

Magyarország-Románia
Határon Átnyúló Együttműködési
Program 2007-2013

Két ország, egy cél, közös siker!

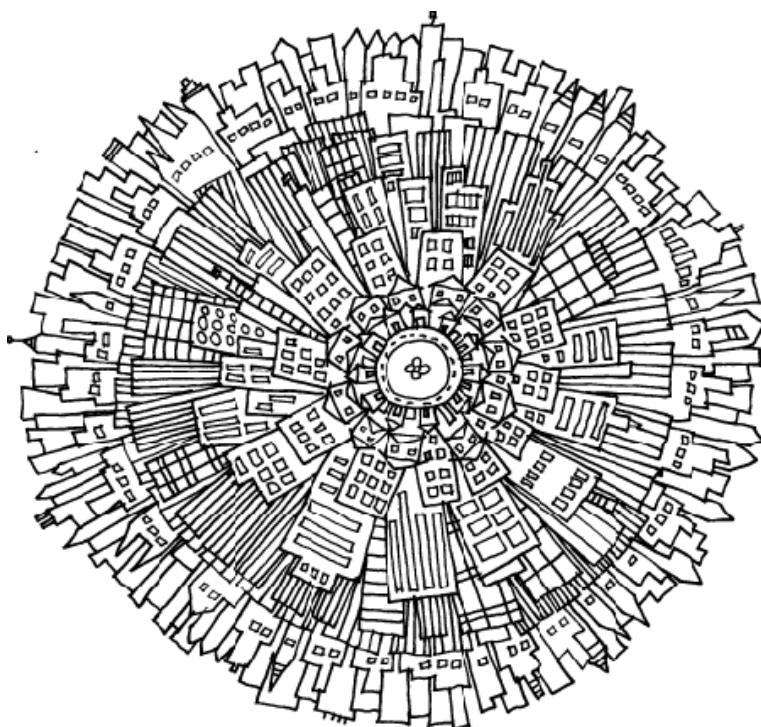
Európai Unió

Európai Regionális Fejlesztési Alap

Ajánlások

helyi önkormányzatok és civil szervezetek együttműködéséhez

Népjóléti városfejlesztési
modellek

Közösségi városfejlesztési
modellek

Készült a

Nagykárolyi IT Egyesület (Asociația IT Carei) részére

2012 szeptember 7

TeTT Consult

www.tettconsult.eu

Az ajánlásgyűjtemény a **Civilcity: Fenntartható modell a civil társadalom bevonására a helyi hatóságok döntéshozatali folyamataiba** c. projekt keretében készült.

A CivilCity projekt a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együtműködési Program 2007-2013 keretében valósul meg (www.huro-cbc.eu), az Európai Unió támogatásával, az Európai Regionális Fejlesztési Alap valamint a Magyar Köztársaság és Románia társfinanszírozásával. A program célja közelebb hozni egymáshoz a határmenti térségben élő embereket, közösségeket és gazdasági szereplőket az együtműködésbe bevont térség közös fejlesztésének elősegítése érdekében, a határmenti térség alapvető erősségeire építve.

Vezető Partner: Asociația Infotour Carei

Projekt Partner: Kisebbségékért - Pro Minoritate Alapítvány

Projekt teljes költségvetése: 49.400 Euro

ERFA támogatás: 40.571,35 Euro

A jelen dokumentum nem feltétlenül tükrözi az Európai Unió hivatalos álláspontját.

Tartalom

Bevezetés.....	7
I. rész. Népjóléti városfejlesztési modellek.....	12
Kovách Eszter – Németh László: Szociális Szövetkezet. Egy lehetséges eszköz a romák és hátrányos helyzetűek integrációjára.....	12
Pápay Boróka: Egy romániai szociális szövetkezet: hajléktalanfoglalkoztató központ Nagyváradon.....	19
Letenyei László: Szociális tulajdonrészt!.....	23
Cseh Balázs – Augusztinovicz Dávid Ottó Máté: Az Élelmiszerbank modell.....	29
Meleg Orsolya: Civil közoktatás.....	37
Meleg Orsolya: Közösségépítés különböző generációk összefogásával: a Senior mentorálás modellje.....	45
II. rész. Közösségi városfejlesztési modellek.....	50
Gutjahr Zsuzsanna: Nagykovácsi esete Rousseau-val.....	50
Letenyei László: Utcaközösség.....	57
Huszár Daniella: Városi környezetgondnokság (Urban Environmental Stewardship).....	67
Szaló Zsófia: Szomszédsági rendőrség. A közösségi bűnmegelőzés egyik kísérlete Budapesten, a Magdolna-negyedben.....	77
Kovács Edit: A Szatyor bevásárló közösség.....	89
Szabó Ágnes: Kert – város – közösség.....	96
Klézli Cintia: Városkártya, a Ferencváros Kártya példája.....	103
Szócs A. Levente: Önkormányzati és civil együttműködés Sepsiszentgyörgyön.....	112
Kismihály Anita: Kalotaszentkirály-Zentelke fejlesztésének sikertörténete.....	122
A kötet szerzői	128

Bevezetés

Kötetünkben több népjóléti és közösségi városfejlesztési modellt mutatunk be. Mindegyik bemutatott modell alapját a közösségi összefogás alap gondolata vezérelte. A bemutatott modellek a következők:

- Szociális szövetkezet
- Hajléktalan-foglalkoztató
- Szociális tulajdonrész
- Élelmiszerbank
- Civil közoktatás
- Senior mentorálás

- Koalíciós önkormányzati modell
- Utcaközösség
- Városi környezetgondnokság
- Szomszédsági rendőrség
- Bevásárló közösség
- Közösségi kertek
- Települési kártya
- Önkormányzati és civil együttműködés
- Falusi turizmus sikerének titka

A modelleket két csoportba soroltuk. Az első témakör a *Népjóléti városfejlesztési modellek*. A tanulmányok érintik egy ember életútjának legfontosabb lépcsőit, ahol önkormányzati szerepvállalásra lehet szükség: étkezés, lakhatás, oktatás és munkaerőpiac. Az első két tanulmány a tartósan munkanélküliek munkapiaci integrációjának egy lehetséges módját fejt ki, a harmadik a szociális lakáspiac problémáival foglalkozik, a következő az éhezés csökkentésének egy hatékony és költséghatékony módját fejt ki, majd az utolsó kettő az oktatási rendszer deszegregációjával foglalkozik.

A kötet szerkesztése folyamán három fő elvet követtünk. Minden tanulmányt olyan jeles szerző írt, aki maga is napi szinten foglalkozik az adott témával, így pontosan és hitelesen képes összefoglalni a kezdeményezés lényegét. A bemutatott esetek kiválasztásánál az volt a cél, hogy összefogásra alapuló jó példákat mutassunk meg, amelyek olyan modellértékű tapasztalatokkal bírnak, melyek segítségével máshol is könnyen adoptálható az elképzelés. A cikkek nyelvezete reményeink szerint közérthető és olvasmányos, így bárki kezébe veheti e kötetet, örömmel fogja olvasni.

Szociális Szövetkezet: egy lehetséges eszköz a romák és hátrányos helyzetűek integrációjára

A kezdeményezés lényege, hogy tartósan munkanélküli emberek számára biztosít munkalehetőséget. Az önkormányzat részéről kis anyagi ráfordítást igényel a megvalósítás a kezdetekben, mert a létrejött szervezet árbevételéből önfenntartóan működik. A szervezet működése abban tér el a hagyományos karitatív szervezetekétől, hogy vállalkozási tevékenységéből profitot igyekszik realizálni, amit a tagjai között oszt szét. Ugyanakkor különbözik a szokásos vállalkozási formáktól is, hiszen a tagok részt vesznek a szövetkezet

irányításában, maguk választják demokratikusan a vezetőjüket és a keletkezett hasznot önmaguk között osztják szét. A tanulmányt Németh László, a Szociális Szövetkezetek Országos Szövetségének elnöke és Kovách Eszter, a Közösségi Szociális Szövetkezet egyik alapítója és az adománybolt céhegység vezetője írta.

Hajléktalanfoglalkoztató

A nagyváradi önkormányzat nehezen tudta kezelni a városban lakó hajléktalanok helyzetét. A '90-es évek végén helyi fiatalok kezdeményezésére létrejött egy az Önkormányzat tulajdonában álló épületben működő hajléktalanszálló és -foglalkoztató. A modell legnagyobb előnye, hogy a hajléktalanság ellen nemcsak időleges megoldást kíván nyújtani, hanem a társadalmi és munkaerő-piaci integrációt tűzi ki célul. A tanulmány részletesen bemutatja a nagyváradi hajléktalanfoglalkoztató történetét és jelenlegi célkitűzéseit is. Az írás Pápay Boróka, a témát kutató szociológushallgató munkája.

Szociális tulajdonrészt!

Miért építtetnek az önkormányzatok új szociális bérlakásokat, amikor a legtöbb város tele van üresen álló, önkormányzati épületekkel? A piactorzító építetések helyett a tanulmány jó példákra alapozva kifejti, miként lehet az állami résztulajdon rendszerét kiterjeszteni a szociális lakások rendszerére úgy, hogy a már meglévő épületeket használják fel. A szerző amellet érvel, tekintettel a magyar lakás piac helyzetére, hogy ezzel a megoldással képes lenne az önkormányzat kevés anyagi ráfordítással a lehető legtöbb ember és család számára minőségi lakhatást biztosítani. A gondolatmenetet Letenyei László szociológus és kultúraantropológus, a Budapest Corvinus Egyetem docense vázolja fel.

Élelmiszerbank

Egyik nap John van Hengel azt vette észre, hogy egy sokgyermekes családnya egy élelmiszerbolt szemeteséből próbál élelmet szerezni gyermekeinek. A bolt vezetőitől megtudta, hogy a kereskedők kidobják a sérült csomagolású vagy közvetlenül lejárat előtti élelmiszereket. Innen származik az ötlet: érdemes lenne ezt a tevékenységet szervezeten végezni, hogy az élelmiszerek pazarlása helyett inkább az éhezőket támogassák. Két évvel később, 1967-ben John van Hengel megalapította az első élelmiszerbankot Arizona államban. A tanulmány bemutatja az élelmiszerbankok történetét és főbb modelljeit. Bemutatja a Magyar Élelmiszerbankot és rávilágít arra, hogy ezzel a tevékenységgel minden érintett nyer: a vállalatok pénzt spórolnak, míg az éhezés hatékonyan csökkenthető. A tanulmányt Cseh Balázs, a Magyar Élelmiszerbank elnöke írta szerzőtársával.

Civil közoktatás

A halmozottan hátrányos helyzetű családok gyermekei sok esetben nem jutnak megfelelő oktatáshoz. Így felnőtt korukban nem tudnak sikeresen helytállni a munkaerőpiacon, sok esetben ők is munkanélkülivé válnak. A Civil közoktatás egy olyan modellt mutat be, amely segítségével a hátrányos helyzetű gyerekeket minőségi oktatásban lehet részesíteni. Az ilyen oktatási rendszerben működő iskoláknak pótolniuk kell a tanulók családi, szociális háttéréből adódó lemaradását, de a nemzetközi tapasztalatok alapján a nagy erőfeszítések meghozzák a várt sikereket. A tanulmány egy amerikai példából indul ki, amelynek a hazai megvalósíthatóságát elemzi. A tanulmányt Meleg Orsolya írta, aki ezzel az írással 2011-ben a Tudományos Diákköri Konferencia nyertese lett a Budapesti Corvinus Egyetemen.

Senior mentorálás

Sok nyugdíjas korú, de szellemileg friss ember küzd a magánnyal és a feleslegesség érzésének problémájával. A tanulmány egy olyan modellt mutat be, amelyben megvalósítható az idősebb korosztály önkéntes alapú segítsége az oktatási rendszerben a tanulási nehézségekkel küzdő gyermekek mentorálásán keresztül. A tanulmány a nemzetközi példából kiindulva vizsgálja meg a rendszer magyarországi bevezetésének tapasztalatait. Az önkéntes mentorok által segített diákok 83%-nak javult az olvasási készsége, míg a mentorok is sokat profitáltak önkéntes munkájukból. A tanulmányt Meleg Orsolya, a Senior Mentor program koordinátora (2009–2010) írta.

A *Közösségi városfejlesztési modellek* témakör is két csoportra bontható. Az egyik csoportba civil kezdeményezésekről szóló esettanulmányok kerültek, a másik csoportba önkormányzati kezdeményezések tartoznak. Mind a két esetben ugyanaz a cél: a közösség építése, a lakóközösség jobbá tétele és a helyiek valódi életszínvonalának növelése.

Koalíciós önkormányzati modell

A Nagykovácsi koalíciós modell egy megvalósult közvetlen demokráciát célzó társadalmi kezdeményezés esetét tárgyalja. A település néhány polgára által kezdeményezett társadalmi egyeztetés azt célozta, hogy az önkormányzat valódi információt és tudást kapjon arról, hogy a helyiek pontosan milyen igényeket támasztanak felé és mit várnak el tőle. A modell másik fontos eleme, hogy a helyben lakó szakemberek öntevékeny alapon vesznek részt az Önkormányzat szakmai munkájában. A tanulmányt Gutjahr Zsuzsanna, civil- és közösségi kommunikációs szakember írta.

Utcaközösség

Az állampolgárok sajnos sok esetben eltávolodtak az értük dolgozó önkormányzati szervektől. A tanulmány a régi hagyományokra és egy jelenleg is működő esetre alapozva mutatja be annak modelljét, hogy miként vehetnek részt a helyben lakók az önkormányzat munkájában. Előbb amerikai példák alapján, majd az érdi részönkormányzati rendszeren keresztül vizsgálja a modell megvalósíthatóságát. Fő következtetése, hogy kisebb területi egységet lefedő (ön)kormányzati egységek esetén a helyiek nagyobb hajlandósággal vesznek részt a közügyek alakításában. A döntéshozók is jobban ismerik az igényeket, így jobb döntéseket tudnak

hozni. Az írást Letenyei László szociológus és kultúraantropológus, a Budapesti Corvinus Egyetem docense jegyzi.

Városi környezetgondnokság

Minden városlakó elemi érdeke a közterületek jó minősége és tisztasága. Az önkormányzatok számára gyakran nem áll rendelkezésre elégséges erőforrás az összes közterület felújítására, és legfőképp karbantartására. A tanulmány bemutatja, hogyan lehet egy adott helyi feladat esetén csökkenteni az önkormányzat költségeit és felelősségét. Ezzel egyidejűleg intézményi keretet biztosít a közösség bevonására, az aktív lakossági szerepvállalással növelve a városlakók városökológiai tudatosságát. A cikk a civil környezetgondnokság modellszerű bemutatása után két példát mutat be az Egyesült Államokból, illetve két magyar kezdeményezést részletez. A tanulmányt Huszár Daniella nemzetközi közgazdász írta.

Szomszédsági rendőrség

A bűnmegelőzés alapvetően állami feladat, de a lakosság is segíthet. A szomszédsági rendőrség modellje több országban évtizedek óta kiegészíti a hatóságok munkáját, általában nagy sikerrel. A helyiek segítségével nemcsak a rendőrség hatékonyságát növeli, hanem a költségeit is érdemben csökkentheti. Az tanulmány részletezi a budapesti Magdolna-negyed esetét. Ebben a negyedben a legrosszabb a közbiztonság, és itt van a legnagyobb szükség egy hatékony bűnmegelőzési rendszerre. A cikket Szaló Zsófia szervezetszociológus jegyzi.

Bevásárló közösség

A városban lakók számára sokszor nem áll rendelkezésre elérhető áron jó minőségű, de ökológikusan előállított élelmiszer. A Szatyor egyike az elmúlt években megalakult bevásárló közösségeknek. A modell alapja a nonprofit alapú összefogás: egy olyan élelmiszer-ellátási láncot kívánnak létrehozni, amelyben a városban lakók is hozzájuthatnak magas minőségű élelmiszerekhez. Ezt úgy valósítják meg, hogy a közeli kistermelőktől, előzetes rendelés alapján vásárolnak. A módszer alkalmazásával kiiktatják a közvetítőt, így anyagilag is jól jár mind a két fél, és az ökológiai szempontok is maximálisan teljesülnek. A tanulmányt Kovács Edit, a Közösségfejlesztők Egyesületének vezetőségi tagja, az ELTE TáTK és a Civil Kollégium tanára írta.

Közösségi kertek

A városban is lehet zöldséget, gyümölcsöt termeszteni! A tanulmány olyan városi kerteket vizsgál meg, amelyeket a városlakók közösségi összefogással hoztak létre. A nagyvárosban egyáltalán nem általános, hogy valaki zöldség- és gyümölcsstermeléssel foglalkozzon, pedig a foghíjtelkek (akár ideiglenes) hasznosításának ez az egyik legökologikusabb módja. A kertek művelése akár terápiás, munkaterápiás célokat is szolgálhat, alapja a demokratikus irányítás és a közösségi összefogás. A tanulmányt Szabó Ágnes tájépítész, az Első Kis-Pesti Kert egyik tervezője, aktív kertésze és közösségsegítője írta.

Települési kártya

Az önkormányzatok számára fontos a helyi piac stabilitása, a helyben lakó emberek életszínvonala és a közösség integritása. A városkártya modell a budapesti Ferencváros példáját tárgyalja. Ezen keresztül tárja fel, miként kell jól felépíteni egy a helyieknek szóló hűségkártyarendszert, amely ösztönzi a helyi lakosokat, hogy a jövedelmüket helyben költsek el, ezáltal stabil fogyasztói bázist biztosítva a helyi vállalkozásoknak. A rendszer legnagyobb előnye, hogy az önkormányzat részéről csak az elindításkor igényel ráfordítást, később önfenntartóan működik. A tanulmányt Klézli Cintia szociológus, a Ferencváros Kártya Kft. ügyvezető igazgatója jegyzi.

Önkormányzati és civil együttműködések Sepsiszentgyörgyön

Egy települési önkormányzat akkor tud igazán hatékonyan működni, ha a település összes érintettjével együttműködik. A sepsiszentgyörgyi önkormányzati és civil együttműködésről szóló tanulmány kifejti, hogy a különböző civil szervezetekkel milyen együttműködési formákat tud kialakítani az önkormányzat. Az együttműködés mind a két fél érdeke, hiszen céljaik legtöbbje közös. A tanulmányt Szócs A. Levente, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza írta.

A falusi turizmus sikerének titka Kalotaszentkirály-Zentelke településen

Sok kistelepülés számára előnyös volna a falusi turizmus felvirágzása. Ha a turizmus jól teljesít, akkor az nemcsak a vendéglátóknak, hanem azok helyi beszállítóinak is jövedelemforrást tud biztosítani. A Kalotaszentkirály-Zentelke esetét bemutató tanulmány rámutat azokra a legfontosabb, modellszerű elemekre, amelyek segítenek egy település falusi turizmusának felvirágoztatásában. A modell lényege az összefogáson alapuló hálózatos szerveződés. A tanulmány szerzője Kismihály Anita szociológus.

I. rész. Népjóléti városfejlesztési modellek

Kovács Eszter – Németh László

Szociális Szövetkezet. Egy lehetséges eszköz a romák és hátrányos helyzetűek integrációjára

Bevezetés

A piacgazdaság célja a profit folyamatos bővítése, minél kisebb ráfordítással. A folyamatosan nagyobb haszon eléréséhez kapcsolódik a globalizáció jelensége, így a termelés áthelyezése az olcsóbb munkaerőt biztosító térségekbe. A munkanélküliség széles körű jelenségének oka ezzel a gazdasági működéssel magyarázható. Erre a társadalmi helyzetre ad megalapozott választ a szociális szövetkezet.

A szociális szövetkezetek olyan alulról jövő helyi kezdeményezések, amelyek autonóm módon, gyakorlatilag önerőből képesek javítani sok ember kilátástalan helyzetén. A szociális szövetkezet abból a gondolatból indul ki, hogy megfelelő együttműködés, szervezés és motiváció esetén mindenki képes a helyi szükségletekre választ adó munkavégzésre, ezáltal képesek visszakérülni a társadalomba. Ez az integráció nem csak a szociálisan rossz helyzetben lévőknek fontos: az egész társadalom jól felfogott érdeke, hogy a tartós munkanélküliség megszűnjön, és mindenki képes legyen öngondoskodásra.

Szociális szövetkezetek jellemzői

A szociális szövetkezet olyan kezdeményezés, amely működésében¹ tudja biztosítani a tartós munkanélküliek társadalmi integrációját.

Ennek részeként:

1. a szövetkezeti értékek mentén egy olyan szervezeti keretet hoz létre, amely alkalmas a tartós munkanélküliek munkaerő-piaci készségeinek újraépítésére;
2. a helyi befogadó közösségre építve a társadalmi integrációhoz szükséges kapcsolatrendszerbe vonja be a munkanélkülieket;
3. a szövetkezet tevékenységén keresztül jövedelemhez juttatja tagjait, ezzel jelentősen csökkenti a szegénység kockázatát, valamint az államháztartás szociális kiadásait;
4. a szövetkezet a demokratikus eljárásaival hozzájárul a demokratikus társadalmi működés napi gyakorlatához;
5. a szövetkezet gazdasági tevékenységének célja elsősorban a tagjai (és a környezet) szükségleteinek a kielégítése, így hozzájárul a fenntartható társadalmi fejlődéshez.

¹ A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény (Sztv.) és a 141/2006. (VI. 29.) sz. Kormányrendelet szerint működnek.

Szükség van a szociális szövetkezetek kisközösségi megtartó erejére! A politika tévesen arra alapoz, hogy aki „dolgozni szeretne, az tud is”, illetve egyre erőteljesebb irányzat az, hogy a szociális ellátásokat a munkajövedelemmel, kereső tevékenységgel akarja összekötni, miközben munkát nem tud biztosítani vagy csak megalázó közmunkát, alibi munkák formájában, rövid időre. Az erre adott válaszok egyikeként is értelmezhető az alulról szerveződő alternatív, szociális gazdaság, szövetkezeti működés. A haszonmaximalizálás, a határ nélkül növekvő teljesítményelvárás helyett a biztonságos, az embert értéknek tekintő, humánus munkakörülményeket biztosító, kiszámítható jövedelmet jelentő foglalkoztatást, az egyéni hasznokkal szemben a közösségi hasznok teljesülésének elérését képviseli.

A szociális szövetkezet működése egyszerre tartalmaz gazdasági és társadalmi jellemzőket. Az erős közösségi normák, szövetkezeti értékek nélkül nem elképzelhető hosszú távú gazdasági fenntarthatóság. A szociális szövetkezeten belüli tevékenység egyszerre jelent tartalmas munkát, identitást, közösséghez való tartozást és a társadalomhoz való kötődést, azaz integrációt.

A magyarországi szociális szövetkezetekről információkat, működésük bemutatását az olvasó megtalálja a www.szoszov.hu weblapon, amelyet a Szociális Szövetkezetek Országos Szövetsége (SzOSzöv) működtet.

A szociális szövetkezetek nemzetközi gyakorlata

Nemzetközi szinten a szociális szövetkezeteknek több modellje alakult ki. A célja viszont mindegyiknek ugyanaz: a munkanélküli, hátrányos helyzetű, idős kora vagy egészségi állapota miatt segítségre szoruló személyek életkörülményeinek javítása, oktatási, szociális igényeinek kielégítése.

Az olasz szociális szövetkezetek azzal a céllal jöttek létre, hogy a munkaerőpiacról kiszorult, hátrányos helyzetbe került személyek számára munkát biztosítsanak, illetve tágabb értelemben az egész helyi közösséget támogassák. Az olasz törvény értelmében két fajtáját különböztethetjük meg a szociális szövetkezeteknek. Az egyik típusú szociális szövetkezetek szociális feladatokat látnak el, úgymint az oktatási, szociális és egészségügyi szolgáltatások, míg a másik típusú szociális szövetkezetek hátrányos helyzetű munkavállalóknak biztosítanak munkalehetőséget.

Spanyolországban bármelyik szövetkezet, amely szociális szolgáltatásokat is nyújt a tagjainak vagy hátrányos helyzetűeket foglalkoztat, megkaphatja a „szociális” státust.

Görögországban a formát kifejezetten a pszicho-szociális fogyatékosággal rendelkezők társadalmi és munkaerő-piaci integrációjának elősegítésére hozták létre.

Portugáliában a szövetkezeti törvényen belül a szociális szövetkezetek „ágazat-specifikusan”, a társadalmi szolidaritás elvén szociális szükségletek ellátására alakulhatnak, és csak melléktevékenységként végezhetnek termelő tevékenységet.

Franciaországban a szociális szövetkezetek munkavállalókat, felhasználókat, önkénteseket és önkormányzati szerveket tömörítenek azzal a céllal, hogy helyi fejlesztési projekteket hozzanak létre (Simkó–Tarjányi, 2011).

A Közösségi Szociális Szövetkezet bemutatása

A Közösségi Szociális Szövetkezet előkészítéseként áttanulmányoztuk a világban működő szövetkezeti, közösségi vállalkozási modelleket. Ennek alapján döntöttünk úgy, hogy a Spanyol Mondragon típusú munkaszövetkezet mintájára alapítjuk meg a szövetkezetünket. Az alapszabály kialakításában ezért a munkaszövetkezeti struktúrának megfelelő céhegység rendszert állítottunk fel.

A céhegységek egyrészt egymást támogató üzleti rendszerként működnek, másrészt nagy önállósággal rendelkező szervezeti egységként valósítják meg a tevékenységüket.

Szövetkezetünket azzal a céllal hoztuk létre, hogy befogadó szövetkezetként az önálló céhegységekben a munkaerőpiacról kirekesztett minél több ember számára tudjunk foglalkoztatást biztosítani olyan formában, hogy az előállított termékeinket környezettudatosan és főként újrahasznosított anyagokból hozzuk létre. Fő tevékenységünk a hulladék-újrahasznosítás, a fenntartható fejlődéshez való hozzájárulás és ezen keresztül munkahelyteremtés. Amit a többségi társadalom hulladéknak tekint (emberben, tárgyban), mi abban az értéket látjuk, a társadalmi működésbe történő „visszaforgatást” tartjuk célunknak. Számunkra fontos értékek az emberek társadalmi integrációja, tárgyak újra használhatóvá tétele, újrahasznosítása. Egy olyan társadalmat építünk, amely élhető, fenntartható, befogadó. Tevékenységeink hosszú távon önfenntartóak. Ezek a termékek és szolgáltatások vagy nem is léteznek a piacon (low-tech zöldenergia eszközök, adománybolt, re-use), vagy olyan áron tudjuk őket kínálni, amelyek biztosítják a helyi piaci fenntartható működés szerinti lehetőségét.

Mindegyik tevékenység többletértéke az, hogy kirekesztett emberek számára nyújtunk munkalehetőséget. Ez nemcsak a munkáról szól, hanem egyben szolidáris közösség. Három olyan tevékenység van (low-tech zöldenergia eszközök, adománybolt, re-use tanácsadás és szakértés), amelyek többletértéke egy új társadalmi működést alapoz meg.

A low-tech zöldenergia eszközeink:

- háztartási biogáztelep;
- kerti hulladékból brikettelőállító kemence;
- napkollektorok;
- hőkollektorok;
- napenergiás aszaló;
- nap- és szélgenerátor.

Termékeink az újrahasznosítás alapelveit figyelembe véve készülnek. A low-tech eszközök egyrészt hulladékot hasznosítanak, másrészt fontos szerepük van az energiaszolgáltatásokból kirekesztett emberek alternatív energiaellátásában. Ilyen eszközökhöz jelenleg Magyarországon piaci forgalmazásban nem lehet hozzájutni.

Az általunk üzemeltetett adománybolt tevékenységei a következők:

- használt, feleslegessé vált háztartási tárgyak (ruhanemű, játékok, bútorok stb.) átvétele adományként;
- adományok forgalmazása;
- re-use tanácsadás és szakértés. (A szolgáltatás keretében egy elemzés készül, amely a Nyugat-Európában általános re-use technológiák [intelligens lomtalanítás] Magyarországon való elterjesztésének lehetőségeit, az iparághoz kapcsolható foglalkoztatás lehetőségeinek megvalósíthatósági tanulmányát készíti el.)

Az adományokból származó bevételt a szövetkezet teljes egészében foglalkoztatásra fordítja. Ez az üzleti modell biztosítja a hosszú távú fenntarthatóságot. Fontos ez abból a szempontból is, hogy a nálunk dolgozó emberek így integrálódnak újra az elsődleges munkaerőpiacra, ki tudnak kerülni a szociális ellátottak köréből, adófizető állampolgárokká válnak.

Adománybolt modell Angliában

Az adományboltok modellje, vagyis a Charity shopok a '40-es évek Angliájában terjedtek el először a második világháború alatt. Céljuk karitatív tevékenységek finanszírozása volt elsősorban, használt cikkek eladásával. Ezek a boltok ma már társadalmi vállalkozások, tehát egy meghatározott társadalmi célt finanszíroznak üzleti tevékenység formájában.

Az első ilyen boltokat az Üdvhadsereg kezdte el a 20. század elején, hogy olcsón biztosítson ruhákat a rászorulóknak számára a háború okozta gazdasági válság miatt (Lekha Klouda, 2007). A mai értelemben vett adományboltok csak pár évtizeddel később jelentek meg, mint a Vöröskereszt (1941), illetve az Oxfam (1947) boltja, akik a mai napig a legtöbb boltot működtetik (Broadbridge–Parsons, 2003).

Az adományboltok részben használt cikkek eladásából, részben új termékek eladásából finanszíroznak civil szervezetet, alapítványt, egyéb társadalmi célt. A „klasszikus” adományboltok a lakosok vagy kereskedők az általuk már nem használt, felesleges háztartási cikkeket, ruhákat, könyveket, egyéb termékeket adományoznak, amelyeket a bolt vagy bolthálózat értékesít. Az adományok segítségével csökken a környezetben felhalmozott hulladék mennyisége, hiszen ezek a tárgyak közvetlenül újrahasznosulnak, a bevételek pedig különböző karitatív célokat finanszíroznak, így alkalmasak a civil szféra finanszírozására is.

Mivel az adományként fogadott termékek nem kerülnek pénzbe a boltokhoz, ezért azokat nagyon alacsony áron lehet értékesíteni, aminek a hatására olyan társadalmi csoportok jutnak olcsón használt cikkekhez, akik ezt nem engedhetnék meg maguknak. Az adományboltok vásárlói ezért gyakran hátrányos helyzetű csoportok, de népszerűek a kifejezetten retró tárgyakat, a régiségeket gyűjtők körében, illetve a környezetvédőknél, hiszen az adományboltok önmagukban is megvalósítják a hulladékcsökkentést.

Az angliai boltokban a kezdetekben önkéntesek dolgoztak eladóként, így a bérköltség sem jelentett extrakiadást. A bevétel (ami a fenntartási költségek után a bolt bevételeinek 30%-a) pedig részben az alapítványhoz vagy egyesülethez került. A '40-es évek óta az adományboltok működése azonban nagyon sokat változott Angliában. Mára már négyből öt ember adományoz ilyen boltoknak, illetve a lakosság 90%-a gondolja azt, hogy az adományboltok a forrásteremtés megfelelő eszközei (Lekha, 2007). Az adományboltok némelyike bizonyos termékekre specializálódott (Oxfam könyvesbolt, elektronikára, cd-eladásra specializálódott boltok), a boltok hálózattá váltak, amelyek több boltot működtetnek bizonyos régiókban, illetve internetes bolthálózatot is fenntartanak.

A boltok működési struktúrája is jelentős változáson esett át 2000 óta. A '80-as években inkább takarékosági okokból vásároltak ezekben a boltokban, illetve a boltok inkább a város kiesőbb részein helyezkedtek el, és leginkább idős nő önkéntesek üzemeltették. 1992 és 1999 között azonban egy jelentős növekedés jelent meg az adományboltok piacán, és 2000-re a piac gyakorlatilag telítődött (Parsons, 2004). Részben ennek köszönhetően a mai boltokban már megindult egy jelentős professzionalizálódási folyamat. A boltok inkább alkalmaznak kereskedelmi logikát, mint előtte. Minden boltban van legalább egy fizetett alkalmazott, boltmenedzser (charity shop manager), akinek feladata a termékek árazása, az önkéntesek koordinálása, képzése, adminisztratív feladatok ellátása, illetve a bolt reklámozása. A regionális hálózatok megjelenésével pedig megjelentek egyéb olyan funkciók is (övezeti

menedzser, regionális menedzser, kereskedelmi menedzser), akik a hálózat fenntartásáért felelősek. A bérköltések 2000-ben a legtöbb boltban már elérték a bolt bevételének 20–40%-át (Broadbridge–Parsons, 2003).

Sok boltban ma már új árukat, saját termékeket is eladnak, vagy fair trade (méltányos kereskedelem) termékeket árusítanak. Megjelentek azok a boltok is, amelyek összekapcsolják a használt cikkek eladását azok helyben történő megjavításával. A boltok a kiskereskedelem részeként üzleti tervet, stratégiát készítenek, illetve egyéb olyan technikákat is beépítenek működésükbe, amelyek a piaci szerepüket elősegíti. Ilyen lehet például a reklám, internetes felületek használata stb.

Angliában az adományboltokat adománybolt-kód, vagy márkajelzés használatára is kötelezi a jogszabály. Ez előírja az adományboltok bizonyos alapvető működési feltételeit, pl. adatvédelem, foglalkoztatás, adományozás szabályai, hulladékkezelés, egészség és biztonság, kereskedelmi védelem, és a fogyasztók védelme. A boltokban eladott adományokat 0% áfa terheli, illetve 80% adókedvezmény, amit a kormány finanszíroz, a maradék 20%-ot pedig a helyi önkormányzat biztosítja kedvezményként. Jelenleg körülbelül 7700 adománybolt van Angliában, ebből párszáz csak Londonban. Az adományboltok alapításának feltétele a Charity Bizottságnál (Charity Commission) regisztrált státus, amennyiben a szervezet éves bevétele nagyobb, mint évi 5000 font. A Charity Bizottság bírálja el annak feltételeit, hogy valaki megnyithat-e egy adományboltot.

Adományboltok Magyarországon

Magyarországon az első adományboltot a Kórházi Önkéntes Segítő Szolgálat hozta létre 2009-ben, részben pályázati támogatás segítségével. Az elmúlt években azonban több ilyen kezdeményezés is megjelent Budapesten és vidéken (Szeged, Pilisvörösvár, Szentendre, Eger, Fót stb.) is, olyanok is, amelyeket nem kizárólag alapítványok működtetnek. Adományboltot működtet nonprofit cég, mint az Adományháló, vagy több szociális szövetség is, mint a Közösségi Szociális Szövetség, amely tartós munkanélkülieket foglalkoztat különböző tevékenységekre.

A szövetségi adományboltban az eladók nem önkéntesek, mint ahogy Angliában, hanem fizetett alkalmazottak, korábban munkanélküliek, akiket a kerületi családsegítő központ együttműködésével alkalmaz a szövetség. Az adománybolt a bevételeit környezettudatos tevékenységeire, mint a háztartási zöld energia elterjesztésére és meghonosítására, valamint tartós munkanélküliek foglalkoztatására fordítja. Az adománybolt hosszú távú tervei között szerepel, hogy az adományboltban nem értékesíthető, de használható tárgyakat megjavítsa, illetve az újrahasználat (re-use) elveinek megfelelően hasznosítsa, értékesítse.

A magyarországi adományboltok mindössze pár éves múltra tekintenek vissza, így még nem kezdődött el az a fajta professzionalizálódás, mint Angliában, azonban az elmúlt években megjelent számtalan adománybolt ebbe az irányba mutathat. Az adományboltok kései megjelenésének egyik oka lehet, hogy itt nem kapcsolódnak hozzá olyan adókedvezmények, mint más országokban, illetve maga a törvényi szabályozás sem ismeri ezt a kategóriát.

A Közösségi Szociális Szövetség (www.koszosz.hu) célja, hogy elterjedjen Magyarországon az adományboltok kultúrája, ezért tapasztalatait szívesen megosztja más szervezetekkel, hogyan és milyen feltételekkel hozzanak létre adományboltokat, illetve hosszú távon célunk, hogy létrehozzuk a Magyarországi Adományboltok Országos Szövetségét.

Know how

Ebben a fejezetben azt mutatjuk be, hogy mi szükséges egy szociális szövetkezet, illetve egy adománybolt alapításához és működtetéséhez. Az átláthatóság kedvéért pontokba szedtük a legfontosabb kritériumokat, amelyek az alapításhoz szükségesek.

Szociális szövetkezet alapítása

- Egy adott településen, kistérségben 7 olyan ember, aki szeretne közösségi vállalkozás keretében, együttműködésben dolgozni.
- Készségek, kompetenciák felmérése, ami alapján elkészíthető a leendő szociális szövetkezet üzleti terve.
- Szociális Szövetkezet alapszabályának előkészítése a 2006. évi X. tv. alapján.
- Alakuló közgyűlés összehívása, a szociális szövetkezet megalakítása, bírósági bejegyzése ügyvéd által.
- Az üzleti tervnek megfelelő tevékenység elindítása, a fenntartható működés feltételeinek kialakítása, a szövetkezet működtetése a szövetkezeti értékeknek megfelelően.

Adománybolt alapítása

- Adománybolt-stáb felállítása – boltvezető, eladó(k), értékecselő.
- Megfelelő üzlethelyiség kiválasztása, bérlése (lehetőleg önkormányzattól, nem piaci alapon).
- A kereskedelmi tevékenységek végzésének feltételeiről szóló 210/2009. (IX. 29.) Korm. rendelet alapján az önkormányzatnál bejelenteni az adománybolt nyitását.
- Főként a helyi médiában (vagy a helyileg szokásos hírcsatornákon keresztül) az adománybolt céljainak a megismertetése, az adományozásra felhívás.
- Adománybolt megnyitása (előzetesen induló árukészlettel feltöltése, az áruk beárazása).
- Nyitva tartási időben az adományok fogadása, értékesítése.

Összefoglalás

Magyarországon súlyos probléma a munkanélküliség, azon belül is a tartós munkanélküliség. A szociális szövetkezet erre a problémára nyújt egy megoldást. Ez a társasági forma társadalmi céljait az államtól függetlenül, a piac viszonyait figyelembe véve, közösségi értékrend alapján igyekszik megvalósítani. Egyik legfontosabb jellemzője, hogy árbevétele révén, külső támogatás nélkül is képes hosszú távon működni. Szociális, gazdasági szempontból egyszerre több célt is szolgál: visszavezeti a tartós munkanélkülieket a munkaerőpiacra és megélhetést biztosít számukra, csökkenti a kormányzat szociális kiadásait, a többségi társadalom számára felmutatja a szolidaritási működési modellt. Tagjai számára fejlődési lehetőséget biztosít egy demokratikusan működő szervezetben.

Egy szociális szövetkezet gyakorlatilag bármilyen tevékenységet folytathat, amire a tagjai képesek vagy önképzéssel képessé válnak. A közösségi Szociális Szövetkezet tevékenységei a fenntartható fejlődés, a szociális gazdaság gondolata köré épülnek, ezen belül zöldenergiát, újrahasználati termékeket állítanak elő, és re-use tanácsadási szolgáltatásokat is nyújtanak.

A szociális szövetkezetektől ugyan független kezdeményezés az adománybolt, de elképzelhető (ahogy a KÖSZSZ esetében is), hogy pont egy szociális szövetkezet üzemelteti.

Ezekben a boltokban adományként kapott termékeket árusítanak, a bevételből pedig az ott dolgozó, korábban munkanélküli alkalmazottakat fizetik. Az adománybolt, a szövetkezeti formához hasonlóan azért előnyös, mert önmagát képes fenntartani, és eközben fontos társadalmi célokat szolgál.

Irodalom

A szövetkezetekről szóló 2006. évi X. törvény (Sztv.) és a 141/2006. (VI. 29.) sz. Kormányrendelet.

Broadbridge, Adelina–Parsons, Elizabeth: UK Charity retailing: Managing in New Professionalised sector. *Journal of Marketing Management*, University of Strirling, 2009, 19, 729–748.

Klouda, Lekha: Charity retailing: the future of sustainable shopping? *European Retail Digest*, 2007.

Parsons, Elizabeth: Charity shop managers in the UK: becoming more professional?
http://keele.academia.edu/LizParsons/Papers/523016/Charity_shop_managers_in_the_UK_becoming_more_professional

Réti Mária: Mit biztosít ma a jogszabályi háttér Magyarországon a szociális szövetkezetekkel kapcsolatban? „A közösségi fejlődés új lehetőségei”; „Nyilvános kommunikáció a szociális szövetkezetekről” című 2007. november 5-én megtartott konferencia anyagának kibővített változata.

Simkó János–Tarjányi Orsolya: *A szociális szövetkezetek és a támogatásukat célzó programok vizsgálata*. OFA, 2011.

Szabó G. Gábor: A szövetkezeti identitás – egy dinamikus megközelítés a szövetkezetek fejlődésének gazdasági nézőpontú elemzésére. *Közgazdasági Szemle*, LII. évf., 2005. jan. 81–92.

Szövetkezés, 2010/1–2. XXXI. évf. 30 éves Jubileumi szám.

<http://www.szoszov.hu>

<http://www.koszsz.hu>

<http://www.wisegeek.com/what-is-a-charity-shop.htm>

<http://www.charityshops.org.uk>

<http://www.knowhownonprofit.org/funding/trading/charityshops>

<http://www.charity-commission.gov.uk>

Pápay Boróka

Egy romániai szociális szövetkezet: hajléktalanfoglalkoztató központ Nagyváradon

Bevezetés

A szociális szövetkezet olyan gazdasági társaság, melynek fő célja nem a profit, hanem a tagok foglalkoztatásának biztosítása. Megfordítva, a szövetkezetet olyan személyek hozzák létre önkéntesen, akik társadalmi, oktatási, gazdasági, kulturális céljaikat egy jogi személyiséggel rendelkező szervezet segítségével kívánják megvalósítani (OFA, 2007).

Jelen esettanulmány egy romániai szociális szövetkezet, a nagyváradi hajléktalanok foglalkoztatását biztosító Ecclesia Mater Alapítvány megalakulását és működését mutatja be. Az Alapítvány és az önkormányzat proaktív együttműködése mintaértékű lehet más romániai települések számára is, ahol vannak hajléktalanok, és ahol az önkormányzat saját erejéből igyekszik segíteni.

Mi a szociális szövetkezet és mikor érdemes létrehozni?

A szociális szövetkezet egy nonprofit szervezet, amely gazdasági tevékenységet is folytat. Felépítése demokratikusan szerveződik, a nyitott tagság és a változó tőke elvei szerint működik. A szövetkezeti tag szavazatával részt vesz a működést meghatározó döntésekben, a vezetőválasztásban és a végrehajtás ellenőrzésében is. A vezető tisztségeket a tagok töltik be. Gazdasági eredményeiket csak közhasznú céljaik elérésére használhatják fel. A szociális gazdaság olyan szükségletek kielégítésére törekszik, amelyekre a gazdasági szektor más részei alkalmatlanok. A szociális szövetkezetek eszközét jelenthetik a foglalkoztatáspolitikai, környezetvédelmi politika, agrárpolitika és vidékfejlesztés keretei között felmerülő problémák orvoslásának (OFA, 2007).

Romániában és Magyarországon is sok karitatív szervezet működik, de ezek többnyire nem végeznek gazdasági tevékenységeket. Ez alól kivétel a Romániában működő Caritas: a CariShop elnevezésű programjuk keretében segélyeket értékesítenek, az így keletkező profitot a Caritas használja fel, alaptevékenységének finanszírozására.

A hajléktalanok megsegítésére kevés kezdeményezés született Erdélyben, komplex tevékenységet pedig szinte senki sem végez ilyen téren. A legtöbb jótékonyági szervezet tevékenysége a gyermekotthonok és az idősek számára fenntartott központok működtetése és a betegellátás. Romániában a civilszervezetek jellemzően állami szubvenciókból, pályázatokból finanszírozzák működésüket, így kitétek a mindenkori központi kormányzat döntéseinek.

A fent leírt különbözőségek, tevékenységi körök miatt volt szükség Nagyváradon egy hajléktalanok megsegítésével foglalkozó szociális szövetkezet alapítására. Egy olyan szervezet kellett, amely nem kizárólag támogatásból tartja fent magát, hanem a tagjait foglalkoztatja és segít a hajléktalanoknak integrálódni a munkaerőpiacra.

Akkor érdemes tehát egy szociális szövetkezetet létrehozni, ha a megsegítendő célcsoport munkaképes, és a helyi önkormányzat képes és hajlandó támogatni a létrejövő szervezetet.

A nagyváradai hajléktalansegítő központ története

Nagyvárad lakossága 200 ezer fő körüli. A városban 1989 előtt ismeretlen fogalom volt a hajléktalanság, utána azonban gyorsan megjelent ez a súlyos társadalmi probléma.

Gál Kinga, a Sulyok István Református Főiskola hallgatója 1995-ben elhatározta, hogy szakdolgozatát a nagyváradai hajléktalanokról írja. Egyetemi kollégáival, köztük Ferenczi Istvánnal éjjelente kimentek a városszéli negyedekbe megfigyelni a hajléktalanokat. Az egy hónapos megfigyelés alatt mintegy 150 hajléktalannal találkoztak. Ugyanezen kutatás nyomán Ferenczi István 1997-ben rehabilitációs programot írt, szintén államvizsga-dolgozat céljából. Ezen emberek a probléma súlyosságát látván elhatározták, hogy egy hajléktalanfoglalkoztató központot hoznak létre Nagyváradon.

1996-ban elkezdődött a PHARE-program keretében a pályázati folyamat, amelyben egy hajléktalanszállóra pályáztak. Az alapítványi háttér az Ecclesia Mater Alapítvány volt, ami 1993-ban jött létre 9 magánember kezdeményezésére, akik neve többnyire az akkori főiskolához köthető. Alapító tagjai között olyan személyek vannak, akik ma is alakítói a nagyváradai közéletnek. Kezdeti tevékenységük adománygyűjtésben és -szétosztásban merült ki. A pályázat meglévő épületek felújítására és berendezésére szült.

A pályázat feltétele az volt, hogy az önkormányzat is partner legyen a tervezett központ építésében és működtetésében. A pályázat megírásának időszaka helyhatósági választások előttre esett. Mind a hatalmon lévő párt képviselői, mind az ellenzékben lévő képviselők aláírták a pályázat feltételeit. Ugyanakkor ezen felül szerződésben ígéretet tettek arra, hogy az önkormányzat akkora összeggel hozzá fog járulni a projekthez, amennyit az alapítvány a pályázaton nyer. Ez a szerződés bekerült a pályázatba is.

Az önkormányzat egy elhagyatott épületet vett birtokba és ennek felújítása került a pályázatba. Ferenczi István ellátogatott az épülethez, melyet 11 család lakott önkényesen, iratok nélkül. A lakók beperelték az alapítványt, azonban mivel néhányan közülük büntetett előéletűek voltak és emellett önkényes lakásfoglalók, elvesztették a pert.

Az építkezés megkezdésével kiderült, hogy alkalmatlan az épület a felújításra, mivel az aláásást nem bírták a régi, átázott falak. Ferenczi István Bukarestbe utazott, hogy kérje a pályázat módosítását, hogy engedélyezzék új épület építését. Politikai lobbieredményeként mindössze két nap alatt átfutott a kérelem, és miniszteri rendelet jött ki a változtatás jóváhagyására.

A választások után az ellenzék került hatalomra. Az új polgármester nem írta alá az építkezési engedélyt. Az alapítvány vezetőse úgy döntött, nem várnak tovább, nekifognak az építkezésnek, saját felelősségükre. A pályázati pénzből sikerült 1998-ban befejezni az épületet.

2000-ben volt ismét helyhatósági választás, amikor ismét hatalomváltás történt. Az új polgármesterrel és a képviselőtestülettel folytatott tárgyalások során az önkormányzat támogatta a kezdeményezést. Az önkormányzat közbeszerzési eljárás keretében kiírta a pályázatot az épület befejezésére. Pénzhiány miatt az épületet ugyan szerkezetileg befejezték, de felszerelését csak egy másik pályázat biztosította forrásokból tudták megoldani.

Hosszas politikai csatározások után 2002 januárjában megnyitotta kapuit a nagyváradai hajléktalanszálló.

Az Ecclesia Mater Alapítvány működése

Az Ecclesia Mater Alapítvány ma a nagyváradai önkormányzattal közösen működtet egy hajléktalanokkal foglalkozó, őket segítő központot. A szálló része 60-70 személy befogadására alkalmas. Található benne egy melegkonyha, amely napi egy meleg étkezést

biztosít. A központban három szakember dolgozik, mellettük portások, takarítók. Ami számunkra különösen fontos, az a szociális foglalkoztató tevékenység.

A központ keretein belül a hajléktalanok munkára nevelése folyamatos programként zajlik, munkaterápiás műhelyek segítségével. Ennek a célja az, hogy visszaszoktassák a már sok esetben évek óta nem dolgozókat a munkára. Évente mintegy húsz embert tudnak így visszaintegrálni a munkaerőpiacra. Egy személy egy hónaptól másfél évig terjedő időszakot tölt el a központban, és dolgozik ott. Ennek az az előnye, hogy a munkáltatók könnyebben felveszik azokat, akik dolgoztak korábban, így kiküszöbölik a problémát, hogy rég nincs munkaviszonyuk. Az alapítvány igazolást is ad a foglalkoztatottaknak arról, hogy dolgoztak. A szakemberek veszik fel a kapcsolatot vállalkozókkal, és keresnek állást a programot sikeresen végzőknek.

A munkaterápia kézműves műhelyekben zajlik. A tevékenységek igen változatosak, vannak általánosak és folyamatosak ezek között, illetve olyanok is, amelyeket a foglalkoztatott tehetségének függvényében alakítanak ki. Megemlíthető tevékenységként a falí díszek készítése kizárólag organikus anyagokból (pl. kukorica, bab, mandula, tök-, napraforgó- és akáciamag). Faház-, illetve helyspecifikus templommaketteket is készítenek különböző méretben és formában, a repertoárjuk nagyon széles. Ezeket az alapítvány segít értékesíteni, elsősorban hobbi- és ajándékboltoknak adják el. Emellett bevételi forrást biztosít még az alapítványnak, hogy rendelkezzen egy pillepalack-préselő géppel, és a helyi ismerős vállalkozók a pillepalackjaikat összegyűjtik számukra, majd értékesítik őket. Jelenleg megjelenik a festés és a kőfaragás is mint a foglalkoztatottak tehetségéhez igazított tevékenység. Ezekhez az eszközöket az alapítvány vásárolja meg. Ezek összege lehet jelentéktelen mértékű, de volt rá példa, hogy egy specifikus tevékenység eszközberuházása az 1200 eurót is meghaladta. A hangsúly a munkára nevelésen van, nem teljesítményorientált.

Az önkormányzat és az alapítvány fele-fele részben birtokolják az ingatlant. A tevékenységek megszervezését, a konyha működtetését, a karbantartási munkákat az alapítvány végzi, az önkormányzat adja ki a fizetéseket és fizeti a közköltséget. Az ingatlan 50 évig az alapítvány kezelésében van.

Az Alapítvány költsége tehát minden, ami nem a szűk értelemben vett működéshez kapcsolódik: az épület karbantartása, a munkaterápiás foglalkozások költségei stb. Ezt három forrásból képes fedezni: termékek értékesítése utáni árbevételekből, adományokból és pályázati forrásokból. Ezek alapján az alapítvány kevés önkormányzati pénzre szorul, tehát gyakorlatilag képes az önellátó működésre.

A hajléktalanfoglalkoztató központban fennállása óta mintegy nyolcszáz ember fordult meg. Egy nyári időszakban száz–százötven személy is jelentkezhet a szállón, amiből körülbelül harmincötnek keresnek és találnak munkát. A téli időszak nehezebb helyzetet teremt, ilyenkor hosszabb ideig laknak bent az emberek, tehát akkor vannak olyanok, akiket el kell utasítaniuk.

A nagyváradi hajléktalanszálló mint adaptálható önkormányzati modell

A térségben nagyon kevésbé jellemző a civilek és önkormányzat formális együttműködése. Jelen esetben a civilek olyan társadalmi funkciókat látnak el, amelyekre az önkormányzatnak nem lenne kapacitása, ugyanakkor az önkormányzatnak óhatatlanul érdeke ezen leszakadó társadalmi csoport felzárkóztatása. Ebben a formában ennek költsége lényegesen alacsonyabb, mintha a városvezetésnek önerőből kellett volna megoldania a hajléktalankérdést, hisz a valós költségek csak egy hányadát fizetik ki, a többi forrást az alapítvány szerzi meg. Az önkormányzat a három alkalmazott, a három takarítónő és az őrző-védő cég részére 2000 eurónál is több pénzt fizet, erre jön rá a közköltség, ami szintén néhány száz euró körül

mozog. Összességében nagyjából 6000 euróig terjedhetnek a kiadások. Az alapítvány egyéb forrásai pedig néhol ennél még több pénzt is kitesznek, hiszen rendszeresen írnak ki EU-s pályázatokat, és segélyeket is kapnak. Az önkormányzat tehát jelentős összeget takarít meg ezen gyakorlattal. További érv az együttműködés mellett a civilek szakértelme, akiknek immár sok éves tapasztalatuk van ezen területen, ami a hajléktalanok ellátását és a forrásbevonást illeti. Ennek az egyik oka, hogy több nyugati karitatív tevékenységű szervezettel is kapcsolatban állnak. Évente több tucat hajléktalan talál munkát az alapítvány segítségével, így ezen munka-rehabilitációs programok jóval hatékonyabbak, mintha pusztán az önkormányzat végezné őket, civilek segítségével.

Összefoglalás

A szociális szövetkezetet olyan személyek hozzák létre önkéntesen, akik társadalmi, oktatási, gazdasági, kulturális céljaikat egy jogi személyiséggel rendelkező szervezet segítségével kívánják megvalósítani. Ilyen az Ecclesia Mater Alapítvány, amely a nagyváradi önkormányzattal közösen működtet egy hajléktalanokat foglalkoztató központot. A központ civil kezdeményezésre létesült, az önkormányzat viszonya a projekthez a politikai érdekek és hatalomváltások mentén időben változott. Jelenleg a hajléktalanfoglalkoztató központ költségeit és az alkalmazottak fizetését az önkormányzat állja, a foglalkoztató műhelyek és egyéb jellegű fejlesztések költségét az alapítvány teremti elő pályázati pénzekből, adományokból, és egyéb jellegű gazdasági tevékenységből, mint kézműves termékek értékesítése. A központban fennállása óta több száz ember fordult meg, jellemzően maximum néhány hónap alatt találnak nekik munkát a szakemberek. Az önkormányzat számára eme jelentős társadalmi probléma orvoslása viszonylag alacsony költség és magas haszon mellett valósul meg. Ehhez elsősorban az alapítványban dolgozók szakértelme és innovatív megoldásai kellenek.

Irodalom

Caritas (2006): Otthoni ápolás és szociális gondozás, Gyulafehérvár: Caritas. Letöltés időpontja 2012. június 12. http://www.caritas-ab.ro/index_main.php?lang=hu#

OFA (2007): Szövetkezz/2007. Szociális szövetkezetek létrehozása és működtetése.

Budapest: OFA. Letöltés időpontja: 2012. május 1.

<http://www.ofa.hu/index.php?>

[WG_NODE=WebPalyazatok&WG_OID=PALf70b99062f6216bf9](http://www.ofa.hu/index.php?WG_NODE=WebPalyazatok&WG_OID=PALf70b99062f6216bf9)

Szociális gazdaság (2012): Működő szociális szövetkezetek, Budapest: OFA. Letöltés időpontja 2012. június 12. <http://www.szocialisgazdasag.hu>

Letenyei László Szociális tulajdonrészt!

Bevezetés

Cikkünk az állami résztulajdonosi modell kiterjesztését javasolja a szociális lakások terén. Azok számára, akik nem szoktak végigolvasni egy viszonylag hosszú írást, kiemeljük, hogy mi az álláspontunk:

Meglátásunk szerint az állami/önkormányzati beavatkozás két társadalmi csoport esetében indokolt:

1. csoport: lakástalanok, azaz olyanok, akiknek nincs megfelelő lakásuk, sem jövedelmük, hogy vásároljanak (pl. fiatalok, különösen családalapítók, mélyszegénységben élők, munkanélkülivé válók, elváltak, bajba jutott devizahitelesek, bevándorlók stb.)
2. csoport: kis jövedelmű lakástulajdonosok, akik a jelentős vagyontárgyukat nem tudják pénzre váltani (jellemzően: idősek, vidéki népesség, hátrányos helyzetű térségek lakói).

Meglátásunk szerint a két csoport helyzete összefügg, és közös kezelést igényel. Magyarországon, ahol alapvetően lakástöbblet van, és ahol a népesség (különösen a falun és Budapesten) csökken, nem indokolt a lakásállomány növelése, inkább annak kedvezőbb használatát kellene elősegíteni. Javaslatunk szerint az államnak a kis jövedelműek bevételét azzal kellene növelnie, hogy fokozatosan megvásárolja, lízingeli a lakást, pl. életjáradéki szerződés keretében. Az állam gondoskodó szerepbe kerül, rászorulókat támogat, ugyanakkor társtulajdonos szerepbe kerül, azaz viszonylag olcsón szerez tulajdoni hányadot, a fenntartás terhei nélkül.

Idővel a lakások egy része az állam 100%-os tulajdonába, más része pedig kivásárlásra kerül. A közjó mindkét esetben érvényesül. Ha a tulajdonos visszavásárolja az állami tulajdoni hányadot (vagy eladja a lakást), akkor, az ingatlanárak növekedése miatt, az állam a jelenleginél magasabb értéket kap a tulajdoni hányada után. Az állami kézbe került lakások pedig bővülő köztulajdonú lakásalapot képeznek, azaz olyan társadalompolitikai eszközt, amelyet az állam felhasználhat a lakástalanok megsegítésére. Számításaink szerint 10 év alatt, kb. 3–400 milliárd forint közpénzből 80–100 lakás kerülhet így köztulajdonba, azaz tizedannyi pénzből vehet az állam szociális lakást, mintha újat építene. A beruházás költségei ráadásul a nyugdíjalapot és a TB-t tehermentesítik.

Ma Magyarországon sokkal kevesebb a bérlakás, különösen a szociális bérlakás, mint az EU északnyugati tagállamaiban. Sok elemző úgy gondolja, hogy Magyarországon növelni kellene az állami/önkormányzati tulajdonú, csökkentett bérű lakásállományt. Érvelésük középpontjában ez áll: amíg nincs elég sok szociális bérlakás Magyarországon, addig nem lehet a Benelux-országokhoz, Skandináviához vagy Franciaországhoz hasonló lakáspolitikát folytatni. Holott ezen országok sikeres társadalmi integrációjának egyik titka éppen az, hogy a szociálpolitika egyes eszközeit (pl. képzés, munkavállalás, családtámogatás) összekötik az egyik legegységesebb emberi igénnyel, a lakással.

Mi ezt másképp látjuk. Kétségtelen, hogy az északnyugat-európai országokhoz hasonló méretű állami/önkormányzati lakásállomány nélkül nem lehet *olyan* lakáspolitikát folytatni, mint a fejlett európai országok. Másmilyen viszont lehet. Más adottságokkal rendelkezünk, ezért eltérő, az adottságainkhoz illeszkedő lakáspolitikai kialakítására van szükség.

Írásunk két fő kérdéshez szól hozzá:

1. Mely társadalmi csoportok megsegítésére költünk a közpénzből szociális lakás formájában, és milyen társadalmi célok megvalósulása remélhető adóforintjaink elköltésétől?
2. Adottságként tekintve a mai lakásállomány tulajdonviszonyait, milyen tulajdonviszonyok kialakulását tartanánk kedvezőnek, azaz milyen arányban legyenek Magyarországon társasházi lakások, szociális bérlakások és magánbérlemények?

Ez utóbbi kérdés aktualitását az Új Széchenyi Terv *Otthonteremtési Programja* (2011) adja. A Program ugyan mind a szociális, mind a magánbérleményt, mind pedig a magántulajdonú lakásvásárlást támogatni kívánja, ám nem vázol fel olyan jövőképet, hogy ezek milyen arányát látná kívánatosnak. Úgy értelmezzük, hogy most jött el az idő arra, hogy e kérdésekről gondolkodjunk, és e gondolkodás eredményei beépülhetnek a 2013-tól kezdődő tervezési időszak új dokumentumaiba. Először tehát ezt a kérdést tárgyaljuk.

Adottságaink

A Föld lakóinak többsége városlakó. Városokban az emberek többnyire emeletes házakban, lakásokban laknak, és kevesebben laknak családi házban, az elővárosokban. Az emeletes, többlakásos házak többsége, tulajdonjog és funkció szerint a következő három típus valamelyikébe tartozik:

- társasház;
- magántulajdonú bérház;
- állami/önkormányzati tulajdonú, többnyire szociális alapon támogatott díjú bérlemény.

Jelen írás kérdése tehát az: a három tulajdoni forma milyen arányban lenne kívánatos Magyarországon?

Először nézzünk egy nemzetközi kitekintést!

	Összes lakás megoszlása (%)		
	Magántulajdon (Owner occupation)	Magánbérlés (Private rental)	Szociális bérlés (Social rental)
Hollandia	54	11	35
Ausztria	55	20	25
Dánia	52	17	21
Svédország	59*	21	20
Anglia	70	11	18
Franciaország**	56	20	17
Írország	80	11	8
Németország	46***	49	6
Magyarország**	92	4	4
*			
USA	68	28	2,3 (2007)*
Ausztrália	70	25	5 (2001)*

Olaszország	69 (2008**)	19	5 (2007)*
Észtország	96 (2008**)	46	1**
Lettország	83 (2008)**	Nincs adat	1**
Szlovákia	92 (2008)**	Nincs adat	4 (2004)**
Szlovénia	84 (2004)**	Nincs adat	6 (2004)**
Portugália	75 (2000)**	Nincs adat	3 (2007)*
Spanyolország	85 (2008)**	Nincs adat	1*
Románia	96 (2008)**	1	3

Forrás: Social Housing in Europe, C. Whitehead a K. Scanlon, LSE London, 2007.

* French Social Housing in an International Context, Kathleen Scanlon, Christine Whitehead, 2011.

** Housing Statistics in the European Union, 2010, The Hague: Ministry of the Interior and Kingdom Relations.

*** A felmérés 2007-es adatokra támaszkodik. Az Otthonteremtési Program alapján 2011-ben Magyarországon 2,74% a szociálisbérlet-állomány aránya.

Látható, hogy Magyarországon valóban alacsony a bérlet-, különösen a szociális bérlet-állomány, ha Északnyugat-Európával vetjük egybe magunkat.

Dél-Európában és az Egyesült Államokban azonban hozzánk hasonlóan kevés a köztulajdonú bérlet. Spanyolországban és a Baltikumban 1% körüli a szociális célú állami-önkormányzati lakásállomány, az USA-ban 2,3%, Olaszországban 5%, Németországban 6%. Térségünkben Szlovákiában és Romániában is alacsonyabb ez az arány, mint Magyarországon.²

Összefoglalva: a fejlett országok lakástulajdoni megoszlását tekintve azt láthatjuk, hogy nem rajzolódik ki egyértelmű tendencia. Vannak országok, ahol elsősorban a bevándorlók gyorsabb társadalmi integrációja miatt volt szükség kiterjedt állami lakásprogramra, míg más országokban ugyan nagymértékű a bevándorlás, még sincsenek szociális lakások. A szociális lakásállomány aránya nem függ össze a GDP-vel vagy más jóléti mutatókkal, a diktatórikus vagy demokratikus múlttal, vagy a keleti blokkban az egykori szocialista lakásállomány mértékével. Ha Magyarországon új lakáspolitikát akarunk kialakítani, akkor elsősorban meglévő adottságainkból, és nem valamiféle nyugati előképből kell kiindulnunk.

Magyarországon a lakásállomány 92%-a magántulajdon, azaz a legtöbb lakó a saját ingatlanában lakhat. A saját tulajdon, különösen a saját lakás a polgári Magyarország egyik záloga lehet, egy olyan adottság, melyre büszkék lehetünk. A magyar lakáspolitikának ehhez az adottsághoz kell alkalmazkodnia. Kérdés marad, szükséges-e egyáltalán, hogy az állam beavatkozzon a lakáspiac működésébe? Megítélésünk szerint igen, de ehhez a mindenkori lakáspolitikának először azt a célt kell tisztáznia, hogy mely társadalmi csoportok lakhatását kívánja segíteni, és e segítségtől milyen társadalmi célok elérését remélheti.

A támogatandó társadalmi csoportok és az elérendő célok számbavétele teljességgel hiányzik az Otthonteremtési Programból³, ezért feltételezzük, hogy ez a számvetés később készül el. Jelen írás ehhez a munkához kíván egy lökést adni, amikor a teljesség igénye nélkül számba veszi a szóba jövő csoportokat.

2 Az Otthonteremtési Programban a következő olvasható: „A KSH 2009. évi felmérése alapján az önkormányzatok által fenntartott lakások száma 123 730 db, ami a hazai lakásállomány 2,88%-ának felel meg. Az európai országok lakásállományának bérlet arányához képest (20–65%) ez nagyon alacsony.” Mint a fenti táblázatból leolvasható, a sommás következtetés téves számokon alapul, és az önkormányzati és minden egyéb bérlemény összehasonlása miatt pedig ez a mondat rendkívül tendenciózus és félrevezető. A szöveg szó szerinti átvétel a „Lakásépítők Szövetsége” lobbianyagából, ami a nagy építőipari cégek érdekszövetsége.

3 A dokumentum röviden utal a devizahitelek megsegítésére, illetve két helyen, egyebek közt a „Kapcsolat a társadalmi, népesedési célokkal” fejezetben utal a családok támogatására és a gyermekvállalás segítésére.

Kiket támogassunk?

A szabad piaci mozgásokba történő bármilyen kormányzati beavatkozás torzulásokhoz vezet. A lakás, az önálló otthon megteremtése az egyik legfontosabb cél egy emberi életút során, amely cél érdekében a legtöbb ember sokat hajlandó tenni, azaz kreatív energiát szabadít fel és növeli a munkavállalási kedvet. Miért kellene az államnak beavatkoznia? Szükség van-e egyáltalán állami lakáspolitikára?

Azt gondoljuk, hogy két olyan társadalmi csoport van, akiknek érdekében az államnak mégiscsak célszerű beavatkoznia: a lakástalanok, illetve a kisjövedelmű lakástulajdonosok érdekében.

Vegyük az első esetet, amikor valakinek nincs hol laknia, ilyenek például a fiatalok, különösen családalapítók, mélyszegénységben élők, munkanélkülivé válók, elváltak, bajba jutott devizahitelesek, bevándorlók stb. Ilyen esetekben azt kell mérlegelni, hogy az állami beavatkozás eredményeképp olyan eredményekre jutunk-e, amely egy képzeletbeli mérleg másik serpenyőjében többet nyom, mint a lakáspolitikai közkiadások és annak negatív vonásai. A következőkben a teljesség igénye nélkül sorolunk fel néhány ilyen, az Otthonteremtési Programban nem említett társadalmi csoportot, és a támogatás várható hasznát:

– Ha a *családalapító fiataloknak* sokáig kell várakozniuk, amíg össze tudnak rakni egy lakásra-valót, akkor később fognak gyermeket vállalni, csökken a népesség.

– A *nagycsaládosok* nehezebben jutnak megfelelő lakáshoz, hiszen minél több a gyerek, annál kisebb az egy főre eső jövedelem, nem jut megtakarításra, lakástörlesztésre. Igazságos lenne a nagycsaládosok támogatása, és egyben családpolitikai cél is, hiszen háromgyermekes családdal számolva egy ország népessége csökken. (Mert sok embernek nem lesz gyermeke, akinek lehetne, tehát a három gyermek nem pótolja a kieső meg nem születetteket.)

– A *mélyszegénységben* élők, különösen a *telepi roma népesség* helyzetének megváltoztatása csak olyan integrált programok esetében lehet sikeres, ahol a képzési/foglalkoztatási és lakhatási viszonyokban egyszerre történik beavatkozás.

– Magyarországon a legtöbb *hajléktalan* olyan elvált férfi, aki a munkahelyi problémáit alkohollal igyekezett orvosolni, ami előbb-utóbb váláshoz és az utcára kerüléshez vezetett. Amennyiben a hajléktalankérdést nem kezelni, hanem megelőzni akarjuk, akkor célszerű már a válási időszakban gondoskodni a férfiak szociális gondozásáról, ami megint csak olyan komplex program lehet, amely egyszerre szolgálja a lakhatást, a foglalkoztatást, az alkoholfüggőség kezelését és az önbecsülés visszaszerzését.

– Ha azt szeretnénk, hogy a *bukott devizahitelesek* alapvetően ugyanott élhessenek, mint amit választottak (hiszen feltehetően oda köti őket a munkahelyük, a társadalmi kapcsolataik és egyéni preferenciájuk), ugyanakkor állami segítséget is kapjanak, akkor az egyetlen jó megoldás a lakás részben vagy egészben történő állami megvásárlása. Meglátásunk szerint elsősorban a résztulajdon-szerzés indokolt, ettől remélhető, hogy az állami források elég sok igénylő részére elérhetők és hatékonyan felhasználhatók lesznek (lásd cikksorozatunk legelső részét: *Devizahitel-kiváltást állami résztulajdonra!*).

– Ha a Magyarországra érkező *bevándorlók* nem tudnak könnyen lakást bérelni, akkor továbbállnak, és ebből a szempontból kedvezőbb országot gazdagítanak tovább munkájuk hozzáadott értékével, Magyarország pedig nettó munkaerő-exportőr marad.

A másik esetről sokkal ritkábban esik szó a közbeszédben: amikor valakinek van ugyan lakása, de alig van jövedelme, mint például a kisnyugdíjasok, falusi lakosság, különösen a hátrányos helyzetű térségek lakói. A legtöbb nehéz helyzetbe jutott ember nem szívesen nyúl az utolsó biztos pontnak, mentsvárnak tartott vagyontárgyhoz, a lakásához. Van olyan

ismerősöm, aki a magyarországi kisnyugdíjasokat az aranyrögön üldögélő koldusokként jellemezte. Az ismerős azt felejtette el, hogy ha az adott vagyontárgy nem mobilizálható, akkor a jövedelemtermelő értéke zérus. Évek óta minden télen megdöbbenve szembesülünk azzal a ténnyel, hogy több ember fagyott halálra otthon, a lakásában, mint ahány hajléktalan a nyílt utcán.⁴ Ezeknek az elesett, többnyire idős és egyedülálló embereknek volt hol lakniuk, de már fűtésre sem futotta a jövedelmükből. Meg tudja mérni bárki azt a szenvedést, amit a tragikus kihüléshez vezető úton kellett ezeknek az embereknek kiállniuk; mennyit éheztek, mi mindenről mondtak le az utolsó órájukig? Pátosz nélkül mondhatjuk: ezek az idős, elesett emberek valódi hősök, akik nem dobták oda a lakásukat egy pillanatnyi jövedelemért, amelyet felélve talán az állam vagy embertársaik segítségére szorultak volna.

Hasonló a helyzet a vidéki Magyarországon, különösen a peremvidékekre szorult emberekkel, ahol nem ér annyit a családi ház, hogy annak árából új lakást, új életet kezdhessen valaki egy másik, prosperáló településen. Sokszor hangoztatták a magyar sajtóban, hogy a vidéki emberek „beszorultak” a falvaikba. Arról ritkábban esik szó, hogy esetükben ez sokszor egy vállalás: vidéki vagyok, itt akarok élni. Aki vidéken (nem agglomerációs területen) házat újít fel vagy épít, az tudja, hogy a kész ingatlan értéke sokszor még a beépített építőanyag árát sem éri el. Vidéken élni tehát rossz ingatlanbefektetés, úgyhogy elmondhatjuk, hogy a magyarországi falusi népesség nehéz helyzetben áll helyt. A helytállás kifejezés arra utal, hogy szerény jövedelméből a falusi ember tartja fenn a magyar vidéket.

Szociális tulajdonrészt!

A két csoport (lakástalanok és kis jövedelmű lakástulajdonosok) helyzete összefügg, és közös kezelést igényel. Javaslatunk szerint az államnak/önkormányzatoknak a kis jövedelműek bevételeit azzal kellene növelnie, hogy fokozatosan megvásárolja, lízingeli a lakást. Ez a fajta támogatási rendszer mind a vidékfejlesztésnek, mind pedig az idősellátásnak, azaz a nyugdíj- és társadalombiztosítási rendszernek is fontos kiegészítő eleme lehet.

Vegyük először az időseket!

Bizonyos életkor felett a legtöbb embernek nemcsak lakásra van szüksége, hanem bizonyos egészségügyi szolgáltatásokra is. Ugyanakkor sok idős ember, aki ápolásra szorul, nem szeretné elhagyni otthonát, több okból: ragaszkodik a megszokott környezetéhez, vagy túlszűfoltnak, esetleg túl drágának tartja a számára elérhető idősotthonokat. (Tény, hogy az otthonba költözés többnyire radikális döntést, életformaváltást igényel: legtöbb esetben el kell adni a lakást, és bízni az idősotthon feltételeiben.)

Az idős lakástulajdonosok jövedelempótlására és kedvezőbb otthoni ellátására több megoldás képzelhető el. Az *életjáradék* mintájára az állam vagy önkormányzat fokozatosan megvásárolja a lakást, ezzel kvázi nyugdíj-kiegészítést nyújt, amelyre a lakás a fedezet. Másik megoldás lehet, amikor az *eltartási szerződés* mintájára az (állami egészségbiztosító költségére) a helyi kórház, önkormányzat nyújt egészségügyi szolgáltatást a páciens lakásában, azaz a lakásért cserébe ellátja az idős embert. Az eltartási vagy életjáradéki szerződésnek ebben az esetben nem kell kiterjednie a lakás egészére, elképzelhető a tulajdonrész megvásárlása is, amely arányos lehet a nyugdíj-kiegészítéssel vagy az egészségügyi ellátással. Az állam/önkormányzat csak az ügyfél halála után jut a lakáshoz vagy a tulajdonrészhez. A tulajdonrész értékesítése (pl. árverezése) után az állam visszakapja a befektetéseit, vagy ha az egész lakás köztulajdonba kerül, akkor ez lakásalap felhasználható a további szociálpolitikai célok megvalósítására, azaz a lakástalanok lakhatásának elősegítésére. Az elképzelés nagy előnye, hogy építkezés nélkül jut az állam szociális lakások

⁴ Évente 100–150 ember hal meg kihülés miatt otthonában, és „csak” körülbelül 50 fő az utcán. Lásd bővebben: Györi Péter: Fagyhalál, 2. rész. *Fedél Nélkül*, 2009. január.

birtokába, ami elősegíti a meglévő lakásállomány védelmét, a zöldfelületek védelmét, és forrást biztosít a felújításokhoz.

A fenti modell a vidéki népesség esetében is alkalmazható. Rászoruló vidéki emberek házait az állam fokozatosan kivásárolhatja, ezzel jövedelmet pótol a vidéki embereknek. Az így szerzett tulajdonrész végül vagy eladásra kerül, vagy az egész ingatlan az államé lesz. A vidéki ingatlanok több szociálpolitikai célra jól használhatók, például rehabilitációs célokra vagy a munkanélküli elvált férfiak új életkezdésének támogatására. Mindezek a célok „mellékesen” a fogyó vidéki népesség újbóli feltöltését is szolgálhatják.

Összegzés

Gondolatmenetünk legfontosabb, új eleme, hogy szociálpolitikai célú lakásgazdálkodást az új lakások helyett a meglévő lakásállományra kell alapozni. Lakáshoz jutási támogatások, pl. szocpol. vagy fészekrakó program persze korábban is léteztek, de ezek szinte mindig az újlakásépítéshez vagy -vásárláshoz adtak résztámogatást vagy hitelgaranciát – és ezzel sokakat adósságválságba kergettek.

Meglátásunk szerint Magyarországon, ahol alapvetően lakástöbblet van, és ahol a népesség (különösen a falun és Budapesten) csökken, nem indokolt a lakásállomány növelése, inkább annak felújítását és kedvezőbb használatát kellene elősegíteni. A felvázolt konstrukció révén kevesebb közpénzből több szociális lakáshoz jut az állam, illetve az államon kívül az önkormányzatok is beléphetnek a rendszerbe. Addig is, amíg egy megfelelő méretű szociálszakállomány kialakul, illetve később is, amikor már lesz elegendő szociális bérlet, ám ezek régi (nem új építésű) lakások, mind a fészekrakó fiatalok, mind a nagycsaládosok támogatásának legmegfelelőbb formája a lakásfelújítás támogatása.

A konstrukció eredményeképp Magyarországon viszonylag rövid távon nem változik a szociális bérlet kínálat, igaz, az azért eredmény, hogy jövedelemhez jutnak a leginkább rászoruló lakástulajdonosok, azaz várhatóan senki sem fog éhezni, esetleg megfagyni a saját otthonában. Középtávon (5–10 év) a szociális célú, köztulajdonú szociálszakállomány megduplázódhat, a jelenlegi kb. 120 ezres darabszámról kb. 200 000-re növelhető, és ezzel elérheti a német szintet (6% a jelenlegi 2,9% helyett). Az állami beavatkozás költsége 10 év alatt 3–400 milliárd forint közöttire becsülhető, azaz kb. tizedannyi közpénz elköltésére van szükség, mintha ugyanezt az állományt újlakásépítésből állítanánk elő. Külön előny, hogy ez az összeg nem összevissza kering a gazdaságban, nem az építőipar ködös multiplikátorhatásain keresztül gyarapítja a közjót, hanem két közvetlen állami feladat ellátásába segít be: nyugdíj-kiegészítés, illetve javuló egészségügyi ellátás révén a nyugdíjalap és a TB kiadásait csökkenti.

Cseh Balázs – Augusztinovicz Dávid Ottó Máté Az Élelmiszerbank modell

„Szegények mindig is lesznek. De miért éheznek?” (John Van Hengel)

Bevezetés

Nemzetközi előképek

Az első élelmiszerbankot az Egyesült Államokban alapították 1967-ben (www.firstfoodbank.org). Az elképzelés egy évtizeden belül futótűzként elterjedt az egész országban. A kezdeti időszakban az élelmiszerbankok egymástól függetlenül működtek és különböző területi egységeket fedtek le. 1976-ban megalapították a Second Harvest (mai nevén Feeding America, www.feedingamerica.org) nevű konzultációs szervezetet, amely szakmai tanácsai és koordinációja révén laza szövetségbe kovácsolja a több mint 200 amerikai élelmiszerbankot.

Európában 1984-ben alapították meg az első élelmiszerbankot, Franciaországban. Ezt követően az egész kontinensen elterjedt a modell, így 1986-ban megalakult a FEBA (Fédération Européenne des Banques Alimentaires, azaz Élelmiszerbankok Európai Szövetsége, www.eurofoodbank.org). Ezzel párhuzamosan Németországban 1993-ban létrejött a Tafel (magyar fordítása a névnek: *étkezés* vagy *asztal*, www.tafel.de) nevű szervezet, amely ugyanazon az ötleten alapszik, ám az ételosztást máshogy valósítja meg, mint az élelmiszerbankok.

Mind a három fő modellnek ugyanaz a kiindulópontja. Az élelmiszerbankok nonprofit szervezetek, amelyek közvetítőként (innen a „bank” kifejezés) működnek az élelmiszerfelesleggel rendelkező vállalatok és adományozni kívánó személyek, illetve a karitatív szervezetek között. Így kevesebb élelmiszer vész kárba a gyártás és értékesítés során, és érdemben csökkenthető az éhezők száma. Mind a három modell esetében főként önkéntesek végzik a munkát, tehát a működési költségek alacsonyak.

Az élelmiszerbankok alaptevékenysége (mindhárom modell esetében):

- nonprofit, önkénteseken alapuló működés;
- összegyűjti a feleslegessé vált élelmiszereket a gyártó és kereskedelmi vállalatoktól;
- tárolási infrastruktúrát biztosít;
- szétosztja az élelmiszereket a karitatív szervezeteknek;
- ellenőrzi az élelmiszerek minőségét és felhasználását.

Az európai és amerikai modell közötti fő különbség, hogy az európai élelmiszerbankok soha nem vásárolnak élelmiszert, míg az amerikaiak ilyen tevékenységet is folytatnak. A Tafel esetében az a fő különbség, hogy míg az élelmiszerbankok nem osztanak közvetlenül magánszemélyeknek, hanem az összegyűjtött élelmiszert karitatív szervezeteken, illetve önkormányzatokon keresztül juttatják el az arra rászorulóknak, addig a Tafel szervezetek a gyűjtés mellett a közvetlen kiosztási tevékenységet is maguk végzik, és ezen tevékenységen belül nemcsak élelmiszercsomagokat osztanak, hanem ingyenkonyhákat üzemeltetve készített is.

Az élelmiszerbankok három fő típusa közti különbségek:

Európai modell	Német modell (Tafel)	Amerikai modell
Közvetlenül nem oszt magánszemélyeknek	Közvetlenül is oszt magánszemélyeknek	Közvetlenül nem oszt magánszemélyeknek
Csak alapélelmiszerekkel foglalkoznak	Osztanak készített is	Csak alapélelmiszerekkel foglalkoznak
Nem vásárolnak élelmiszert	Nem vásárolnak élelmiszert	Vásárolnak élelmiszert
Országos vagy régiós szervezetek	Régiós vagy városi szervezetek	Régiós szervezetek
Európai szövetségbe szerveződnek	Van egy „anyaszervezet”	Nincs szövetség, csak egy szakmai „tanácsadó” szervezet

Hazai hasonló kezdeményezések

Magyarországon egy élelmiszerbank működik, ami az egész országot lefedni. Hasonló kezdeményezések vannak, de azok vagy az éhezők segítségével, vagy a hulladék és pazarlás csökkentésével foglalkoznak.

Gyermekétkeztetési Alapítvány

Az egyik országosan működő szervezet a Gyermekétkeztetési Alapítvány (www.gyea.hu). Ennek a szervezetnek két célja van:

1. Ennivalóval segíteni az éhező gyermekeken.
2. Segíteni a gyermekeket az iskolán túli képzésben.

Ez a kiemelkedően közhasznú szervezet az élelmiszerbankhoz hasonlóan állami és Európai Unió forrásokból, vállalati és magántámogatásból működik. Nonprofit jellege és működése nyomán több ponton hasonlít az élelmiszerbankokhoz. Fontos különbség, hogy a GYEA közvetlenül a rászorulóknak ad élelmiszert, egyes esetekben pénzt is, illetve a GYEA esetében a még fogyasztható feleslegek összegyűjtése helyett inkább az élelmiszerek megvásárlása dominál.

A Gyermekétkeztetési Alapítványnak jelenleg három programja fut. Az *EU Élelmiszersegély 2012* program hátrányos helyzetű családoknak kíván alapvető élelmiszereket juttatni. Hasonlóan az élelmiszerbankhoz, itt a GYEA a raktározásért és a pályáztatásért felelős, a szállítást és szétosztást a pályázók vállalják. Ebben az esetben a pályázó települési önkormányzat lehet, aki utána (ellenőrzött kereteken belül) osztja szét az élelmiszert a rászoruló, főleg gyermekes családoknak. A programot az Európai Unió támogatja.

A *Fel a fejjel!* program a családok közvetlen segítségét tűzte ki célul. A megsegített családok havonta 25 000 forint támogatást kapnak, amelyről teljes mértékben el kell számolniuk, hogy

élelmiszerre költötték. Ebben a programban a GYEA közvetlenül a rászorulókkal áll kapcsolatban, és a szállítást is ő végzi.

Ezen felül a GYEA több, időszakos programot is szervez (pl. karácsonyi adománygyűjtés). Ebből családokat támogatnak, vagy közvetlenül gyerekeknek adnak hétvégén is meleg ételt, amikor nincs iskola.

Szatyor bevásárló közösség

A Szatyor bevásárló közösség (www.szatyor.org) azt tűzte ki céljául, hogy az élelmiszerellátási láncban a lehető legkevesebb hulladék képződjön. A modell lényege, hogy a közvetítői haszon nélkül működő boltban minden vásárló előre leadja rendelését, így csak a szükséges mennyiséget szállítják le. Alapelv, hogy élelmiszert legfeljebb 70 km-es körzetből szállítanak a boltokba, ezzel is csökkentve a környezeti terhelést. A pazarlás megszüntetése, a rövid szállítási távolságok és a nonprofit működés következményeként a piaci árnál alacsonyabb áron lehet kivételes minőségű élelmiszerekhez jutni. Ez nemcsak a termelőknek jelent biztos bevételi forrást, hanem a fogyasztóknak is magasabb életszínvonalat biztosít fenntartható módon.

A Magyar Élelmiszerbank Egyesület bemutatása

A Magyar Élelmiszerbankot 2005-ben alapították magánemberek. Azóta több mint 24 ezer tonna élelmiszert osztottak szét, amelyből 500 000 rászoruló részesült. Az Élelmiszerbank tagja a FEBA-nak, elfogadva annak etikai kódexét, tehát a klasszikus modellt követi: összegyűjti az élelmiszerfelesleget, amit karitatív szervezeteken keresztül oszt ki a rászorulóknak. Úgy is fogalmazhatunk, hogy az Élelmiszerbank egy nonprofit nagykereskedés. Abban különbözik az egyéb karitatív szervezetektől, hogy alaptevékenysége egy ingyenes szolgáltatásnyújtás.

A szervezet

A Magyar Élelmiszerbank Egyesületnek összesen négy főállású alkalmazottja van, az összes többi dolgozó önkéntesként dolgozik. Az önkéntesek között is több szint létezik. Egy 25 fős csoport végzi az alaptevékenység menedzselési feladatait:

- akciószervezés;
- projektmenedzsment;
- vállalati kapcsolatok;
- logisztika;
- emberi erőforrás menedzsment (a többi önkéntes szervezése).

Ezen felül évente kb. 4000 önkéntes dolgozik az Élelmiszerbanknak. Ők egyes – alkalmi, de nagy emberi erőforrást igénylő – tevékenységek gyakorlati megvalósításában segítenek: áruházi gyűjtések, raktári feladatok, adminisztratív munkák stb.

Támogatók

Az Élelmiszerbanknak háromféle támogatója van: élelmiszeradományozók, pénz- és szolgáltatásadományozók és önkéntes munkások.

Az Élelmiszerbank támogatása az élelmiszeripari cégeknek anyagilag is kifizetődő. Ha meg kellene semmisíteniük az eladhatatlan élelmiszereket, a jogszabályi előírások miatt jelentős költségeik lennének. Ennél sokkal olcsóbb számukra, hogy elszállítsák ezeket az Élelmiszerbanknak, amely ingyenesen átveszi őket.

Az élelmiszerbankok jellemzően a következő élelmiszereket veszik át:

- lejárat előtt álló vagy lejárt szavatosságú élelmiszerek;
- eladhatatlan készletek;
- gyártási (pl. esztétikai) hibás termékek (címkézési kapacitással is rendelkeznek);
- hibás csomagolású áruk;
- szállítás során vagy egyéb okból sérült áruk;
- karitatív célra felajánlott áruk.

Az élelmiszerbank egyéb, nem pénzbeli támogatásokat is szívesen fogad. Ilyen lehet minden, ami segíti az alaptervékenységét és médiamegjelenését erősíti. Ezek jellemzően a következők:

- szállítás (akár jármű, akár szállítási kapacitás formájában);
- raktározás (az ország területén bárhol, mivel már ma is országos terítést végeznek);
- szállító- és csomagolóanyagok (raklap, doboz stb.);
- médiamegjelenések (kampányok szervezéséhez).

Az élelmiszeradományokon kívül pénzadományokat is gyűjt az Élelmiszerbank. Ezt teljes egészében az infrastruktúra működtetésére és fejlesztésére fordítják. A támogatóknak ez nemcsak karitatív, lelkiismereti szempontból előnyös, hanem adókedvezményeket is biztosít, hiszen a Magyar Élelmiszerbank Egyesület közhasznú szervezet.

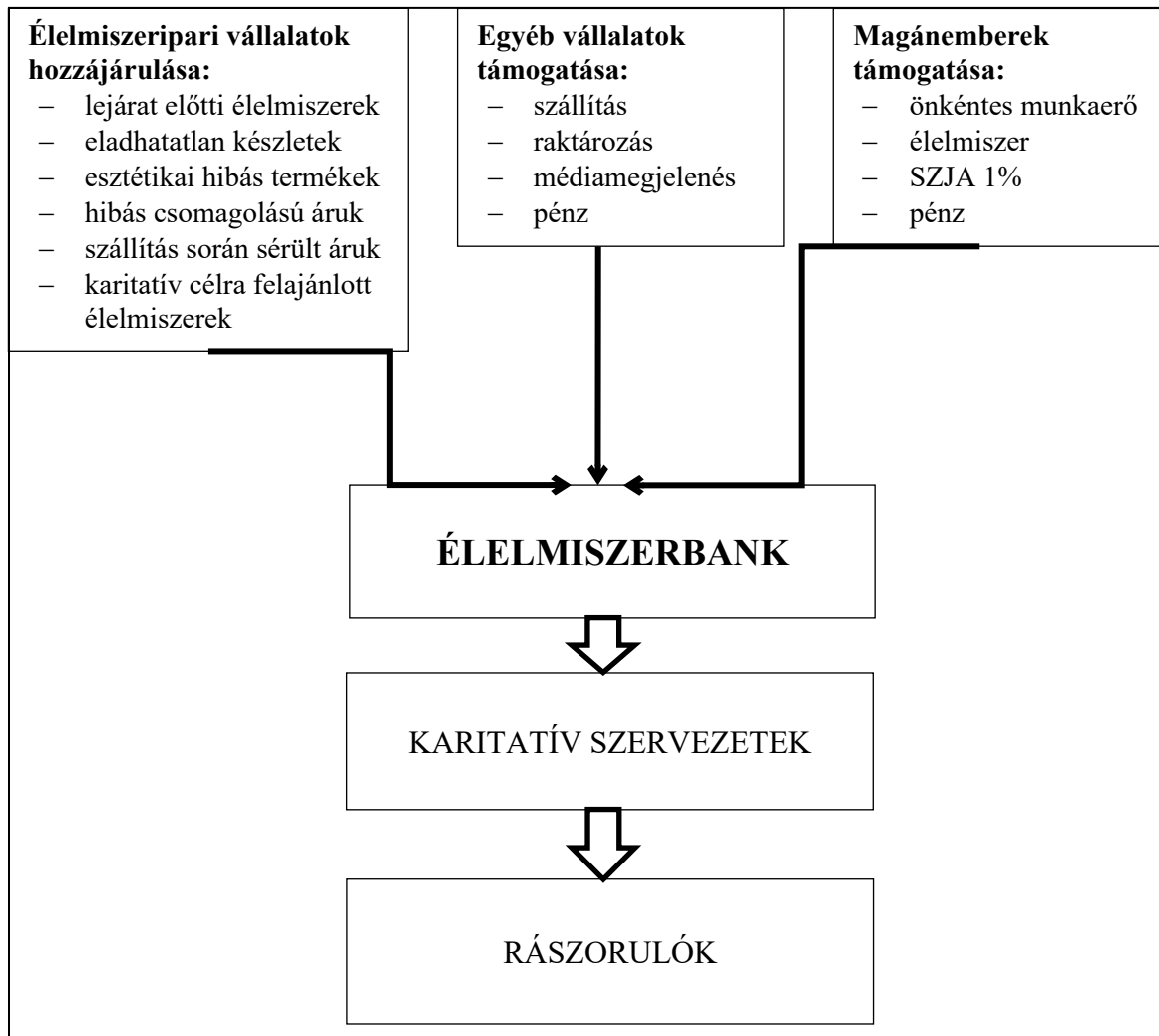
Az EU Élelmiszersegély programja is támogatja a szervezetet élelmiszersegélyszállítmányokkal, illetve az ezekhez kapcsolódó infrastruktúra működtetési költségeinek megtérítésével.

Magánszemélyek támogatása is fontos az Élelmiszerbank számára. Ennek formája lehet önkéntes munka felajánlása, adó 1%-a vagy közvetlen pénzbeli támogatás.

Alaptervékenység

Az élelmiszerbank egy közvetítő szervezet. Nem közvetlenül a hátrányos helyzetű emberekkel veszi fel a kapcsolatot, ezt a munkát a karitatív társszervezetek végzik. A „bank” csak közvetítői feladatokat lát el, tehát a szponzori kapcsolatokat, az élelmiszerszállítást, a tárolást és a minőségellenőrzést végzi.

A következő ábra mutatja, hogy az élelmiszerbank hol helyezkedik el a láncban:

Egyéb programok

Az alaptevékenységen felül az Élelmiszerbank évről évre meghirdet egyéb programokat. Ezek célja az Élelmiszerbank ismertségének növelése, adományok gyűjtése vagy meleg étel osztása közvetlenül a rászorulóknak.

Áruházi gyűjtések

Önkéntesek nagy áruházakban gyűjtenek a vásárlóktól élelmiszert. Arra kéri az embereket, hogy saját szükségleteiken túl vásároljanak egyéb élelmiszereket, amit fizetés után odaadnak a kint álló önkénteseknek. 2011-ben 2500 önkéntes 80 tonnányi élelmiszert gyűjtött össze, amit a rászoruló családok még az ünnepek előtt megkaptak. A 2010-es 45 tonnához képest idén majdnem a dupláját ajánlották fel a vásárlók, ezzel is igazolva a társadalmi összefogás jelentőségét. A gyűjtés célja a szétosztható élelmiszerkészlet növelésén túl az Élelmiszerbank ismertségének növelése is.

Adománykonvoj

Az Élelmezési Világnap alkalmából a FAO-val, az ENSZ Élelmezésügyi Szervezetével közösen szervezett akció során minden évben élelmiszeradományokat szállító teherautókból álló konvoj halad át Budapesten. Az akcióban mezőgazdasági termelők, élelmiszeripari és

kereskedelmi vállalatok, magyar és multinacionális, kis- és nagyvállalatok fognak össze, hogy felhívják a figyelmet arra, hogy a segítségre van mód és lehetőség.

Élelmiszerlavina

A program célja az élelmiszer-előállítási láncolat egyes szereplőinek – saját tevékenységükön alapuló – értéknövelő hozzájárulásával ingyenes élelmiszeradományok előállítása és azok szétosztása. A program küldetése, hogy az ország szegényebb térségeiben saját erőből, saját területen tudjanak megtermelni egyes alapélelmiszereket, melyeket többek között az önkormányzati konyhák, napköziken keresztül, vagy nyersanyag formájában juttatják el a kedvezményezettekhez.

Mobilkonyha

Ez a tevékenység az Élelmiszerbank vállalkozási tevékenysége. Nagyobb rendezvényeken, fesztiválokon üzemeltetnek jótékonyági büféket. A megszerzett hasznot teljes egészében az alaptevékenységük finanszírozására fordítják. Ennek a programnak is fontos célja a társadalmi ismertség növelése.

Logisztika, ellenőrzés

Az Élelmiszerbank főleg raktárakat üzemeltet vagy bérel. Az adományozók általában maguk szállítják a raktárakba az élelmiszereket, a kedvezményezett szervezetek pedig maguk oldják meg az elszállítást. Az élelmiszerbank modell kritikus pontja, hogy garantálják, az élelmiszerek valóban a rászorulókhöz jutnak el. Minden szétosztott élelmiszercsomagot regisztrálnak és követik az útját. A szervezet végez helyszíni ellenőrzéseket is, adott esetben megkérdezik a családokat, megkapták-e a nekik járó csomagot.

Know how

Ebben a fejezetben azt írjuk le, mi szükséges egy élelmiszerbank alapításához és működtetéséhez.

Az első lépéseket a következő 10 pontban lehet összefoglalni.

1. *Kb. 10 fős kezdeti csapat* megszervezése. Érdemes olyan embereket is bevenni a csapatba, akiknek van élelmiszeripari tapasztalatuk és ismerik a jogszabályi környezetet.
2. *Feladatok kiosztása*: mivel egy civil szervezet kevésbé hierarchikus, érdemes előre tisztázni, ki miért felel: szponzori kapcsolatok, partner szervezetekkel való kapcsolatok, csapat-szervezés (HR), adminisztráció, logisztika stb.
3. *Kapcsolatfelvétel szponzorokkal*: legfontosabb, hogy legyen mit szétosztani.
4. *Karitatív szervezetek megkeresése*: arra van szükség, hogy képesek legyenek szállítani, és ismerjék a rászoruló családokat.
5. *Raktár keresése*: az előírásoknak minden esetben meg kell felelni. Az élelmiszerek minőségének megőrzése kritikus.
6. *Települési önkormányzatok* megkeresése: ők ismerik a legjobban a lakosságot, és többnyire van kihasználatlan ingatlanuk, ahol irodát vagy raktárt lehet létesíteni.
7. *Nagyobb számú önkéntes csapat* megszervezése: egy ilyen tevékenységnek komoly közösségépítő szerepe is van, továbbá fontos növelni a helyi közösségben a megalakult szervezet ismertségét.

8. *Pénzügyi szponzorok keresése:* a raktár és a központi iroda működtetéséhez pénzre van szükség.
9. *Médiapartner keresése:* a nyilvános kampányokban nagy segítség lehet egy médiapartner, akik azzal adakozik, hogy nem kér pénzt a szolgáltatásért.
10. *Gyűjtési akciók szervezése:* áruházakban, piacokon érdemes gyűjteni, hiszen itt fordul meg sok ember.

Mennyi pénz szükséges egy élelmiszerbank elindításához?

Egészen kevés is elég. Kezdetben nincs szükség óriási raktárra, munkaerőköltség nincs, egy irodát pedig nagyon kevés pénzből is lehet működtetni. Ha a helyi vállalatok és a lakosság látja, hogy ez egy jó kezdeményezés és működik, akkor később könnyebb lesz több pénzt gyűjteni a növekedéshez.

Mekkora területet érdemes lefedni?

Minden régióban vannak gazdasági, logisztikai egységek, amik központja egy-egy nagyobb város. Érdemes csak ezzel a nagyobb várossal kezdeni, mert akkor kis területen olcsó a szállítás és a partnereket is könnyebb feltérképezni. Ha már működik a szervezet, érdemes az egész régióra kiterjeszteni a működését.

Mivel lehet meggyőzni az élelmiszeripari vállalatokat, hogy adományozzanak?

Adományozni több előnnyel jár.

1. Elszállítani és az Élelmiszerbanknak adni a felesleget kisebb költség, mint megsemmisíteni azt.
2. Az élelmiszerbank tudja biztosítani, hogy a cég nevét és logóját megjeleníti a kampányaiban mint támogatót, ezzel a cég is növelheti az elismertségét.
3. A pénzbeli adományozás adózási előnyökkel is jár.

Kiknek érdemes eljuttatni az élelmiszersegélyeket?

Ezt nem az élelmiszerbanknak kell eldöntenie, hiszen ez „csak” egy közvetítő szervezet. A régebb óta működő karitatív szervezetek, települési önkormányzatok jobban ismerik a rászorulókat, ezért az ő feladatuk a kedvezményezettek kiválasztása. Az élelmiszerbanknak az a felelőssége, hogy a szponzorok és adományozók felé minden esetben be tudja bizonyítani, hogy az élelmiszerek jó helyre kerültek. Ehhez pontos és részletes utánkövetésre, adminisztrációra és belső ellenőrzésre van szükség.

Összefoglalás

A megtermelt élelmiszerek egy részét elpazarolja a társadalom, miközben az éhezők száma jelentős. Az élelmiszerbank erre az ellentmondásra kínál egy megoldási alternatívát azzal, hogy összegyűjti a felesleget és kiosztja a rászorulóknak között. Szerepe azért is jelentős, mert

kapcsolatot teremt a társadalom szereplői között: a lakosság, a karitatív szervezetek és a vállalatok között. Működésének alapja a nonprofit munka és a közösségi összefogás. Egyidejűleg tartja a kapcsolatot az adományozókkal és a karitatív szervezetekkel, tehát az élelmiszerbank egy közvetítő szervezet.

Irodalom

Gábos A.–Szivós P. (2010): Jövedelmi szegénység és anyagi depriváció Magyarországon. In: Kolosi, T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *TÁRKI Társadalmi riport*. Budapest. 58–81.

Gábos A. (2010): Gyermekszegénység az Európai Unióban. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy. (szerk.): *TÁRKI Társadalmi riport*. Budapest. 82–105.

www.elelmiszerbank.hu
www.firstfoodbank.org
www.feedingamerica.org
www.eurofoodbank.org
www.tafel.de
www.gyea.hu
www.szatyor.org

Meleg Orsolya **Civil közoktatás**

Bevezetés

Magyarországon erősen szegregált az iskolarendszer. Ennek az a következménye, hogy a hátrányos helyzetű gyerekeknek nincs esélye olyan tudásra szert tenni az alapiskolákban, ami lehetővé tenné számukra a továbbtanulást és a munkapiacra való sikeres részvételt. Összességében tehát a hátrányos helyzetű, sok esetben kilátástalan és munkanélküli réteg újratermeli magát, az ott születő gyermekeknek nincs esélyük kitörni. Hasonló problémákkal kell megküzdenie az iskolarendszernek az Egyesült Államokban is. Itt született egy olyan alulról jövő kezdeményezés, amely képes érdemben változtatni ezen a helyzeten.

Cikkemben a vonatkozó szakirodalom segítségével áttekintem a magyar közoktatás jelenlegi helyzetét és problémáit. Megvizsgálom, hogy eddig milyen kezdeményezésekkel próbálták meg csökkenteni a szegregált iskolarendszer okozta gondokat. Bemutatom az amerikai KIPP iskolák működését és felépítését, tehát azt a folyamatot, amivel érdemi tudáshoz tudják juttatni a hátrányos helyzetű gyerekeket. Végül megvizsgálom, hogy ezt a modellt milyen feltételek fennállása mellett lehetne adaptálni Magyarországon is, és milyen eredményeket lehet ettől várni.

A magyar közoktatás helyzete

A nemzetközi (PISA 2003; 2006) és a hazai kutatások (Liskó–Havas, 2002; 2005) is azt bizonyítják, hogy a magyar iskolarendszer erősen szegregált. A hátrányos helyzetű tanulók családi háttéréből adódó lemaradást nemhogy csökkentené az általános iskolai oktatás, de tágítja is a szakadékot a különböző társadalmi csoportok között.

A iskolarendszeren belüli szegregáció létrejöhet elhibázott vezetői döntések eredményeként, direkt módon, illetve egy spontán folyamat hatására is (Kertesi–Kézdi, 2005). Az előbbi esetben a hátrányos helyzetű, többségében roma tanulókat külső (szülői) nyomásra különítik el a nem roma gyerekektől arra hivatkozva, hogy a jobb képességű gyerekek megfelelő körülmények között fejlődhetnek, és a leszakadó gyerekek külön felzárkóztató, legtöbbször egyszerűsített tantervvel érik utol társaikat. A spontán szelekció a hazánkban működő szabad iskolaválasztásnak és a továbbvihető fejkvóta rendszernek köszönhetően alakulhatott ki. A lakóhely szerint kijelölt körzeti iskola helyett a szülők átvihetik gyermeküket bármelyik számukra szimpatikusabb vagy magasabb színvonalúnak vélt intézménybe. Valamennyi oktatási intézmény helyhiányra hivatkozva elutasíthatja a diákot. Az „elit” iskolák felvételi eljárással válogathatják ki a legkiválóbb képességgel rendelkező jelentkezőket. Ennek a folyamatnak hatására egyre szaporodnak az ún. gettósodó iskolák, amelyek olyan alacsony társadalmi státusú családok gyermekeit „gyűjtik össze”, akiknek nem sok esélyük lesz adott körülmények között a munkapiacra való érvényesülésre és társadalmi felemelkedésre.

A tanulók iskolai eredményességét leginkább a pedagógiai munka minősége (McKinsey, 2007; Wangelsky–Sachter–Thum, idézi Kertesi, 2005) és a kortárs csoport teljesítménye határozza meg (Hoxby, idézi Kertesi, 2005). Kertesi közgazdasági érvekre és nemzetközi

tapasztalatokra alapozva azt hangsúlyozza, hogy a merev, nem minőségre alapozó, központilag irányított bérrendszer arra ösztönzi a rátermettebb szakmabelieket, hogy adott fizetés mellett a nagyobb szakmai sikert ígérő és kevesebb erőfeszítést igénylő munkahelyet válasszanak a gettóiskolákban összesűrűsödő pedagógiai problémák helyett, vagy pedig csökkentsék követelményeiket és gyengébb minőségű munkát végezzenek. A leszakadó diákokkal teli iskolák tehát felkészületlenebb és tehetlenebb tanárokat sűrítenek, amit tovább ront az alapvető helyzet, hogy a hasonlóan problémás diákok egymást hátráltatják a tanulásban (Kertesi, 2005).

A fent említett problémák kialakulását mondhatni előkészítette a piacgazdaságba való átmenet időszakában felerősödött folyamat, mely során a cigány és nem cigány, többszörösen kirekesztett, mélyszegénységben élő népesség területi koncentrációja megnövekedett (Ladányi–Virág, 2010). A városokban kialakult szlömösödő negyedekben élők aránya emelkedik, és ezzel párhuzamosan vidéki gettótérségek alakulnak ki. Ezek olyan növekvő lélekszámú, gettósodó települések együtteséből állnak, ahol egy előregedő, munkanélküli és kilátástalan helyzetben levő réteg feneklett meg (Ladányi, 2008).

Ladányi 2009-es írásában azt hangsúlyozza, hogy a kialakult helyzetet csak rontották azok az elhibázott oktatáspolitikai döntések, amelyek lehetővé tették, hogy a szabad iskolaválasztást a nyílt diszkrimináció eszközévé váljon (Kende, 2008). Erre példa az iskolák társulásra való kényszerítése, amely bizonyítottan erősítheti az etnikai szegregáció mértékét, vagy az ún. felzárkóztató általános iskoláknak járó „cigány normatíva”.

Többek között a 2000-ben végzett kutatások (Havas–Liskó, 2002) hatására – melyek az ország iskolarendszerének erős szegregáltságát bizonyították – az oktatáspolitikában különféle hálózatépítő programokba kezdtek a problémák kezelésére. 2002-ben kísérleti jelleggel létrehozták az Országos Oktatási Integrációs Hálózatot, amely az Oktatási Minisztérium integrációs célkitűzéseinek gyakorlati megvalósításáért felelt. A program bázisintézményi szintű monitoringvizsgálatának eredményei azt mutatták, hogy az oktatási hálózatok azonos presztízsű iskolák között jöttek létre, illetve a projekt lezárultával felbomlottak. Mivel a pedagógusok mindennapi munkájának az ellenőrzése hiányzott, a hálózatok az eredeti, központi célkitűzéseket csak kismértékben érték el a gyakorlatban (Németh–Papp, 2006).

2004-ben még csak anyagi ösztönzőkkel próbálták a településeket az újonnan létrehozott – de a '70-es évekből ismert körzetesítésére igen hasonlító (Ladányi–Szelényi, 2005) –, többcélú kistérségi társaságokba „csábítani”. 2006-ban már forráselvonással sújtották azokat, akik kimaradtak azokból. A kistérségi társulások létrehozása több szempontból is intézményesítette a hierarchizáltságot az iskolák között. A városkörnyéki magasabb társadalmi státusú népességgel rendelkező községek a szomszéd települések helyett inkább nagyvárosokkal hoznak létre mikrotársulást, így a magasabb státusú gyerekek automatikusan a közeli nagyvárosba kezdtek el bejárni, ennek hatására a kistelepüléseken tagiskolák szüntek meg, illetve olvadtak be nagyobb iskolákba. A társulások a pályázati úton szereshető forrásokat a térség központi településére összpontosítják, illetve a kiegészítő normatívák a rosszabb pozíciójú településeken a hátrányos helyzetű gyerekeket koncentráló intézmények szolgáltatásának minőségén nem sokat változtatnak (Zolnay–Virág, idézi Varga, 2008).

A Tudás Hatalom Program

A fenti probléma kezelésére, vagyis hátrányos helyzetű diákok tanulmányi esélyeinek növelésére jött létre az Egyesült Államokban a Tudás Hatalom Program (Knowledge Is Power Program, KIPP). Ez egy fajtája a charter típusú iskoláknak, melyek összefoglalója a CMO (Charter Management Organization, azaz szabadalmi rendszerben irányított iskolák). (A

Tudás Hatalom Program a legnagyobb charter iskolákat tömörítő hálózat, mely a hátrányos helyzetű családok társadalmi felemelkedéséhez szükséges oktatási feltételeket kívánja biztosítani. Működését tekintve franchise-nak mondható, hiszen az iskolákat nem közvetlenül működteti a KIPP, azok vezetősége autonóm. A KIPP hálózat munkáját a KIPP Alapítvány segíti, mely a tanárok és igazgatók kiválasztásáért és képzéséért felelős, valamint a KIPP modell folyamatos fejlesztésén dolgozik.)

A KIPP iskolák egyik alapvető elve, hogy az iskolába járó diákokat és a szüleiket minél nagyobb mértékben vonják be az oktatási folyamatba. A gyerekektől nagyobb erőfeszítést és időráfordítást várnak el, melynek segítségével szociális kompetenciáik, magatartásuk fejlesztését és a tanulmányi eredményeik drasztikus javulását kívánják elérni. Mindenekelőtt azonban a KIPP célja, hogy a diákjai továbbtanulási esélyeit növelje, és felkészítse őket későbbi felsőfokú tanulmányaik elvégzésére. (KIPP, 2011)

A KIPP-et 1994-ben alapította két tanár, Mike Feinberg és Dave Levin. Először Texas államban Houston belvárosában indítottak el egy iskolát 5. évfolyamos tanulók számára. 1995-ben Feinberg Houstonban maradt, hogy a KIPP Academy Middle Schoolt vezesse, míg Levin New Yorkba utazott, hogy ott megalapítsa a második KIPP Akadémiát.

2000-ben hozták létre a KIPP Alapítványt, mely a KIPP hálózat növekedését volt hivatott elősegíteni. A KIPP Alapítvány válogatja és képzzi az iskolák vezetőit, az intézmények fejlesztéséhez szükséges módszereket keresi, szolgáltatásokkal és támogatással látja el a KIPP iskolákat: például jogi tanácsadás, ingatlanellátottság, technikai felszereltség, pénzügy, szervezeti vezetés és működés, kommunikáció, marketing és fejlesztés. A KIPP Alapítvány segítségével a hálózat drámai növekedésnek indult. Jelenleg 99 KIPP iskola működik összesen 20 államban. A kezdetekkor csak felső tagozattal működtek az intézmények, de most már van 16 alsó tagozatos és 55 felső tagozatos általános iskola, és 11 gimnázium. Az összes iskolának összesen 21 000 diákja van. Az ilyen mértékű növekedés alatt a KIPP Alapítvány, az alapító és a stakeholderok mind azon dolgoznak, hogy folyamatosan mérjék a programok hatékonyságát, hogy meghatározzák, mely komponensek vezetnek leginkább a diákok eredményeinek javulásához.

A KIPP iskolák alapelvei, vagyis az öt pillér

1. *Magas elvárások.* A KIPP iskolák egyértelmű és mérhető elvárásokat támasztanak – a diákok háttérétől függetlenül – a tanulmányi eredményeket illetően. A diákok, szülők, tanárok és a többi alkalmazott hozza létre és tartja fenn ezt az eredményközpontú kultúrát. Az iskolai teljesítmény és magatartás javítására egy sor formális és informális jutalmazó és büntető mechanizmust alkalmaznak.

2. *Személyes döntés és elköteleződés.* Mind a diákok, a szülők és a KIPP iskolák tantestületének tagjai saját maguk döntenek a programban való részvétel mellett. Senkit nem kötelezhetnek arra, hogy KIPP iskolába járjon. Mindenkinek magas elkötelezettséget kell mutatnia arra vonatkozóan, hogy a maximális időt és energiát fogják a siker elérésére fordítani.

3. *Nagyobb időráfordítás.* A KIPP iskolák tisztában vannak vele, hogy nincsenek útlevegások az életben és az iskolában való boldoguláshoz. A meghosszabbított tanítási napoknak, heteknek és éveknek köszönhetően a diákoknak több idejük van a tananyag és a különböző készségek elsajátítására, hogy a gimnáziumi és felsőoktatásban való továbbtanulásra felkészüljenek és a tanításon kívüli foglalkozásokon vegyenek részt.

4. *Erős vezetés.* A KIPP iskolák igazgatói olyan hatékony oktatási intézményvezetők, akik tisztában vannak vele, hogy a jó iskolákhoz jó vezetők kellenek. Felelősséget (felügyeletet) kell vállalniuk az iskola költségvetéséért és alkalmazottaiért. Ők döntenek a pénzek

felosztásáról és alkalmazottak esetleges leváltásáról, ami lehetőséget teremt arra, hogy a diákok tanulásának hatékonyságát maximalizálják.

5. *Eredményközpontúság.* A KIPP iskolák nagy figyelmet fordítanak a standardizált teszteken való jó eredmények elérésére. Mint ahogy nincsenek útlevegások, nincsenek kifogások sem. A diákoktól elvárják, hogy olyan eredményeket mutassanak fel, melyek elégséges ahhoz, hogy később sikeresek lehessenek az Egyesült Államok legkiválóbb iskoláiban és egyetemén.

A KIPP adatai szerint a diákok 95%-a tanul tovább gimnáziumban és a KIPP iskolában végzett 8. osztályosoknak 88%-át vették fel egyetemre annak ellenére, hogy a tanulók 88%-a jogosult szövetségi állami ételtámogatásra. Már számos kutatás látott napvilágot a KIPP iskolák tanulmányi eredményeiről, de eddig csak kevés iskola vett részt ezekben a vizsgálatokban (KIPP, 2011).

Hazai hasonló kezdeményezések

Jelenleg kevés olyan iskoláról lehet tudni Magyarországon, amelyek konkrétan a hátrányos helyzetűek felzárkóztatását célozzák meg. Esetleg kiegészítő oktatási programok szintjén jelennek meg hasonló törekvések, de olyat még elvétve sem találni, hogy egy speciális és hatékony pedagógiai programot, jó gyakorlatot több intézményre kiterjesztenének civil törekvés hatására. A központi törekvések is a hálózatépítés irányába hatnak, de ezek fenntartható működéséhez a „legalsóbb” szintek motivációja szükséges. Az Egyesült Államokban a charter mozgalom elindulása vagy akár a KIPP iskolák működése erre ad példát. Az amerikai tanárok nyomására teremtődött meg a lehetőség, hogy alternatív pedagógiai programokat dolgozzanak ki, és ezeket először tagiskolákban, majd önálló intézményekben is alkalmazzák.

Magyarországon a harmadik szektor igencsak nagy részt vállal a helyi és megyei önkormányzatok közoktatási feladatainak ellátásában, főleg a középfokú oktatás területén. 2004-ben a gimnáziumi tanulók 21%-a, a szakközépiskolában tanulók 9%-a és a szakiskolai tanulók 5%-a nem állami intézményben tanult. Fontos azonban hozzátenni, hogy iskolafenntartói szerepkörben az egyházi intézmények dominálnak. Van példa természetesen bőven alapítványi fenntartású intézményre is, ilyen többek között a csepeli Burratino Általános és Szakképző Iskola.

A Burratino Általános és Szakképző Iskola

Az iskola 1991 óta működik, és jelenleg 12 évfolyamon oktat 200 gyermeket. Az iskolába való felvétel rászorultsági alapon történik. Azok a diákok kerülhetnek be az intézménybe elsősorban, akiket egy szülő nevel, nagycsaládosok, etnikai kisebbséghez tartoznak, egészségileg veszélyeztetett szülők gyermekei, vagy azok, akiket nem szüleik nevelnek. Az iskola speciális, hátrányos helyzetűeket vagy akár más iskolákból kiesett diákok integrációját segítő programja mellett szociális, gyermekvédelmi és pszichológiai szolgáltatásokat is nyújt az idejára diákoknak. Az iskola alapítója és fenntartója a Burratino Hátrányos Helyzetűeket Segítő Iskolaalapítvány. Az Alapítvány küldetésnyilatkozatában szerepel egy olyan iskola működtetése, „mely nem a tanulók összetételének köszönhető magas tanulmányi eredményei miatt elit, hanem a magas színvonalon oktató, tehetséges, elkötelezett tanároknak köszönhetően elit”. Az iskola céljai között szerepel a diákok szociokulturális hátrányainak leküzdése, prevenció, egyéni bánásmód és az életben való önálló boldogulásra való felkészítés (Burratino Iskola, 2011).

A modell Magyarországi alkalmazásának lehetősége

A KIPP program elindítója saját, közoktatás iránti elkötelezettségükből alapították meg a szervezetet. Bár egy 50 fős osztállyal indult el a kezdeményezés, 15 év alatt 98 új iskola kapcsolódott be a hálózatba. Az iskolák reménytelen sorsú gettónegyedekben működnek, és 80 százalékban hátrányos helyzetű és 90%-ban etnikai kisebbségben levő diákokat oktatnak, mégis a diákok 88%-a továbbtanul egyetemen. Azt gondolom, egy ilyen modell szükségszerű és alkalmazható lehetne Magyarországon is. A program minden eleme a családi háttérből származó hátrány ledolgozását célozza meg, amit a magyar közoktatás, a PISA-felmérések eredményei szerint éppen felerősít. Ha lenne egy magánszervezet, amely külön foglalkozik a tanárok szelekciójával, képzésével és eljuttatná ezeket a kiváló tanárokat a legrászorultabb intézményekbe, illetve a jó gyakorlatok elterjesztését a legalsóbb szintről irányítaná, úgy gondolom, hosszú távon elősegíthetné a hátrányos helyzetű csoportok felzárkóztatását. Ehhez azonban valódi, „alulról jövő” kezdeményezés kell. Egyelőre a nonprofit szervezetek által fenntartott iskolák bár kapnak állami támogatást, de tandíjmentesen csak kevés intézmény működik. Kulcskérdése lenne tehát a modell hazai adaptációjának, hogy civil iskolák kaphatnának-e maximális központi (esetleg önkormányzati kiegészítéssel) támogatást, mint például az egyházi fenntartásúak.

A KIPP az amerikai gazdasági és oktatáspolitikai környezetben 15 év alatt tudott megerősödni annyira, hogy 100 intézmény csatlakozzon a hálózatába. A legtöbb iskolákat működtető szervezet csak pár tucat iskolát fog össze. Amellett, hogy a charter iskolák száma (bár „mesterségesen” is limitálva van) az amerikai iskolák 5%-át teszi ki, minden bizonnyal a CMO-modell még a legideálisabb feltételek mellett is csak kiegészítő szerepet játszhatna a magyar közoktatásban is. Feltételezhetjük azonban, hogy megfelelő minőségbiztosítási kontroll és elszámoltathatóság mellett egy ilyen modell hatással lehetne más közoktatási intézményekre, oktatáspolitikai szemléletre és akár a magyar diákok iskolai sikerességére is.

Összegzés

A magyar közoktatásról szóló fejezetben részletesen tárgyaltam a magyar közoktatás kudarcait és zsákutcáit. A hazai és a külföldi kutatások is azt bizonyítják, hogy az amúgy is nagy lakóhelyi szegregációt tovább erősíti az oktatási intézmények szelektáló hatása. Utóbbi a szabad iskolaválasztás, a továbbvihető fejkvóták rendszere és az iskolák felvételi eljárásai teszi lehetővé. Ezeket a problémákat mindmáig sem az állami integrációt célzó központi programok, sem az önkormányzatok nem tudták enyhíteni. A hazai tanulmányokból kiderült, hogy az iskolák részéről kevés a motiváció a valódi változásra, a programokban leginkább pénzhány, illetve újabb pénzforrások bevonása miatt vesznek részt, valódi integrált oktatás gyakorlatban csak kevés helyen valósul meg. Ezen felül kevés esetben mérik a programok későbbi hatását. A közoktatás fejlesztésében jellemzően a felülről jövő kezdeményezések dominálnak, az oktatással foglalkozó civil szervezetek nagy száma ellenére is. A jogszabályok megteremtik a lehetőséget, hogy magánszervezetek alapítsanak és működtessenek iskolákat, illetve az önkormányzatok átadhassák más fenntartó kezébe az oktatási intézmények működtetését, amennyiben biztosítani tudják a körzeti iskolák vallási és ideológiai semlegességét.

Ha megszületne Magyarországon egy a KIPP-hez hasonló program, akkor sok hátrányos helyzetű tanuló lehetne helyzetbe hozni országszerte. Ehhez alapvetően a tanárok, oktatásban résztvevő szakemberek motivációja szükséges, hiszen a modell egyik fő eleme a

kezdeményezés alulról érkező jellege. A másik feltétel az oktatáspolitikai szándék, és természetesen pénzügyi források biztosítása, hiszen pont a célcsoportot képező hátrányos helyzetű gyerekek nem tudnak tandíjat fizetni.

Irodalom

- Aichelburg Márton (2010): *Senior Mentor Program Kézikönyv*. Civil Vállalkozások Nonprofit Kft.
- Gill, B. P.–Hamilton, L. S. –Lockwood, J. R.–Marsh, J. A.–Zimmer, R. W.–Hill, D.–Pribesh, S.: *Inspiration, Perspiration, and Time: Operations and Achievement in Edison Schools*.
- Balázs É.–Györgyi Z.–Halász G.–Hermann Z.–Horn D.–Imre A.–Keller J.–Vágó I. (2006): *Jelentés a magyar közoktatásról 2006*. Budapest: Országos Közoktatási Intézet.
- Balázi Ildikó–Ostorics László–Szalay Balázs (2007): *PISA 2006: Összefoglaló jelentés. A ma oktatása és a jövő társadalma*. Oktatási Hivatal.
- Bíró Endre (2002): *Nonprofit Szektor Analízis. Civil szervezetek jogi környezete*. Budapest.
- Hoxby, Caroline M. (2004): *Achievement in Charter Schools and Regular Public Schools in the United States: Understanding the Differences*.
- Clark, C.–Bing-ru Teh, T.–Nichols-Barrer, I.–Gill, B. P.–Gleason, P.: *Student Characteristics and Achievement in 22 KIPP Middle Schools*.
- DemNet Tanulmánykötet (1998): *Együttműködési lehetőségek civil szervezetek és a helyi önkormányzatok között*. DemNet.
- Domonkos Tamás–Ruff Tamás (2007): Az interszektorális és ágazati együttműködés alternatívái a szociális szolgáltatások terén a Közép-dunántúli régióban. In: Hodosán Róza (szerk.): *Társadalmi befogadás 2003*. Budapest: Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet. 283–319.
- Bartal Anna Mária–Kákai László–Szabó István (2005): *Civil szervezetek és civil projektek szerepe Debrecen város fejlesztésében*. Budapest: Századvég.
- Miron, G.–Urschel, J. (2009): *Profiles of Nonprofit Education Management*.
- Miron, G.–Urschel, J. L.–Mathis, W. J.–Tornquist, E. (2010): *Schools Without Diversity: Education Management Organizations, Charter Schools, and the Demographic Stratification of the American School System*. Western Michigan University.
- Gerő Zsuzsa–Csanádi Gábor–Ladányi János (2006): Az általános iskolai rendszer belső rétegződése és a kisegítő iskolák. In: *Mobilitási esélyek és a kisegítő iskola*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó. 79–104.
- Halász Gábor–Kelemen Elemér–Bajomi Iván–Liskó Ilona–Nagy Mária (2004): Oktatásirányítás. In: Lukács Péter–Nagy Péter Tibor (szerk.): *Oktatáspolitikai*. Budapest. 214–253.
- Richwine, J. (2010): *Charter Schools: A Welcome Choice for Parents*. Washington, DC: Heritage Foundation.
- Kende Anna (2008): A rugalmas beiskolázás szerepe az oktatási szakadék elmélyülésében. In: Erős Gábor–Kende Andrea (szerk.): *Túl a szegregáción*. Budapest. 105–137.

- Kertesi Gábor (2008): A közoktatási intézmények teljesítményének mérése, értékelése, az iskolák elszámoltathatósága. In: Fazekas K.–Köllő J.–Varga J (szerk.): *Zöld könyv a közoktatás megújításáért*. Budapest: Ecostat Kiadó. 167–189.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (2005): Általános iskolai szegregáció. I. rész: Okok és következmények. *Közgazdasági Szemle*, 52, 317–355.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (2005): Általános iskolai szegregáció. II. rész: Az általános iskolai szegregálódás folyamata Magyarországon és az iskolai teljesítmény különbségek. *Közgazdasági Szemle*, 52. 5. sz. 462–479.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, 959–1000.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (2009): Iskoláskor előtti egyenlőtlenségek. In: Fazekas K. (szerk.): *Oktatás és foglalkoztatás*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet. 107–121.
- Kertesi Gábor–Kézdi Gábor (2009): Roma és nem roma fiatalok középiskola továbbtanulása. In: Fazekas K. (szerk.): *Oktatás és foglalkoztatás*. Budapest: MTA Közgazdaságtudományi Intézet. 122–136.
- Kicsák Szilárdné Mónika (2003): *Burattino iskola a hátrányos helyzetű gyerekekért*.
- KSH (2009): *Nonprofit szervezetek Magyarországon 2008*.
- Kuti Éva (1998): *Oktatási és tudományos célú nonprofit szervezetek*. Budapest: KSH.
- Ladányi János (1998): Az állam és a települési önkormányzatok szerepe a helyi etnikai és szociális problémák kezelésében. In: Dalos R.–Kiss E. (szerk.): *Az állami eper édesebb?* Budapest: Friedrich Ebert Alapítvány.
- Ladányi János (2007): Az antiszegregációs programok szükségességéről és lehetőségeiről. *Kritika*, 10, 2–4.
- Ladányi János (2008): A lakóhelyi szegregáció változó formái Budapesten. In: *Lakóhelyi szegregáció Budapesten*. Budapest. 153–179.
- Ladányi János (2009). *A burkolt szelekciótól a nyílt diszkriminációig*. Budapest: MTA Történettudományi Intézet–MTA Társadalomkutató Központ.
- Ladányi János–Virág Tünde (2010): A szociális és etnikai alapú lakóhelyi szegregáció változó formái Magyarországon a piactudományi átmenet időszakában. In: Ladányi János: *Egyenlőtlenségek, redisztribúció, szociálpolitika*. Budapest. 722–751.
- OECD (2005). *Equity in education, Thematic Review, Country note, Hungary*, OECD, Paris. Organizations: 2008–2009.
- Eberts, R. W.–Erickcek, G. A. (2001): The Role of Partnerships in Economic Development and Labour Markets in the United State. In: *OECD: Local Partnerships for Better Governance*, 251–275.
- Lake, R.–Dussealt, B.–Bowen, M.–Demeritt, A.–Hill, P. (2010): The National Study of Charter Management Organization (CMO) Effectiveness.
- Roma Education Fund (2007): *Advancing Education of Roma in Hungary, Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions*.
- Chowdhury, S. K. (2002): *Attaining universal access: PPP and Business-NGO Partnerships*. Bonn.
- Sipos László (2008): *Alapítványok az iskolákban*.

Sipos László (2008): *Pedagógiai programok az iskolai alapítványok céljaiban és tevékenységében.*

Osborne, S. P.–Kaposvári, A. (1999): *Nongovernmental Organizations, Local Government and the development of social services.*

Szüdi János (2010): *A civil szervezetek részvétele az oktatással kapcsolatos önkormányzati feladatok ellátásában.*

Varga Júlia (1998): Az oktatás finanszírozása. In: *Oktatásgazdaságtan.* Budapest. 122–137.

Varga Júlia (2001): A közoktatás-finanszírozási rendszer hatása az oktatás egyenlőségére, 1990–1997. In: Semjén András: *Oktatás és munkaerő-piaci érvényesülés.* Budapest. 113–145.

Varga Júlia (2008): Az iskolaügy intézményrendszere, finanszírozása. In: *Zöld könyv a magyar közoktatás megújításáért.* 235–258.

Vida Júlia (2005): Támogatói programok az Egyesült Államokban. In: *Educatio: Támogatói programok.* Budapest.

Zám Mária: *Civilbarát önkormányzatok, Partnerség és együttműködés az önkormányzatok és a civil szektor között.*

Meleg Orsolya

Közösségépítés különböző generációk összefogásával: a Senior mentorálás modellje

Társadalmi tőke elmélete és civil kurázi

A társadalmi hálózatokról szóló irodalomban a társadalmi tőke jelentését számtalan különböző módon fogalmazzák meg. Ezek a különbségek abból adódnak, hogy a társadalmi tőke más és más értelmet nyer kontextustól függően. A definíciókban mégis közös, hogy valamennyi a társadalmi kapcsolatok hasznosságát, értékét hangsúlyozza.

Adler és Kwon (2002) szerint a társalmi tőke fő mozgatórugója az az elv, hogy a másoktól felénk irányuló segítőkészség értékes erőforrás. Ennek megfelelően a szerzőpáros a társadalmi tőkét az egyének és csoportok számára „igénybe vehető” segítő szándékként definiálja. A társadalmi tőke forrása a cselekvő egyén társadalmi kapcsolatainak struktúrájában és tartalmában rejlik. Az egyének befolyásossága és a birtokukban levő információ úgy teremt társadalmi hasznot, hogy a felek által kinyilvánított szolidaritás által elérhetővé válik a közösség tagjai számára (Adler–Kwon, 2002:23). Az egyén által birtokolt tőke nagysága egyrészt azon kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől függ, amelyeket ténylegesen mozgósítani tud, másrészt azon másféle tőke nagyságától, amelyet azok birtokolnak, akikkel kapcsolatban áll (Bourdieu, 1986).

Coleman 1990-ban írt művében kifejti, hogy a társadalmi tőkét annak funkciója határozza meg. Nem jöhet létre önálló entitásként, csupán több más entitás interakciójából, melyek mind rendelkeznek társadalmi struktúrával, és amelyek segítik a struktúrán belül elhelyezkedő egyének bizonyos tevékenységét.

Putnam (1995) szerint a társadalmi tőke egy olyan kollektív ismérv, amely az egyének közti kapcsolatokat, kapcsolathálókat, civil szervezeteket, továbbá a kölcsönösséget, szolidaritást és a bizalmat jelenti. A társadalmi tőke létrejöhet homogén, zárt csoportot alkotó egyének között, mint például női alkotókörökön vagy elit sportklubokon belül. A sokszínű háttérrel rendelkező, különböző társadalmi rétegekbe tartozó egyének is kapcsolathálót alkothatnak. Az előbbi nagy társadalmi és pszichológiai támogatást nyújt a közösség elesettebb tagjainak számára, az utóbbi pedig a kívülről jövő értékek bekapcsolásának és információáramlásának kedvez (Putnam, 2000).

Granovetter (1995) azt hangsúlyozza, hogy a heterogén közegben jelenlevő, „összekötő” társadalmi tőke a kevésbé szoros kapcsolatok kialakulását segíti elő, melyek hasznosabbak a gazdasági életben való előbbre jutáshoz. Tehát egy ismerősön keresztül nagyobb valószínűséggel szerzek állást, mint egy közeli barát segítségével.

A társadalmi tőke fogalmával szorosan összefonódik a kölcsönös segítségnyújtás elve, a reciprocitás (Putnam, 2000; Dekker–Usliner, 2001). Amikor az egyéni cselekvést, segítségnyújtást nem az motiválja, hogy valamilyen viszonzást várok közvetlenül a másik féltől, hanem az a meggyőződés, hogy valaki egy másik helyzetben hasonlóképp fog engem támogatni, általánossá vált reciprocitásról beszélünk. A polgári erény (civil kurázi) eszménye akkor bontakozhat ki a legeredményesebben Putnam szerint, ha a kölcsönös társadalmi kapcsolatok sűrű hálózatban helyezkednek el és a civil szervezetek ilyen környezetbe ágyazódnak bele.

Az amerikai Experience Corps program

Putnam az „Együtt Könnyebb” (Better Together) című könyvében számos amerikai civil szervezetet hoz fel példának. Ezek a szervezetek innovatív programjaikkal hatással vannak nemcsak közvetlen környezetük jóllétére, de közösségépítő munkájuk társadalmi szinten is mérhető. Az egyik ilyen szervezet az Experience Corps, amely 55 éven felüli önkénteseket toboroz, akik általános iskolákban egyéni foglalkozások keretein belül olvasás- és szövegértés-fejlesztő egyéni foglalkozások tartanak rászoruló diákoknak. A projekt elindítója a Civic Venture nevű szervezet volt, melynek küldetése, hogy a nyugdíjba vonuló baby boom generáció⁵ számára értelmes tevékenységeket hozzon létre, hogy az idősödő korosztály a munkapiacról való kilépés után is megőrizze társadalmi aktivitását.

Az Experience Corps csapatához már 2000 önkéntes csatlakozott 19 nagyvárosban Amerikaszerte. Az önkénteseket helyi civil szervezetek koordinálják és képzik az Experience Corps központi irodájának támogatásával. Az önkéntesek átlagosan heti 15 órában teljesítenek szolgálatot, amiért jelképes ösztöndíjat kapnak.

Az amerikai kutatások azt bizonyították, hogy az Experience Corps program mellett, hogy javítja a programban résztvevő diákok tanulmányi eredményeit, megerősíti a helyi intézmények és a civil társadalom kapcsolatát. A Johns Hopkins Egyetem felmérése szerint a programban résztvevő önkéntesek nemcsak a gyerekek tanulmányait segítik elő, de saját egészségügyi és lelki állapotukban is drasztikus javulás figyelhető meg.

Társadalmi kapcsolatok hiánya Magyarországon

A társadalmi elszigeteltség egyik jó indikátora a barátok száma, illetve a barátokat teljesen nélkülözők aránya. Az elmúlt két évtizedben meglehetősen ingadozott mindkét arányszám. 2011-ben átlagosan egy felnőttnek 5,5 barátja volt, ami jóval magasabb, mint az 1997-es 3,3-as érték, viszont nagyon közel van a 2000-es adatokhoz. Bár az utóbbi években csökkent az egyetlen baráttal sem rendelkezők száma, 2011-ben még mindig a lakosság egyötöde élt teljes magányban, és a megkérdezettek 46%-a számolt be négy vagy annál kevesebb barátról. Az adatokból az is kitűnik, hogy az egyik legelszigeteltebben élő csoport a nyugdíjas, illetve 60 éven felüli korosztály (Dávid–Albert, 2012).

Ezek alapján azt gondolhatjuk, hogy valószínűleg helyesen ismerte fel a Civil Vállalkozások Nonprofit Kft. az igényt olyan programok iránt, amelyek különböző háttérű és korú emberek összekötését, illetve a bizalom erősítését is szolgálják. A szervezet küldetésében ezt explicit módon is megfogalmazza: „A Civil Vállalkozások társadalmi hálózatok létrehozására törekszik a közösség kiaknázatlan erőforrásainak megfelelő helyre való becsatornázása érdekében.” A Civil Vállalkozások alapítói olyan pályakezdő fiatalok, akik külföldön szerzett szakmai tapasztalataikat Magyarországon a civil szektorban is kamatoztatni kívánják.

Senior Mentor Program – az amerikai modell hazai alkalmazása

⁵ Az amerikai baby boom generáció a II. világháború után, 1946 és 1964 között születetteket jelöli. Ez a generáció volt fiatal az 1967-es diáklázadások idején, tehát sok tekintetben más felfogást vallottak, mint az idősebbek. Gazdasági és demográfiai szempontból a nyugdíjba vonulásuk körül jelentkezhetnek problémák magas létszámuk miatt. (A szerk.)

Magyarországon az elmúlt két évtizedben egyre több önkéntes szervezetet hoznak létre, de még jelenleg is kevés lehetőséget kínálnak a 60 éven felüli korosztály számára. A Civil Vállalkozások tagjai felismerték ezt a parlagon heverő társadalmi erőforrást, és különböző módszereket kerestek arra, hogy hidat képezzenek az idősebb korosztály és a civil segítséget igénylő csoportok, jelen esetben a leszakadó általános iskolai diákok között.

A Senior Mentor Program célcsoportja és tevékenysége megegyezik tehát az amerikai „rokonával”, azonban a megvalósításkor a helyi adottságokhoz kellett alkalmazkodniuk az alapítóknak. A programban részt vevő 55 éven felüli önkéntesek hetente 2-3 alkalommal tartanak egyéni foglalkozásokat a lakhelyükhöz legközelebb eső szolgálati helyszínen (általános iskolában). Ily módon megvalósul, hogy a helyi problémák enyhítésére az iskolák közvetlen szomszédságából érkezik a segítség. A nyugdíjasok a délutáni, többnyire játékos foglalkozásokon felül plusz segítséget nyújtanak tanítványaiknak és családjuknak, ha erre kéri őket. Esetenként hazakísérik iskola után a gyerekeket, iskolán kívüli szabadidős tevékenységet szerveznek nekik, adományokat gyűjtenek a legrászorultabbaknak stb.

A Senior Mentor Program fogadtatása

A program hazai fogadtatása a kezdeti nehézségek ellenére kifejezetten pozitív volt. A helyi újságokban megjelenő hirdetésekre 3 év alatt több százan jelentkeztek önkéntesnek, közülük választottak ki 70 elkötelezett, javarészt nyugdíjas civilt, akik egy teljes tanévre vállalták a közösségi munkát.

A szülők részéről is pozitívak a visszajelzések, miután írásos beleegyezést adnak arra vonatkozólag, hogy gyermekük részt vehet a programban, személyes kapcsolatot is kialakíthatnak később a mentorral, mely sok esetben egy tanév alatt igen erőssé válik (pl. meghívják a tanítvány szülinapi zsúrára a mentort).

A civilekkel való együttműködés és a civil jelenlét az iskolákban nem mindig magától értetődő az állami intézmények számára. Mind az önkormányzatok mind az iskolák vegyes nyitottsággal fogadják a Civil Vállalkozások kezdeményezését.

A program 2008-as indításakor a 15 felkeresett iskolából csak 2 döntött úgy, hogy csatlakozik intézményi partnerként. Ezek közül az egyik iskolában az igazgató támogatása ellenére a tanári kar közönyét két év alatt sem sikerült megtörni. A Senior Mentor program igazgatója, Aichelburg Márton úgy döntött, hogy olyan helyre csoportosítja az önkénteseket, ahol nagyobb szükség van rájuk és munkájuk nagyobb megbecsülést kap. Akad ugyanis ilyen iskola is már bőven. Jelenleg 11 közoktatási intézményben működik Budapesten és két vidéki városban a projekt. Ebből 5 általános iskola van a X. kerületben, Kőbányán. Az itteni intézmények részéről óriási igény mutatkozott a mentorok munkája iránt, és az első tanév után készült felmérésekből kiderült, hogy a tanárok maximálisan meg voltak elégedve a tanítványok fejlődésével, csak a náluk szolgáló önkéntesek számát kevesellték egyelőre.

Együttműködés a helyi önkormányzatokkal

Az önkormányzatokkal való kapcsolatépítés esetében is hasonló tapasztalata volt a Civil Vállalkozások ügyvezetőjének. A XI. kerületi önkormányzattal például a kooperáció minimális formáját sem tudták elérni annak ellenére, hogy az adott kerület egyik kiemelt európai uniós támogatásból működő 60+ programja szintén a nyugdíjas korúak támogatását, társadalmi aktivitásuk és részvételük növelését célozta meg.

Ugyanakkor szintén Kőbányán sikerült egy önkormányzati intézménnyel partnerkapcsolatot kialakítani a civil szervezetnek. A helyi Pedagógia Szolgáltató Központ folyamatosan egyre

nagyobb szerepet vállalt a program helyi terjesztésében (pl. anyagi támogatást is szerzett rá), és később átvállalta a program teljes koordinációját a kerületben. Tehát az amerikai mintához hasonlóan, ha nem is egy civil szervezet közreműködésével, de egy helyi szervezeteken keresztül tud növekedni és fennmaradni a program. Ezzel mindkét fél jól jár. A civil szervezet rendelkezik a program „know-how”-jával – ami önmagában pénzben kifejezhető értékkel bír –, a program elterjesztéséhez szükséges szervezési tapasztalatokkal és a fejlesztéshez szükséges nemzetközi kapcsolatrendszerrel. A pedagógiai központ pedig helyi kapcsolati hálóját tudja hatékonyan kihasználni és helyi erőforrásokat mozgósítani a közös cél érdekében: a helyi iskolák megerősítésére és a diákok tanulmányi előmenetelének megsegítésére.

Elért eredmények és jövőbeli tervek

A 2010/2011-es tanévben 16 budapesti és öt vidéki iskolában működött a program (Szegeden, Sopronban, Ráckevén, Szarvason és Pécelen), több mint 80 önkéntes mentor részvételével, akik közel 150 alsó tagozatos diákkal foglalkoztak hetente több alkalommal.

A tanévvégi közvélemény-kutatásban megkérdezett, programban érintett tanárok 100%-a jelezte, hogy a mentorok pozitív hatással voltak a tanítványaikra, és 83% szerint javult a diákok olvasás készsége a mentor munkájának hatására. Az önkéntesek közel felének növekedtek társadalmi kapcsolatai a korosztályukban, és 80%-uk lett tájékozottabb a helyi eseményekről és tevékenységekről a programban való részvétel óta.

A Senior Mentor Program alapítója azonban nem elégszik meg az eddig elért eredményekkel. Célja egy országos mentorhálózat és mozgalom létrehozása. A tervek szerint a program önkénteseinek száma 2015-re eléri az 500-at, akik több mint 3000 diáknak nyújtanak majd segítséget az olvasás elsajátításában országszerte. A program a tervek szerint jelen lesz a budapesti általános iskolák 13%-ában és a vidéki önkormányzati iskolák 7%-ában. A Senior Mentor Program hatóköre remélhetőleg a határokat is átlépi és eléri majd a szomszédos országokat is, például Romániát, Szlovákiát és Szerbiát is.

Irodalom

Adler, P. S.–Kwon, S-W. (2002): Social Capital: Prospects For a New Concept. *Academy of Management. The Academy of Management Review*, 27: 17–40.

Angelusz Róbert–Tardos Róbert (1998): A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi T.–Tóth I. Gy.–Vukovich Gy. (szerk.): *Társadalmi riport 1998*. Budapest: TÁRKI. 237–256.

Bourdieu, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G. (szerk.): *Handbook of theory and research for the sociology of education*. New York: Greenwood Press. 241–58.

Bourdieu, P.–Wacquant, L. P. D. (1992): *An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press.

Coleman, J. S. (1990): *Foundations of social theory*. Cambridge: Harvard University Press.

Dekker, P.–Uslaner, E. M. (2001): Introduction. In: Uslaner, E. M. (szerk.): *Social Capital and Participation in Everyday Life*. London: Routledge. 1–8

Dávid Beáta–Albert Fruzsina–TÁRKI (2012):

<http://www.tarki.hu/hu/news/2012/kitekint/20120215.html> (letöltve: 2012. augusztus 13.)

Fukuyama, F. (1995): *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. London: Hamish Hamilton.

Civilcity

Granovetter, M. (1973): The strength of weak ties. *American Journal of Sociology*, 78: 1350–80.

Putnam, R. D. (2000): *Bowling alone: the collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.

Putnam, R. D. (2000): Better together. Washington, DC: Experience Corps.
http://www.experiencecorps.org/about_us/history.cfm

Civil Vállalkozások Nonprofit Kft, Budapest
<http://civilvallalkozasok.hu/?menu=programok&id=12>

Cartwright, A.–Sik, E.–Svensson, S. (2008) *Monitoring Social Capital in Hungary: A Short review of recent research*. Central European University.

II. rész. Közösségi városfejlesztési modellek

Gutjahr Zsuzsanna Nagykovácsi esete Rousseau-val

Bevezetés

Magyarországon általánosan alacsony a politikai elit bizalmi indexe, ami egyaránt igaz az országos és helyi szintű szervekre is. Az országos politikai harcok sokszor kihatnak még a kisebb települések önkormányzataira is, ami aláássa a hatékony együttműködést a lakosság, a vállalkozók, a civil szervezetek és az önkormányzat között. Ennek ellenszereként több kezdeményezés is született az országban, pl. Aba és Nagykovácsi településeken a társadalmi szerződések. Bár Nagykovácsi esetében a modell nem egyértelműen váltotta be a hozzá fűzött reményeket, mégis érdemi – elsősorban szemléletbeli – változást hozott a helyi politikában. Cikkemben először felvillantom a Társadalmi Szerződések történetét, kiindulva a felvilágosodás meghatározó gondolkodóiból. Bemutatom a hazai két társadalmi szerződés példáját, a fókuszba Nagykovácsit helyezve.

Elméleti alapok: a felvilágosultak

Az antik kor óta sorra születtek államelméletek, de a felvilágosodás idején lett újra népszerű a filozófián belül a társadalom és politika viszonyának vizsgálata. A társadalmi szerződés a felvilágosodás államelméletében a nép és a hatalmon lévők megállapodása. Az emberek veleszületett jogaik egy részéről lemondanak a közösség, az állam javára, de joguk van az állam irányítóinak ellenőrzésére közvetett vagy közvetlen módon.

A leginkább közismert Rousseau Társadalmi szerződés című műve, amelyet 1762-ben vetett papírra. Szerinte az ember csak a törvényes hatalomnak tartozik engedelmességgel, s ez a törvényes hatalom csak megállapodásokon alapulhat. A megegyezés azonban nem szülhet rabszolgaságot, nem foglalhatja magába a lemondást az emberi szabadságról, mert az ellentmond az emberi mivoltunknak, egyenlő az emberi jogokról és kötelességekről való lemondással. Nem utolsósorban: „*Semmis és önmagának mond ellent az az egyezmény, mely egyfelől korlátlan hatalmat, másfelől feltétlen engedelmességet ír elő*” (Rousseau: Társadalmi szerződés). Rousseau szerint lényeges különbség van egy társadalom kormányzása és egy nép leigázása között, mert utóbbi esetben nem jön létre társulás, nem beszélhetünk sem közjóról, sem államról. A társulás révén valamennyi egyén a közösségnek rendeli alá magát, de mivel mindenki feltétel nélkül mond le jogairól és különállásáról, így valamennyien egyenlő körülmények közé kerülnek, az egyének mintegy „önmagukkal szerződnek”.

Ahogy Rousseau, úgy számos filozófus (köztük pl. Hobbes, Locke, vagy Hume) is megfogalmazta a társadalom és a politika viszonyrendszerének elméletét. Valamennyiüket az izgatta leginkább, hogyan lehet minél legitimebb a hatalom és hozott döntéseik. Ahogy a felvilágosodás korában, úgy a történelem későbbi koraiban is megjelenik az igény a társadalmi osztályok közötti ki- vagy megegyezésre, azonban az alábbi példák képviseleti rendszeren keresztül igyekeznek széles körű egyeztetést kialakítani (nem közvetlenül). A posztmodern kor államainak többségében megjelent már a gazdasági szereplők, munkáltatók

és munkások közötti kiegyezés igénye, pl. a kelta tigris esetében is megfigyelhető a társadalom széles rétegeivel való megegyezésre törekvés a '80-as évek második felében. Az 1987-es ír gazdasági konszenzusnak, a Nemzeti Felemelkedés Programjának sikerét is csak egy előzetes társadalmi kiegyezés tette lehetővé. Spanyolországban a Franco-rendszer bukását követő három évtizedben szintén nagy társadalmi és gazdasági változás zajlott. A Moncloa-paktum⁶ által lehetővé tett átmenet azonban inkább elit-megállapodásnak, mint társadalmi szerződésnek tekinthető (Schultz, 2008). Ugyanakkor a bukott politikai rezsim és a leváltó hatalom közötti békés átmenetet biztosító megállapodás nem jöhetett volna létre a király, valamint a civil társadalom (értelmiség, polgárság, munkásság képviselői) bevonása nélkül. Bármely fél kihátrálása a szerződésből polgárháborús helyzetet indukált volna.

A közel- és távolmúlt társadalmi megállapodásai, demokrácia-felfogásai nagy különbséget mutatnak, a felvillantott példák illusztrációs jellegűek. Az viszont körvonalazódik, hogy a felrajzolt megoldási javaslatok és modellek mely történelmi esetben válnak elméletből gyakorlattá, azaz mikor fogalmazódik meg igény a társadalmi megállapodásra:

- nagy politikai változás küszöbén (elnyomó hatalom leváltásának igénye esetén, rezsimváltáskor, új berendezkedés kialakítására tett békés kísérletként);
- gazdasági válság küszöbén (fő kiváltó a gazdasági struktúraváltás miatt kialakuló növekvő munkanélküliség).

Hazai hasonló kezdeményezések

Hazánkban a rendszerváltás előtti ellenzéki kerekasztal-tárgyalások, vagy az egyes intézkedések, pályázati kiírások, törvények társadalmi vitája, egyeztetése tekinthető a fentiekkel valamelyest rokonnak. Abba most nem bonyolódna bele, hogy milyen módon választják ki és hívják meg az egyeztetésre a szereplőket, azaz ki kerülhet be az „elit körbe”. Mindenesetre a jogszabályi lehetőségek megvannak Magyarországon arra, hogy egy többé-kevésbé közvetlen részvétel érvényesüljön a döntések meghozatalában, illetve az ezt megalapozó stratégiai tervezésben. A helyi önkormányzati politikában ez nem pusztán a civil egyesületek és alapítványok bevonását jelentheti, hanem sokkal inkább egy olyan kooperatív hálózat kialakítását is, amely a munkahelyet kínáló és szolgáltatásokat nyújtó helyi gazdasági szereplők, az állami irányítású intézmények képviselői, a helyi gazdálkodók és a lakosság együttműködésére, bevonására épül (sok esetben ezek a szervek adják a képviselőket, polgármestert). Egy ilyen jellegű „TÁRSADALMI SZERZŐDÉS” fő elvei – a hosszú távú gondolkodás, a kölcsönös hasznosság és együttes felelősség, az alulról szerveződés, a helyi és közösségi jelleg stb. – leginkább azon kistelepüléseken tudnak/tudnának érvényesülni, ahol a személyes kapcsolatok erősebbek és élőbbek, illetve ahol a politikai lövészárokharc nem annyira jellemző.

A hazai önkormányzati politikában a közelmúltban két kísérletet találunk, ahol a széles körű megállapodásra és a részvételi demokráciára törekvés csírái felfedezhetők:

1. Aba-modell (Aba közel 5000 fős település Fejér megyében).
2. Nagykovácsi Társadalmi Szerződés (Nagykovácsi a budai agglomeráció magas presztízsű települése több mint 6000 lakossal).

6 1977. Nevét a miniszterelnöki hivatalnak helyet adó Moncloa-palotáról kapta.

Az Aba-modell

Aba településen 2004-ben kezdtek egy részvételi demokráciát erősítő saját modell fejlesztésébe. A polgármester által kezdeményezett falugyűlésen ismertették a lakossággal az elképzelést, majd 2005-ben Abán 24 utcaközösséget hoztak létre, amelyek márciusban megválasztották a képviselőiket. Az utcaközösségek által választott civil képviselők, valamint a civil szervezetek, vállalkozók, fiatalok fórumai együttesen hozták létre a magisztrátust. Öt civil és két felekezeti fórum képviselője a polgármesterrel kiegészülve 2008-ban aláírta a település társadalmi szerződését. A szerződés célja deklarálta az „abai részvételi demokrácia kiépítése”. A civil fórum rendelkezik a magisztrátusok működéséről, a település fellendítésének igényéről, de szabályozza azt is, hogy „az együttműködés keretében Aba Nagyközség Önkormányzatának milyen feladatai és vállalásai” vannak.⁷

Az Aba-modell kidolgozásában és elemzésében is részt vett a Stratégiakutató Intézet⁸, amely TÁMOP-pályázata keretében⁹ Sárosd, Sárkeresztúr, Nagylók valamint Csókakő településen igyekszik adaptálni a módszert. A projekt weblapjáról megtudható, hogy az egyes településeken mikor kezdődtek meg a magisztrátust kialakító fórumok és mikor készültek el a társadalmi szerződések, amelyek 12 pontba szedve fogalmazzák meg programjukat. A konkrét cselekvési tervek és eredmények még nem érhetők el, mivel a modell bevezetése óta alig fél év telt el, így a következő választások előtt várhatók bővebb értékelések.¹⁰

Civil kurázi: a Nagykovácsi Társadalmi Szerződés bemutatása

Egy széles körű összefogás lehetősége és választási politikai szövetség építése foglalkoztatta Nagykovácsi lakosait is 2005-ben. Az ekkor elindított „társadalmi kísérlet” egyedülálló volt, mert egy viszonylag hosszú (1 éves) előkészítő munka után sikerült társadalmi konszenzust kialakítani a településen. Az összefogás a 2006. évi választásokon döntéshozó pozícióba jutott a települési önkormányzatban: az önkormányzati képviselők 100%-át, illetve a polgármestert is az összefogás adta. A „társadalmi szerződést” minden helyi lakoshoz eljuttatták, hogy mindenki tisztában legyen az összefogás célkitűzéseivel. A modellprogram azonban az elkövetkező négyéves periódust már „nem élte túl”, pedig a település társadalmi részvételen alapuló irányítására vonatkozóan is – egészen a gyakorlati részletekig – konkrét tervekkel és módszertannal rendelkezett.

Előzmények

A társadalmi szerződés elkészítéséhez vezető lehetséges okok:

- A település túlzott növekedése miatti vélt vagy valós félelem. (Egyes csoportok a hírek szerint újabb belterületbe vonásokat terveztek, amely a település túlzott növekedését hozta volna.)

⁷ Az abai társadalmi szerződés szövege elérhető: <http://letoltes.aba.hu/egyuttmukodesimegallapodas/Egy%fcmtm%fbk%fd%e9si%20meg%e1llapod%e1s-v%e9gleges2008.11.30.pdf>

A modellről részletek olvashatók a település weblapján: www.aba.hu. A történetiségről bővebben: <http://www.aba.hu/?module=news&action=show&nid=27283#MIDDLE>

⁸ <http://www.strategiakutato.hu>

⁹ TÁMOP-5.5.1./A-10/1-2010-0015 projekt elérhető a <http://www.reszvetel-demokracia-kozosseg.hu> oldalon.

¹⁰ Az viszont előljáróban elmondható, hogy mivel nem ideológiáfüggetlen módszer, így nem feltétlen egyesíti a lakosságot, hanem éppen ellenkezőleg, akár megosztó is lehet.

- Bizalomvesztés a parlamenti politikával szemben.
- Két nagy párt versengése, benyomulása kisebb települések életébe.
- Erős civil szervezetek és azok szerepe a település életében (befolyásoló erővel bírtak).

A helyi potentátok nem rendelkeztek közvetlen tapasztalattal a társadalmi egyeztetés módszeréről, nem volt nemzetközi vagy hazai közvetlen előképük, bár néhány rokon elem felfedezhető az Aba-moddal. Az elképzelés abból gyökerezett, hogy mind a döntések előkészítésében, mind pedig a ciklus idején születő döntések legitimitásában fontos szerephez jut egy széles körű együttműködés. Ez azt jelenti, hogy mindenki a saját civil szervezetének, intézményének prioritásait viszi be a projektbe, majd a döntésekről közvetlenül tájékoztatja tagságát.

Személyi összetétel

A szerződés létrehozásának mozgatórugói a helyi civil vezetők, potentátok, akikhez vezető értelmiségiek, művészek csatlakoztak. Olyan személyek, akiknek voltak ötleteik és véleményük, de a napi politikai munkában (mint képviselő vagy bizottsági vezető) nem kívántak részt vállalni. Céljuk és feladatuk a széles körű konszenzus megteremtése, a települési prioritások kialakítása volt, valamint olyan jelöltek felkutatása, akiknek erkölcsi, etikai mércéje és szemléletmódja az alapítókéval rokon.

A szerződés motorja öt személy volt, akik a szövegezést is végezték. A munkában további 17 fő mint Alapító Támogató vett részt, akik a szerződés ellenjegyzői. Mögéjük sorakoztak fel a Csatlakozó Támogatók. A szerződés megvalósítására 13 fő képviselőjelöltet és egy polgármester-jelöltet kértek fel (továbbiakban a szövegben: Támogatottak). A polgármesterjelölt egyébként 2002 óta vezette a települést.

A szerződés szövege

Az alapítók minden terület kidolgozására felkértek egy kompetens embert (pl. a környezetvédelmi kérdéseket vagy a kultúrát is más-más dolgozta ki). Majd a szöveg összegyűrése után a prioritási sor felállítása következett. A szöveg 10. verziója¹¹ került elfogadásra, mivel konszenzusos döntéssel igyekeztek kialakítani a végleges változatot.

A megállapodás két nagy fejezetre oszlik a bevezetőt követően:

I. A fejlesztés, cselekvés irányai.

II. A Támogatottak és Támogatók közötti partnerség és a képviselő-testület működésének átláthatósága.

A fejlesztés irányait további részekre osztották fontossági sorrendben:

1. településfejlesztés
2. oktatás/nevelés
3. fiatalok/sport
4. idősügy

¹¹ A Társadalmi Szerződés végleges verziójából származnak az idézetek. A teljes szöveg elérhető: <http://www.nrka.hu/index11.htm>

5. kultúra
6. egészségügy
7. önkormányzat költségvetése
8. önkormányzat vagyongazdálkodása
9. környezetvédelem
10. helyi történelmi egyházak
11. civil szervezetek.

Leszögezi a szöveg, hogy: „A már eldöntött belterületbe vonásokon túl új területek lakó- és üdülési célú bevonására addig nem kerül sor, amíg a jelenlegi fejlesztések a település egészének társadalmi és infrastrukturális élıhetőségét nem veszélyeztetően, harmonikusan, a település teherbírásához igazodóan nem fejezödnek be.” Rendelkezik a civil szervezetek támogatásáról, a Nagykovácsit övező természeti környezet óvásáról, a helyi oktatáspolitikáról. Az egyes elemeknél a felelısségi köröket is tisztázza.

A II. fejezet röviden szabályozza az együttmőködés módját. „A képviselıtestület munkáját a folyamatos és aktív partnerségi együttmőködésre kell helyezni, és biztosítani kell a mőködés átláthatóságát.” Cél a lakosság folyamatos és érdemi tájékoztatása, továbbá a Támogatottak vállalták, hogy megválasztásuk esetén a Polgármester és a Képviselők közül egy ezzel a feladattal megbízott személy rendszeresen – irányadóan negyedévente – az Alapító és a Csatlakozó Támogatók rendelkezésére áll egy baráti beszélgetésre, amely nyilvánosságra hozható. Rendelkezik a szöveg: „Ugyancsak elfogadják (a Támogatottak), hogy a beszélgetések, tájékoztatók, személyes beszámolók nem kielégítı eredménye és/vagy a Társadalmi Szerzıdés szellemének és elfogadott kötelmeinek megsértése esetén a Támogatók kezdeményezhetik a Támogatott nyilvános elmarasztalását, illetve a választott testületi tagságról történı lemondását.”

Ugyanígy a Támogatóknak is rendelkezésre kell állniuk kiemelt ügyekben, elızıten meghatározott témákban, valamint az I. fejezettel kapcsolatos döntés-elıkészítésben. Viszont a szöveg szerint ezen alkalmak kezdeményezése a Támogatottak feladata. Azaz a Támogatók nem léphetnek fel kezdeményezıként a legfontosabb kérdésekben.

A szerzıdés mőködése

A szöveg elkészítése után felkért jelöltek (Támogatottak) a Szerzıdés szellemében vettek részt a kampányban, majd mindannyian bekerültek a testületbe. A 2006–2010-es ciklus mégsem volt konfliktusmentes. A testület kevés kérdésben kérte ki a Támogatók véleményét, egyes képviselők szerint a hivatal túlzottan is önjáróvá vált. Erre természetesen jogi lehetősége adott volt, ám a szerzıdés szellemével, a széles körő egyeztetéssel ellentétes módon mőködött. Mások szerint a szerzıdés feltétlen hozadéka, hogy végig sikerült fenntartani a párbeszédet a felek között és a lényeges döntések az elızıten lefektetett elvek mentén születtek.

Kritikai hangok¹²

Természetesen a szerzıdés részleges sikertelensége miatt több kritikának adtak hangot az érintettek és a lakosság, amelyek többnyire a következık voltak:

¹² A kritikai észrevételekrıl a testület egykori tagjai nyilatkoztak nekem, valamint kritikai észrevételek találhatóak az alábbi linkeken: <http://www.freeforum.hu/nagykovacsi/topik/10259>
<http://nagykovacsi.net/forum/viewtopic.php?f=36&t=87&sid=feab2d8ba1b521884aebb5b280a71bed>

- Nem tájékoztatták rendszeresen a lakosságot a tervezett fejlesztések, eltervezett prioritások állásáról.
- A szerződés nem határozott meg dátumokat a fejlesztésekkel kapcsolatban, azaz nem egyértelmű, hogy 2010-ig (ciklus végéig) minek kellett volna megvalósulnia (nem egyértelműen számon kérhető).
- Akadt olyan képviselő, aki (név nélkül) vállalta csak véleményét és elmondta, hogy a testületből többen csak „fogcsikorgatva”, becsületből tartottak ki a ciklus végéig.
- A képviselőtestületen belüli munka személyi konfliktusokkal terhelt volt. Mivel 100%-ban jutottak be a program képviselői, így nem volt ellenzéke a testületnek, maga a szövetség esett szét egy-egy téma mentén klikkekre.
- Nem jött létre a Civil Fórum (2010-ig), vagy nem elég transzparenssal működött.

Utóélet

Az egykori testületi tagok egy része újrjelöltette magát 2010-ben, valamint akadt olyan alapító tag, aki szintén képviselővé vált. A szerződés megújítására többek szerint esély sem volt, legalábbis a régi tagokkal nem, mivel sokan kiábrándultak a szerződés sikertelensége miatt. Itt kell megjegyezni, hogy a település alapvetően jómódú, megoldhatatlan problémákkal nem kell szembenézniük. A civilekkel való kommunikáció fenntartására való törekvés tetten érhető például egy újabb lépésben, melynek keretében minden képviselőnek „jutott” 1–3 civil szervezet, amelyet képvisel az üléseken, azaz az egyesületek/alapítványok célkitűzéseit, véleményét beviszi a testület elé. A megszólaltatottak úgy vélik, hogy feltétlen érdemes volt belevágni egy ilyen kísérletbe, hiszen kialakulhat olyan politikai helyzet, amikor újra szükségessé válhat egy ilyen típusú szövetség életre hívása. A hibákból okulva újragondolható az együttműködés rendszere és a lakossági kommunikáció. A megszólaltatottak többsége részt vállalna egy következő szerződési folyamatban, amennyiben a többiek is nyitottak új alapokra helyezni a működését.

Know-how

Hazánkban az önálló önkormányzattal rendelkező települések jelentős része esetében alkalmazható lenne a módszer. A modellt a következő hat feltétel mellett lehet alkalmazni:

1. Széles körű egyeztetésre való igény, amely idő-, energia-, és ezáltal közvetetten pénzigényes folyamat.
2. Erős civil bázis, vagy egyéb érdekképviseleti rendszer működése a településen.
3. Az egyes szakterülethez értő szakemberek rendelkezésre állása.
4. Közösségi média működése a településen.
5. Nyitottság, kíváncsiság a lakosság részéről (számonkérésre is!).
6. Vezetés részéről megújulásra törekvés, kreatív ötletek támogatása, más vélemények elfogadásának képessége (ezzel párhuzamosan kritikátűrő képesség).

Ezen feltételek alternatívájaként közösségfejlesztés során is megfogalmazódhat az igény a közvetlenebb részvételre a település életének igazgatásában. A közösségi alapú tervezés lehetőségének biztosítása is megnyithatja a kaput egy még nyitottabb önkormányzás felé.

Arra, hogy melyik településen milyen modell alkalmazható, nehéz iránymutatással szolgálni. Azt tartom lényegesnek, hogy időt és teret adva a vélemények megfogalmazására, módszerek kiérlelésére, helyben szülessenek megoldások a problémák kezelésére, illetve a jövő tervezésére. A példa alapján nagyon fontos, hogy a ciklus alatti működés részletesen szabályozott legyen, hogy az új képviselők hatalmat szerezve ne szakadjanak el az őket támogató közösségtől. Lényeges, hogy ne csak a választásra, hanem a teljes ciklusra, sőt ciklusokat átívelően tervezzenek szövetségre lépni a szereplők. Természetesen a minták, ahogyan a szabásban, a településfejlesztésben is fontosak lehetnek.

Összegzés

Ahhoz, hogy egyáltalán modellről és adaptálhatóságról beszélhessünk, szükséges feltárni teljes mélységében a Nagykovácsi Társadalmi Szerződés pozitív és negatív elemeit és meg kell fogalmazni a változtatásra szoruló pontokat. Ehhez elengedhetetlen a modellprogram eredményeinek, sikeresen alkalmazott megoldásainak és buktatóinak vizsgálata, annál is inkább, mert egy olyan kísérletről van szó, amely az uralkodó politikai irányvonalaktól független, helyspecifikus, és valódi önkormányzást felmutatni képes alternatíva. Sajnos a projekt a lebonyolítás fázisában szinte semmiféle nyilvánosságot nem kapott: sem a projekt benső (a helyi lakosság bevonását és aktivitását érintő, valamint sikereit/kudarcat feltáró) hatékonysága, sem a más településekre való adaptáció lehetőségei nem kerültek elemzésre. A Nagykovácsi Társadalmi Szerződés vizsgálata 2012 őszén történik meg,¹³ annak eredményei a www.civilkavezo.hu oldalon lesznek elérhetőek, várhatóan decembertől.

Irodalom

Schultz Gábor (2008): Társadalmi szerződés vagy elitmegállapodás? *Nemzeti Érdek*, ősz, 53–64.

Rousseau, Jean-Jacques (1942): *Társadalmi szerződés*. Phönix Kiadó.

Az abai társadalmi szerződés szövege: <http://letoltes.aba.hu/egyutmukodesimegallapodas/Egy%20fctm%20fbk%20f6d%20e9si%20meg%20meg%20llapod%20e1s-v%20e9gleges2008.11.30.pdf>

Aba község honlapja: <http://www.aba.hu>

Stratégia kutató Intézet: <http://www.strategiakutato.hu>

TÁMOP-5.5.1./A-10/1-2010-0015 projekt: <http://www.reszvetel-demokracia-kozosseg.hu>

Nagykovácsi Társadalmi Szerződés: <http://www.nrka.hu/index11.htm>

Nagykovácsi Társadalmi Szerződés kritikai észrevételek:

<http://www.freeforum.hu/nagykovacsi/topik/10259>

[http://nagykovacsi.net/forum/viewtopic.php?](http://nagykovacsi.net/forum/viewtopic.php?f=36&t=87&sid=feab2d8ba1b521884aebb5b280a71bed)

[f=36&t=87&sid=feab2d8ba1b521884aebb5b280a71bed](http://nagykovacsi.net/forum/viewtopic.php?f=36&t=87&sid=feab2d8ba1b521884aebb5b280a71bed)

Nagykovácsi Társadalmi Szerződés vizsgálata (várhatóan 2012. decembertől):

www.civilkavezo.hu

¹³ Az Ökopolisz Alapítvány támogatásának köszönhetően.

Letenyei László Utcaközösség

Bevezetés

A településfejlesztés során sokszor szembesültünk azzal a problémával, hogy a lakosság aktivitása, szerepvállalása egyre gyengébb a városfejlesztési projektek iránt. Sok esetben érzi azt a lakosság, és nem mindig ok nélkül, hogy a fejük felett döntenek az ő közvetlen környezetükről. A lakosság bevonásának gyakorlata elsősorban lakossági fórumok, fogadóórák révén valósul meg. Azonban minden ilyen jellegű társadalmasítás célt tud tévesztetni, hiszen sem a szerepek, sem a jogkörök nem tisztázottak. A konfliktuskezelés ilyen formája tehát nem minden esetben alkalmas a problémák feltárására és megoldására. A társadalmasítás és a városfejlesztési politikák közös problémájára adhat megoldást az utcaközösségek intézménye.

Az utcaközösség, elképzelésünk szerint, a társasház mintájára szerveződő, területileg lehatárolt, alulról szervezett civil kezdeményezés. Jogi keretei különbözőek lehetnek, az egyesülettől kezdve a részönkormányzat létrehozásáig. A célja elsősorban az, hogy a lakosság intenzívebben tudja érvényesíteni saját elképzeléseit a közvetlen környezete fejlesztése kapcsán. Az önkormányzat pályázati rendszerben támogathatja az utcaközösségek törekvéseit. Fő előnye, hogy miközben csökkenti az önkormányzat kiadásait, sőt, becsatornázza a helyben élő emberek anyagi és/vagy természetbeni hozzájárulását a város közléstényeinek megvalósításába, a nemzetközi tapasztalatok szerint növeli a helyben élő emberek megelégedettségét, a társadalmi szolidaritást.

Az utcaközösség gondolata nem új a magyar önkormányzati rendszerben: gyökerei a 16. századig követhetők jól nyomon, bár egyes szerzők szerint honfoglalás kori vagy azt megelőző közigazgatási hagyomány továbbéléséről van szó. Bár intézményesített formában ma kevés településen találkozhatunk autonóm utcákkal, városfejlesztés és a közösségfejlesztés kapcsán egyre több helyen gondolkoznak ennek bevezetéséről.

Külföldi példák: utcaközösségek, lakókörnyezetet alakító helyi vagy önkormányzat kezdeményezések

A *Szívek szállodája (Gilmore girls)* c. amerikai filmsorozat egyik visszatérő jelenete volt egy lakógyűlés, ahol a családi házas övezeti beépítésű előváros lakói összegyűltek és megbeszélték a térség kisebb-nagyobb kérdéseit. A jelenet más amerikai filmekből is visszaköszön, nem véletlenül: az amerikai demokrácia egyik kulcseleme az alulról szerveződő demokratikus fórumok létrehozása, üzemeltetése.

Az USA-ban kb. a népesség egyötöde tartozik valamilyen lakóhelyi közösséghez (Community Associations Institute, 2009). A közösségek között van helyi, civil szervezeti kezdeményezés vagy részönkormányzat egyaránt. Van, ahol kötelező a belépés (az ingatlan vásárlásával a

tulajdonos automatikusan taggá válik, akárcsak nálunk pl. egy társasházi lakás esetében), van, ahol pedig önkéntes, vagy kifejezetten exkluzív a belépés. Ami minden esetben közös:

1. Az utcaközösség tagjai többletköltséget/kötelezettségeket vállalnak magukra, pl. tagdíj, közös költség, gyűléseken való részvétel.
2. A tagok többletjogokat élveznek, pl. szavazhatnak, tárgyalhatnak az önkormányzattal.
3. A többletjogokat az utca és szűkebb lakókörnyezet jobbítására használhatják fel, pl. közterületek kialakítására, egyedi szabályozásra vagy épp a szabályozás betartatására.

Az Egyesült Államokban és Kanadában 3 kategóriába sorolhatóak a helyi, lakóhelyhez kötött közösségek. (City of Kansas, 2011). A *lakástulajdonosok közössége* (*homeowners association*) történetileg a közös építőmester által épített házak tulajdonosai tartoztak, ma már inkább területi határok számítanak. A közösségbe a lakásvásárlással automatikusan tagságot szereznek a lakosok. A szervezet forrásai főleg a tagdíjából származnak, választott tanács működteti, melynek tagjai fizetett képviselők. A szervezetek célja a közösségi terek védelme és fejlesztése, civil bűnmegelőzési stratégia kidolgozása, épületek és infrastruktúra karbantartása. Ez a forma sok mindenben hasonlít a magyar társasházi lakóközösségekhez, csak több ingatlanra együttesen vonatkozik.

Az ún. *utcaközösségek* (*neighborhood association*) olyan önkéntes csoportosulások, ahol helyi lakosok, helyi cégek és más stakeholderok szövetkeznek egy konkrét terület fejlesztésére/karbantartására. Az egyesület fórumokat hoz létre, hogy megvitassák a helyi ügyeket, problémákat tárnak fel, projektek terveznek és hajtanak végre. Gyakran szerveznek forrásszerző akciókat, helyi újságot szerkesztenek, a helyi identitást erősítik, bűnmegelőzési akciókat szerveznek (pl. riasztási hálózatot működnék). Fontos a tagok önkéntes munkája, a szervezet vezetése is általában *pro bono* alapon történik.

Ezekon felül léteznek *egyéb*, lakóhelyhez kötődő civil szervezetek, pl. idősgondozás, szabadidős tevékenységek, vallásos és egyéb közcélok megvalósítására. E szervezetek általában horizontális együttműködésen alapulnak, a tagdíjak inkább jelképesek, magánadományok jellemzőek.

Típus	lakástulajdonosok közössége (<i>homeowners association</i>)	utcaközösség (<i>neighborhood association</i>)	egyéb közösségek (pl. olvasó klub, kertgondnok stb.)
Tagság	lakásvásárlással együtt automatikus	általában önkéntes helyi lakosok, cégek képviselője	önkéntes
Tagdíj	kötelező tagdíj	a tagok magukra nézve kötelezőnek tekintik, önkéntes munkával sokszor kiváltható	csekély összegű
Szervezeti felépítés	választott igazgató tanács, fizetett menedzser	választott vezetőség, többnyire <i>pro bono</i> menedzsmen	többnyire mátrix szervezet, <i>pro bono</i> alapon
Anyagi forrás	tagdíj önkormányzati támogatások	forrásszerző akciók szervezése mecenatúra	
Tevékenység	helyi építkezések felügyelete épületek és közösségi terek karbantartása rendvédelem	bűnmegelőzés helyi újságok szerkesztése lokálpatriotizmus erősítése helyi környezet fejlesztése	szomszédság szociális támogatása közösségi programok szervezése

Néhány példa

A piggsville-i *utcaközösség*, Milwaukee-ban, Wisconsin államban honlapján keresztül bűneset-bejelentő és figyelőrendszert működtet, lomtalanításokat és bolhapiacokat szervez, és az 1997-es árvíz után egy 70 millió dolláros kármegelőzési program elindítását eszközölte ki a helyi önkormányzatnál (Valley Park Civic Association, 2011).

Többek közt a North Carolina-i Rolling Oaks *lakástulajdonosok szövetsége* is részt vesz minden évben a Nemzeti Közös Estén (National Night Out), aminek célja, hogy a helyi rendőrség és a lakosok kapcsolatát erősítsék közösségi programok (közös grillezés, ifjúsági programokon, rendőrségi bemutatók) keretein belül. Ezen kívül a Rolling Oaks tagjai víz-újrahasznosítási rendszert építettek ki a környéken és helyi állásfigyelő portált működtetnek (Rolling Oaks Homeowners Association, 2011).

A Civil Központ nevű, New Orleans-i szervezet a helyi lakóközösségek támogatásával foglalkozik (Civic Center 2011). A szervezet elsősorban a lakossági vélemény gyűjtésére, illetve a helyi lakosság megmozgatására alkalmas innovatív akciók és/vagy kreatív eszközök tervezését végzi. Az akciók/eszközök egy részét az utcaközösségek ingyen használhatják, más részét a szervezet pénzért szolgáltatja. Erre néhány példa:

- Üres, rossz állapotú épületek funkciójának kitalálása mindig nehéz feladat. Az ún. „kívánság matrica” a romos épületek homlokzatán, kirakatán bárki számára hozzáférhető, és ráírhatja, hogy mit látna itt szívesen (*I wish this was ...*).
- Egy védendő, de romos épületen egy táblát helyeznek el, „*Újra szeretetre vágyik*” felirattal. A táblára a lakók krétával írhatták rá az épülethez tartozó emlékeiket, pl. itt egy cukrászda volt fiatalkoromban, vagy egy öreg néni lakott benne 27 macskával.
- Hasonló, de kisebb táblákat helyeztek el közterületen, rajtuk több tucatszor szerepelt az alábbi befejezetlen mondat: „*mielőtt meghalok, szeretnék még....*” melyet szintén a lakók fejezettek be.

A Civil Központ honlapján vásárolható lakóközösség-jogi játékkártya, „*Kérem zavarjon!*” feliratú tábla a szomszédok részére és más interaktív eszközök is.

Tizedek, fertályok, derék utcák – az autonóm utcaközösségek történeti hagyománya Magyarországon (Bárth János [1997, 2007] munkái nyomán.)

A 16–19. századi adatok tanúsága szerint sok magyar város és falu önkormányzatában, társadalmi és gazdasági önszerveződésében, valamint belső rendfenntartásában fontos szerepet töltek be a viszonylagos önállósággal rendelkező településrészek: a székelyföldi és alföldi *tizedek*, a polgáriasodott dunántúli és felvidéki városainkra jellemző *fertályok*, vagy a mezővárosokban fellelhető autonóm *utcák*.

A székely, különösen a csíki falvak tízeseit a 19. század közepe óta többen, többször igyekeztek számba venni és megörökíteni. 1853-ban Benkő Károly, 1868 és 1873 között Orbán Balázs, 1938-ban Bartalis János adatai alapján Endes Miklós, 1977-ben Vámszer Géza. Ha egy-egy falu esetében összevetjük a különböző szerzők által közölt tízes-neveket, feltűnik, hogy sok az eltérés. A székely falvak tízesei nem merev határu, örök időkre szóló, rögzült nevű településrészek, hanem korszakonként változó és a helybéli lakosság által is többféleképpen értelmezett települési és öngazgatási alakulatok.

A *székely tízesek* eredetét Milleker Rezső (1939) a honfoglalás kori magyar katonai szervezethez köti. Más szerzők ennél óvatosabbak; Imreh és Pataki (1983:67, 1992:94) például arról tudósít, hogy a települések kisebb, közigazgatásilag részben autonóm „tizedekre” osztása olyan praktikus megoldás volt, amelyet a XVIII. századi közigazgatás más földrajzi régiókban, így Szászföldön (Zehntschaften néven) és a határőr-katonaság kereteiben élő Beszterce-Naszód vidéki románság körében is támogatott.

A 17–18. századi falutörvények tanúsága szerint a tízesek fontos szerepet töltek be a faluközösségek gazdálkodásában és mindennapi életében. Szervezték a közmunkát, felügyeltek a rájuk bízott kerítésekre, kapukra, hidakra, árkokra. A tízes választott vezetőjét tizedesnek vagy tizedbírónak hívták, aki előljáróként büntetett is. Ő osztotta a tizede számára felosztható füvet és erdőt. A 18. század végén többször előfordult, hogy a tízes jogalanyként szerepelt. Csíkszékben, ahol a 19. század második felében is elevenen élt a tízes, „tízes-birtokosság” formájában, köztulajdonosként polgári viszonyok között átvette a hajdani faluközösségek sok feladatát (Imreh I., 1983:67, 68). Az 1870-es évekig Csíkszentléleken például létezett a tízesek közös földvagyona. A tízeseket a közös községháza, templom, iskola, a közbirtok, valamint a csíkszentléleki közösségbe való tartozás tudata és ténye kapcsolja egybe.

A tízes élén a választott tízesbíró állt. Munkájában egy tízespolgár segítette. Választott tisztségviselő volt még a határbíró. A bakterokat és hajtókat (mezőőröket) fizetésért alkalmazta a tízes. Minden tízesnek külön juhserege és esztenatársasága volt. A tizedenként szervezett juhtartás ügyeit az esztenabíró intézte. Minden tized külön tartotta kenderföldjeit. A tízesbíró számára sok feladatot adott a rendszeres és gyakori közmunkák szervezése, irányítása. A közbirtokosság vezetőségét a tízesek együttesen választották (Duka J., 1978).

Az ország más részein (Dunántúlon, Felvidéken) a városi közigazgatásban a német eredetű *fertály* szó terjedt el a hasonló autonóm városi alegységek leírására. Az Alföld több településén (Kecskemét, Halas, Szolnok, Karcag, Makó, Hódmezővásárhely) a tized-beosztás elevenen élt még a 18–19. században. Az utcák külön vásártartási jogára több példa ismert a Kárpát-medencéből (Csizmadia A., 1983:50). A hajdúvárosok tizedbeosztása a 17. századig

visszavezethető. Példaként Bárb (1997) Debrecen város autonóm utcáit mutatja be (Zoltai L., 1939; Sági L., 1978; Szendrey I., 1984 nyomán).

Debrecen városa a 16–19. században járásokra, egy-egy járás pedig utcákra (tizedekre) tagolódott. Az 1552-ben már létező két járás kerületfélét jelentett, amelynek mint területi keretnek a szenátorok jelölésében, választásában volt szerepe. A városkormányzat, a népi öngazgatás alapegységének az utca tekinthető. Az „utca” szó tulajdonképpen utcacsoportot, kisebb városnegyedeket jelentett; ezeket „derék utca” névvel is emlegették, bár a debreceni polgár az utca szócskát rendszerint el is hagyta: a „Péterfiában”, „Csapóban”, „Piacban”, „Hatvanban” stb. helymegjelöléseket használta.

Az utcák legfontosabb népi tisztségviselői az utca kapitányok voltak, akiket a tapasztalt utcabeliek közül évente választott meg az utca lakóinak gyűlése. Legtöbbször két kapitány működött egy utcában. A kapitányok munkáját a szintén évente választott tizedesek segítették. Az utca kapitányok és tizedesek tanácskozását kapitányszéknek nevezték, amelynek szűkebb bíraskodási jogköre is volt. Az utca kapitány elnevezés Debrecenben már 1551-ben előfordult. A 16. században azonban még használták a korábban gyakori utcabíró tisztségnevet is. A 17–19. században az utca kapitány megnevezés tekinthető általánosnak. Az utcákat alkotó tizedek élén a tízházgazdák álltak, akiket az utcabeliek gyűlése választott meg egy esztendőre. Az utcáknak volt fizetett deákja, kocsisa, ökrésze, éjszakai strázsája-vigyázója, pásztor.

A kapitányok felelősek voltak utcájuk éjjeli és nappali rendjéért, a csavargó, kétes elemek távoltartásáért. Szervezték, vezették, irányították az utcaszerben végzett közmunkákat: az árkok, kapuk, utak, pallók karbantartását. Ha a városnak fuvarra volt szüksége, a megfelelő számú szekeret előállították. Ők szedték be a bírságokat, pl. a tűzoltáshoz előírt víz, a kapitányvíz hiánya miatt kivetett bírságot. Együttműködtek a szenátorokkal a rendkívüli adók beszédésében. Felügyeltek az utca ingatlanainak használatára.

A régi debreceni utca valóságos települési, önkormányzati, gazdasági és szervezeti egységként működött, amelynek élén választott népi tisztségviselők álltak. Némelyik utcacsoportnak saját vásártartási joga volt, amely visszanyúlt a 15. század közepéig. A legtöbb debreceni utca saját temetővel is rendelkezett. A közös csordák, nyájak utcánként szerveződtek. A közösségi pásztorokat az utcák alkalmazták. Minden utcának volt saját közös háza, amelyet utcaháza néven emlegetnek a források. Az utcaháza nem közhivatalok hajléka gyanánt hasznosult, mint a városháza, község háza, hanem inkább majorsági udvar képét öltötte istállókkal, aklokkal, magtárakkal, cselédlakásokkal. Természetesen az utca népe is itt gyűlt össze gyűlések, választások idején. Itt tartotta üléseit a kapitányszék is. Az utcák közös épületei közé tartoztak a bikaaklok, csordaházak és a tűzre vigyázók tartózkodási helyei: az őrzőházak. Minden utcaközösség tartott igavonó állatokat, lovas és ökrös szekereket.

1833-tól Debrecenben az utcák önkormányzata fokozatosan veszített régi jelentőségéből. A városi közgyűlés 1836-ban megszüntette az utcák külön gazdálkodását. Az utcaházak és más utcatulajdonban lévő épületek telkei városi középületek és kaszárnyák telkei lettek. Az utca kapitányi, tizedesi és tízházgazdai tisztségek 1872-ben, a közigazgatás országos rendezésekor szűntek meg végleg.

A részönkormányzat mint rendelkezésre álló jogi keret az utcaközösségek létrehozására.

A hatályos magyar jogszabályok lehetővé teszik a helyi lakóközösségek érdekeit védő és artikuláló civil szervezetek, például egyesületek létrehozását. Nincs tehát tiltás, mégis lassan jönnek létre lakóhelyi érdekvédelmi szervezetek. Városvédő egyesületek vagy örökségvédelmi szervezetek működéséről több esetben is tudunk, ezek azonban sok szempontból különböznek az utcaközösségektől.

Miben különbözi egymástól egy városvédő egyesület és egy utcaközösség?

Városvédő egyesület	Utcaközösség
Tevékenysége a település egész területére kiterjed	Csak szűkebb lakókörnyezetére figyel (a saját portája előtt seper)
Gyakran a helyi politika egyik szereplője, támogatója	Apolitikus
Meritokratikus, néhány művelt értelmiségi vezeti	A helyi lakosok vezetik
Céljait a szervezet maga fogalmazza meg	Céljait a lakók fogalmazzák meg (a szervezet a tagok észrevételeit moderálja és kanalizálja)
Forrása főleg támogatás, pályázati forrás	Forrása elsősorban tagi hozzájárulás

Mivel Magyarországon lassan alakulnak ki lakóhelyi érdekvédelmi civil szervezetek, ezek létrehozását az önkormányzatoknak célszerű lehet megsegítenie. Utcaközösségek önkormányzati támogatással való létrehozásának leginkább alkalmas jogi formája a *részönkormányzat*.

A részönkormányzat intézménye nem ismeretlen a hazai önkormányzati gyakorlatban. Az ÖKT 9. paragrafusa felhatalmazza az önkormányzatokat arra, hogy elkülönült vagy sajátos érdekű településrészeikre a körülmények mérlegelése alapján, általuk meghatározott hatáskörrel részönkormányzatokat hozzanak létre.

Az érdi példa: a várost lefedő részönkormányzatok

Érd egyik városrészében, Ófaluban már a rendszerváltás óta létezett egy településrészi önkormányzat. 2006 végén azonban az önkormányzat egy sajátos lépésre szánta el magát: az egész várost „lefedte” olyan részönkormányzatokkal, amelyek egyenként körülbelül hatezer–nyolcezer fős lakosságot számlálnak. Ehhez hasonló kísérlettel nem találkoztunk Magyarországon. A nyolc településrészi önkormányzat némi forrással rendelkezik (2008-ban ennek mértéke 10 mFt/év/részönkormányzat), amit a települési önkormányzat biztosít részére.

A részönkormányzatok létrehozása mögött az a kifejezett szándék érvényesült, hogy

- megerősítse a közvetlen lakossági részvételt az önkormányzati döntéshozatalban,
- helyi szintre delegálja a kisebb helyi ügyek rendezését,
- nagyobb léptékű kérdések esetében pedig kétirányú kommunikációs csatornát alakítson ki.

Érd város polgármestere, T. Mészáros András a vele készített interjú során hangsúlyozta, hogy az önkormányzat lemondott a forrásai és a kompetenciája egy részéről: „Úgyis költeni kell a városra, csak az a kérdés, kié a kompetencia. Minél szélesebb kört vonunk be, annál több a javaslat. Mi sem tudnánk jobban elkölteni.” A részönkormányzatonkénti 10 millió Ft jól hasznosul: olyan járdaszakaszok épülnek meg, olyan helyeken tisztítják az árkot, irtják a parlagfűvet stb., amely terület a lakosainak a legfontosabb. Ez az az odafigyelés, amit a lakosok leggyakrabban számon kérnek a mindenkori önkormányzatoktól.

„Fejlesztési célokra azonban ez a tízmillió forint, ez smafu. A valódi cél a kommunikáció” – hangsúlyozta a polgármester. Bár a legtöbb helyi ügyet nem lehet megoldani ebből a forrásból, az ennél nagyobb volumenű ügyeket is a területi képviselő tudomására hozzák a részönkormányzat tagjai, aki azután ezeket igyekszik majd képviselni az Önkormányzat ülésein. Akár sikerrel jár, akár nem, mindkét esetben kommunikálni fogja az eredményt a

részönkormányzat tagjai, így tulajdonképpen a választóközrete lakosai felé – és éppen ez a cél.

A részönkormányzat működéséről

Az érdi részönkormányzatok földrajzi lehatárolásakor a választói körzeteket vették alapul: két körzet egy részönkormányzat. A részönkormányzat elnöke minden esetben az adott területen megválasztott önkormányzati képviselők valamelyike. Az 5–11 főnyi részönkormányzati képviselőtestület tagjait viszonylag egyszerű eljárásrend alapján választják: jelöléseket a helyi újságban és interneten lehet tenni, majd először lakossági fórumon kapnak megerősítést, végül az Önkormányzat közgyűlése iktatja be a részönkormányzati képviselőket a hivatalukba. Feladatukért javadalmazást nem kapnak. Részönkormányzati képviselő csak az adott terület lakosa lehet.

A fejlesztési forrásokkal a részönkormányzat úgy gazdálkodik, hogy a felelősséget továbbra is az Önkormányzat vállalja: a részönkormányzat döntéseit az elnök (aki egyben önkormányzati képviselő is) a képviselőtestület elé terjeszti, amely a megvalósításról határozatban rendelkezik. A megvalósulásról közösen állítanak ki teljesítésigazolást, azaz pl. egy megépült létesítményt mind az önkormányzatnak, mind a részönkormányzatnak át kell vennie.

A közvetlenebb társadalmi kommunikáció remélhetően hozzájárul a város fokozódó társadalmi integrációs zavarainak csökkentéséhez. A 63 ezer lakosú Érd a magyar főváros tőszomszédságában fekvő agglomerációs település: alvóváros, ahol az emberek kora reggel beutaznak Budapestre, majd este hazamennek. Társadalmi kapcsolathálójuk jobbára nem Érdhez köti őket, alkotó kreativitásukat többnyire nem itt élik ki. A város lélekszáma évente ezer-ezeröttszáz fővel gyarapszik, ami megnehezíti, hogy az újonnan érkezők között szoros kapcsolat alakuljon ki. Mivel nincsenek közös munkahelyek, és a migráció miatt a megszokottnál is gyengébb az egyházak vagy az iskolák szocializációs szerepe, így az önkormányzat közösségteremtő kezdeményezéseire különösen nagy szükség van – ilyen kezdeményezés, egyebek közt, a részönkormányzatok létrehozása.

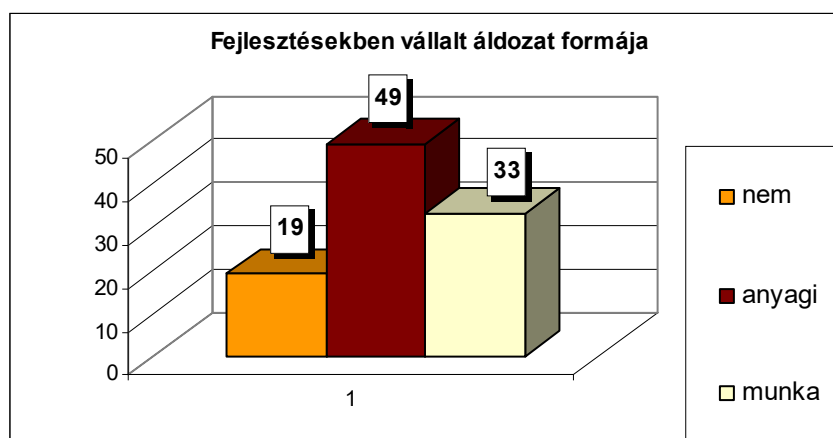
A város vezetője egy további érdekes szempontot hozott fel a települési önkormányzatok létrehozása mellett. Tapasztalata szerint Pest megyében a falusi önkormányzatok esetében gyakori az olyan polgármester, aki három-négy cikluson át is megőrizte a pozícióját (városoknál ez nemigen fordult elő). Ennek oka szerinte elsősorban a személyes kommunikáció: egy 3–5 ezer fős településen még lehetséges, hogy a község vezetője „mindenkit” ismerjen, és minden további kommunikációs eszköz nélkül is eljusson hozzá a választók üzenete, és fordítva. Érdet azért osztották fel nyolc kisebb (faluméretű) településrészi önkormányzatra, hogy ott a területi képviselők egy hatékonyabb, közvetlen kommunikációt kezdhesenek a lakossággal, és ezáltal egyszerre dolgozhassanak a köz javán és saját újraválasztásukon.

Van-e igény ma utcaközösségek létrehozására? Egy kisvárosi adatfelvétel eredményei

A mindenkori településfejlesztésnek a helyi adottságokhoz és a helyi igényekhez kell idomulnia. A tapasztalat azt mutatja, hogy a helyi lakosság térhasználatának megfigyelésén alapuló térrendezési stratégiák a legsikeresebbek. A település nyilvános tereinek használata a település fenntartható fejlesztésének sarokpontja. Nagyon fontosnak tartjuk, hogy a közterek kialakítását nem pusztán a lakosság bevonásával kell végrehajtani, hanem az a cél, hogy a köztereket a lakosság tervezze! Amennyiben a lakosok aktívan vesznek részt a saját

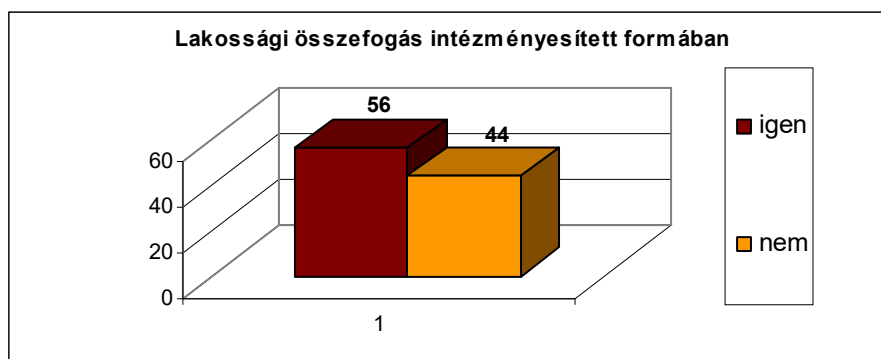
életviláguk térstruktúrájának kialakításában és átalakításában, sokkal inkább sajátjuknak érzik majd azt, a település otthonosabbá válik számukra. De vajon valóban, meggyőzhető-e egy település lakói arról, hogy részt vegyenek saját utcáik, tereik tervezésében, és anyagilag is áldozatot hozzanak a közterületek fenntartásáért?

Gödöllőn 2006-ban, a városfejlesztési koncepcióhoz kapcsolódva, telefonos közvélemény-kutatással mértük fel, hogy miként viszonyulna a lakosság az utcaközösségek létrehozásához. A reprezentatív minta adatai alapján a lakosság többsége szívesen foglalkozna az őt közvetlenül érintő fejlesztési kérdésekkel, van elképzelése a környezetéről. A megkérdezettek 99%-a tudott rögtön válaszolni arra a kérdésre, hogy milyen fejlesztéseket látna szívesen a saját utcájában. Adataink szerint Gödöllő lakossága mind anyagi vonatkozásban (49%), mind a személyesen vállalt munkavégzés formájában (33%) hajlandó részt venni szűkebb környezetének, utcájának rendezésében. Többen beszámoltak korábbi, ilyen jellegű tevékenységeikről. (A megkérdezettek mintegy 19%-a nem végezné a segítségnyújtás egyik formáját sem.)

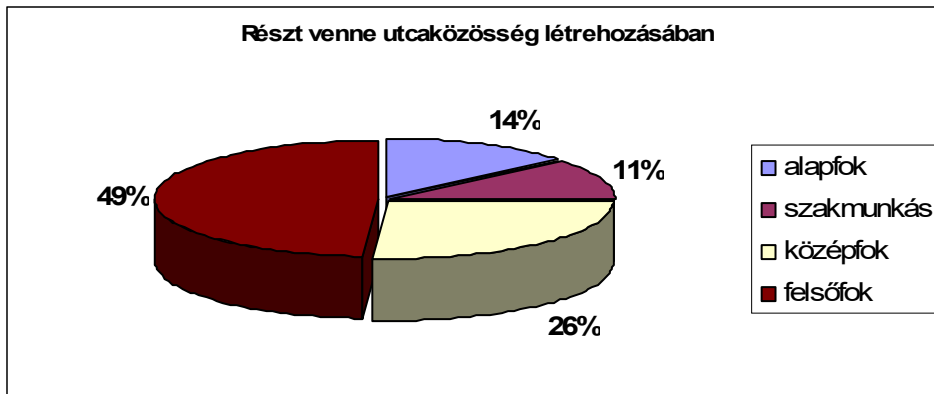
„Vállalna-e személyes áldozatot a szűkebb lakókörnyezete alakításáért, és ha igen, milyen formában?” – lakossági felmérés Gödöllőn, 2006-ban.

Arra a kérdésre, hogy lakossági összefogás intézményesített keretek között való működését szükségesnek látja-e, a legtöbben igennel válaszoltak. Vagyis jelentős az igény a közvetlen lakókörnyezetben, utcában felmerülő problémák esetében az ott élők közös fellépésére.

„Ön szerint a lakókörnyezetében található gondok kezelésére, illetve fejlesztések megvalósítás érdekében szükséges lenne-e az ott élők közös fellépésére?” – lakossági felmérés Gödöllőn, 2006-ban.

A megkérdezettek közül leginkább a felsőfokú végzettségűek hajlanak utcaközösség létrehozására (49%), őket követik a középfokú végzettségűek (26%), az alacsonyabb végzettségűek, majd pedig a szakmunkások. Ez azt jelenti, hogy a kvalifikált lakosság, amely Gödöllőn felülreprezentált, felmérte, hogy szükséges olyan lakossági összefogás, amely partnerként tud együttműködni az önkormányzattal.

Anyagi áldozatot a közvetlen környezetükben történő fejlesztések érdekében szintén leginkább a felsőfokú végzettséggel rendelkezők vállalnának (53%). Őket követik a középfokú végzettségűek, a szakmunkások, és végül az alacsonyabb végzettségűek. A munkaformájában való részvétel a fejlesztésekben szintén a fenti sorrendet mutatja.

Az utcaközösségek létrehozását a megkérdezettek 56%-a támogatná, annak ellenére, hogy ezt az intézményt alaposan nem ismerhetik, hiszen ilyen irányú kampány nem volt. Az utcaközösséget támogatók között magasan felülreprezentált, 49% a felsőfokú végzettségűek aránya.

Összefoglalás

Jelen írás a helyi érdekű, azaz közvetlen lakókörnyezetünkhöz tartozó közterületek fejlesztésével/fenntartásával foglalkozó lakossági szervezetek létrehozását népszerűsíti Magyarországon.

Az Egyesült Államokban a népesség egyötöde tartozik valamilyen helyi városfejlesztési egyesülethez, amelyeknek két típusa terjedt el: a Helyi Ingatlantulajdonosok Egyesülete és a Szomszédsági vagy Utcaközösségi Egyesület. Magyarországon egyelőre nem tudunk épp ezeknek megfelelő példákat. A diktatórikus rendszerek kiépülése, illetve a Monarchia időszakában a központi közigazgatás megerősödése előtt viszont az egész történelmi Magyarország területén minden település olyan kisebb részekből, autonóm utcákból állt, amelyek fontos jogokkal és kötelezettségekkel rendelkeztek (a közterület-rendezen túl pl. közös vagyontárgyakkal, ingatlannal, legelővel, akár jószággal is).

Az utcaközösségek, tulajdonosi egyesületek létrejöttét a hazai önkormányzatok bátoríthatják is, például részönkormányzatok megalapításával, mint ez a bemutatott esettanulmányban, Érden történt, 1990 és 2010 között.

Irodalom

- Bárth János (2007): *Az eleven székely tízes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánfalvi tízesek működése a XVII–XX. században*. Kecskemét: Katona József Múzeum.
- Bárth János (1997): Tizedek, fertályok, autonóm utcák. In: A Magyar Nyelvterület településformái, „Település” fejezet, In: Balassa Iván [et al.] (szerk.): *Magyar Néprajz. 4. Kötet: Életmód*. [A Paládi-Kovács Attila (et al) szerkesztésében készült Magyar Néprajz c. kiadvány 4. kötete.] Budapest: Akadémiai Kiadó. 51–56.
<http://vmek.oszk.hu/02100/02152/html/04/7.html>
- City of Kansas, MO (2011): Neighborhood and Community Services. Letöltve: 2011. szeptember 3-án <http://webfusion.kcmo.org/coldfusionapps/neighborhood/groups/search.cfm>
- Civic Center: Projects, New Orleans, USA. Letöltve: 2011. szeptember 3-án.
<http://civiccenter.cc/category/current/>
- Community Associations Institute (2009): What do americans say about their own community associations? Letöltve: 2011. szeptember 3-án.
http://www.caionline.org/info/research/Documents/national_research_2009_bw.pdf
- Csizmadia Andor (1983): Népi közigazgatásunk tizedesi és fertálymesteri intézménye. *GyT*, 5: 45–73.
- Duka János (1978): Csíkszentlélek tízeseiről. *Népiszm. Dolg.*, 186–194.
- Érd Megyei Jogú Város 54673/2006 és I-6/2006 sz. önkormányzati határozatai.
- Imreh István (1983): *A törvényhozó székely falu*. Bukarest.
- Imreh István–Pataki József (1992): *Kászonszéki krónika (1650–1750)*. Budapest–Bukarest.
- Mikeller Rezső (1939): A székely tízesek. *DSz*, XIII. 1–40.
- Rolling Oaks Homeowners Association (2011): Our Success Story. Letöltve: 2011. augusztus 27-én.
http://www.neighborhoodlink.com/article/Community/Rolling_Oaks_Online_Neighborhood_Success_Story
- Sápi Lajos (1978): Utcakapitányságok területi felosztása Debrecenben a XVI–XIX. században. *DMÉ*, 1977. Debrecen.
- Szendrey István (1984): Debrecen a mezőváros. In: Szendrey István (szerk.): *Debrecen története I*. Debrecen. 131–311.
- Valley Park Civic Association (Piggsville) (2011): Our Services. Letöltve: 2011. augusztus 27-én.
http://www.neighborhoodlink.com/article/Community/Piggsville_Online_Neighborhood_Success_Story
- Zoltai Lajos (1939): Debreceni utca kapitányok, tizedesek és tízházgazdák. *DSz*, XII. 3: 101–113.

Huszár Daniella

Városi környezetgondnokság (Urban Environmental Stewardship)

Bevezetés

A városi környezetgondnokság (Urban Environmental Stewardship) a helyi közösségek, egyének, vagy szervezetek a városi zöldfelületek fenntartásában való részvételét jelenti. A környezetgondnokság egyaránt vonatkozhat a városi zöldfelületek gondozásában, a környezeti változások megfigyelésében való részvételre, valamint a környezettudatos nevelésre. A környezetgondnoki tevékenységek közé tartozik például a közterület-gondozás, útkarbantartás, közösségi kertek létrehozása, szemétszedés, parlagfű-mentesítés, virágültetés, mederigazítás.

Jelen írás a környezetgondnokságot olyan eszközként írja le, amely egy adott helyi feladat (zöldfelület-fenntartás) kapcsán csökkent(het)i az Önkormányzat költségeit és/vagy felelősségét, és egyidejűleg intézményi keretet biztosít a közösség bevonásának, az aktív lakossági szerepvállalásnak, növelve a városlakók városökológiai tudatosságát. A cikk a civil környezetgondnokság modellszerű bemutatása után két példát mutat be az Egyesült Államokból, illetve két magyar (egy civil és egy önkormányzati) kezdeményezést részletez.

A környezetgondnokság és az önkormányzat viszonya

Az utóbbi években a sok kritika fogalmazódott meg a hagyományos részvétel elvével és gyakorlatával kapcsolatban (Stivers, 1990). Alternatív modellként a participációs (részvételi) tervezés gyakorlatának térhódítása egyre jelentősebb. A részvételi tervezés intézményi korlátai mellett (komplex bürokrácia, állampolgárokkal való személyes kapcsolattartás nehézkes volta) előfordulhat, hogy az állampolgárok nem kellően felkészültek, hogy az egyes politikákkal kapcsolatban véleményt nyilvánítsanak; gyakran az erőforrások hiánya szab korlátot a részvételi tervezésnek, amely a helyi nyilvánosság képviselője helyett polarizált érdekcsoportok álláspontjának közvetítőjévé is válhat (English, 1999; Feller, 1991 in: Shandas–Messer, 2008). A környezetgondnokság a hagyományos módszerrel szemben közvetlen részvételi lehetőséget biztosít az állampolgárok számára a környezeti problémák megoldásában, amelynek maguk is érintettjei, illetve gyakran előidézői.

Alapvetően kétféleképp képzelhető el a környezetgondnokság mint intézmény kialakulása:

1. Alulról szerveződő mozgalom, melyet az önkormányzat támogat.
2. Önkormányzati kezdeményezés, melyhez civil partnert keresnek.

Az alulról jövő kezdeményezés önkormányzati felkarolására példa a hetvenes évek közösségi kert mozgalma New Yorkban. A kezdeményezés támogatására az önkormányzat (némi fáziskéséssel) a Green Thumb program kidolgozásával válaszolt, amely végül számos elhagyott telket hódított vissza közösségi használatra. A program lényege, hogy a városban jelen lévő civil aktivitást az önkormányzat a közterületek fenntartásában „hasznosítsa”,

ugyanakkor segítse a közösséget saját kezdeményezéseinek megvalósításában. A Green Thumb New York közösségi kertjeit anyagilag (pénzzel és in-kind, például eszközökkel), technikai segítségnyújtással és oktatási programokkal támogatja (több mint 600 kertet szolgál ki).

A Green Thumbhoz hasonló, közösség támogatására létrehívott közvetítő intézmények fő funkciója a közterület fenntartáshoz szükséges eszközök, információ és erőforrások áramlásának előmozdítása (Svendsen–Campbell, 2008).

A másik esetet, az önkormányzati kezdeményezést elsősorban a helyi társadalmi kohézió erősítésének szándéka indokolja.

Mindkét lehetséges út esetében megállapítható, hogy

- az önkormányzat olyan erőket szabadít fel, amelyek különben nem léteznének;
- az önkormányzat terhei ugyan nem feltétlenül csökkennek, esetleg növekedhetnek is, viszont magasabb életminőséget biztosító, rendezett zöldfelületeket hoznak létre, és általában olyan értékeket teremtettek a köz részére, amelyek más úton csak drágábban lennének megvalósíthatók;
- javul az önkormányzat és a helyi közösség kommunikációja;
- növekszik a helyi társadalom kohéziója.

Ez utóbbi szempontra érdemes részletesebben kitérni.

Környezetgondnokság mint társadalmi szerveződés

Jelen írás megközelítésében a környezetgondnokság a közjavak előállításában való közösségi részvétel egy formája. Az amerikai nagyvárosok környezetgondnoksági mozgalmát felmérő kutatások a városi zöldfelületek fenntartásában való aktív civil részvételről tanúskodnak: iskolák, lakószövetkezetek, egyházi, kulturális szervezetek, formális, vagy informális csoportok egyaránt folytatnak környezetgondnoki tevékenységet.

A környezetgondnokság összekapcsolja az egyént a közösséggel, közösségi szinten pedig hozzájárul a demográfiai vagy városfejlesztési okokból szétzilált kapcsolati hálók újraélesztéséhez. Az együttműködés erősíti a helyi közösségi kohéziót, de akár a szomszédságokon átívelő kapcsolatháló kialakulását is eredményezheti, hozzásegítve a közösséget a különféle erőforrásokhoz (információ, oktatás).

A környezetgondnoki tevékenység az erőforrások és hálózatok hatékony mozgósítása révén olyan helyi mozgalomként is értelmezhető, amely ideológiáját tekintve, lokális jellege miatt távol áll a nemzetközileg aktív zöld szervezetektől. Egyes szerzők a helyi közösségek részvételét a természeti erőforrásokkal való gazdálkodásban önálló környezeti mozgalomként írják le (Weber, 2000). Ennek a mozgalomnak sajátja a helybeliség, és a döntési kompetenciák egy részének átruházása a helyi hálózatokra, civilekre.

Milyen területeket helyezünk közgondnokság alá?

A zöldfelületek jellege szerint

A környezetgondnokság a városi térszerkezet számos típusára kiterjedhet. Egy hat amerikai nagyvárosra vonatkozó civil környezetgondnokság térbeli elhelyezkedését vizsgáló kutatás a területtípusokat négy kategóriába osztotta (Svendsen–Campbell, 2004):

- kijelölt nyílt területek (Designated open space) mint rekreációs területek, parkok és játszóterek és a természetvédelmi területek;
- vízzel kapcsolatos területek (Water related sites);
- épített környezethez tartozó területek (Built environment) mint zöld tetők, foghíjtelkek, belső udvarok;
- szomszédsági utcaképek (Neighbourhood streetscapes) mint utcai fák, növényzet.

Az említett kutatás 36 területípust különített el, amelyek közül a megkérdezett szervezetek leginkább a parkokat, vízgyűjtő területeket, természetvédelmi területeket, folyó- és patakmedreket és vízpartokat említették a tevékenységük célterületeiként.

Tulajdonjog szerint

A gondozott területek tulajdoni szerkezete eltérő, leginkább közterületekre vonatkozik (közszféra tulajdonában lévő terület), de gyakori a magánterületek (magán, civil, vagy üzleti tulajdonban lévő terület) közösségi gondozása.

Miután a környezetgondnokság a közjó érdekében történő tevékenység, a tulajdoni szerkezet nem befolyásolja. Mivel a közösség hosszú távú szempontjait gyakran korlátozza a köztulajdonban lévő területek piaci értékesítéséhez fűződő rövid távú érdek, ezért leginkább a közösségi tulajdonlás segíti a fenntartható környezetgondnoki tevékenység létrejöttét. Ennek kialakulása azonban főként erőforrás és szervezethez hiányában ritka (Burch, 1997).

Funkció szerint

A környezetgondnokság gyakran érinti a városi nyílt terek használaton kívüli, funkcióvesztett részeit (elhagyatott telkek, bezárt hulladékégetők környéke), ahol a gondozott terület olyan erőforrásként jelenik meg, amely hozzájárulhat a közösség jólétéhez, egészségéhez, elősegítve annak helyreállító képességét. Itt már nem elsősorban a környezeti felelősségvállalás, vagy a terület feletti kontroll megszerzése kerül előtérbe, hanem a környezetgondnokság, mint az emberi tevékenység és a természet közötti kölcsönös segítségnyújtás (Campbell–Wiesen, 2009). A zöldterületek fenntartása és a gondnoki tevékenységnek a közösség jólétére, egészségi állapotára gyakorolt hatása közötti összefüggést az utóbbi évek számos kutatása igazolta (Svendsen, 2009).

Falun, városon, vidéken

Bár jelen írás a városi közterek közösségi hasznosításáról ír, az ötlet eredetileg a rurális társadalmakra kidolgozott módszerekből táplálkozik. A magyar néprajzi hagyományban is kiterjedt volt a közösségi földhasználat, elsősorban az erdők, lápok, rétek, vizek esetében. A ma is működő székelyföldi közbirtokosságok ezeknek a premodern időknek a ma is élő, posztmodern példái. A fejlett ipari társadalmakban is van példa erdőterületek, mezőgazdasági művelésen kívül eső területek, vízparti területek közösségi gazdálkodására, de, akárcsak a városokban, a területek feletti joghatóság, a gondozásra vonatkozó jogosultság és a döntéshozó struktúrák fragmentáltsága nehezíti a módszer elterjedését (Grove [et al.], 1990 in: Campbell, 2006:14).

Nemzetközi példák

1. Urban Resources Initiative

(A fejezet Burch [1993] és Colleen [2009] munkáin alapul.)

A Yale Egyetem felügyeletével 1989-ben kidolgozott Városi Erőforrások Kezdeményezés (Urban Resources Initiative, URI) először alkalmazta a társadalmi erdőzet (social forestry) elméletét és gyakorlatát városi területekre.

A kezdeményezés eredeti célkitűzései szerint elsősorban eszközökkel, technikai segítségnyújtással és szakmai tréning-programokkal támogatja a helyi közösséget kezdeményezései megvalósításában. Főként kisléptékű, a helyi közösség igényeinek leginkább megfelelő projekteket támogat, mint például utcai faültetési akciók, közösségi kertek segítése facsemetékkel, vetőmagokkal.

Baltimore város és az egyetem közötti ötéves együttműködési megállapodás keretében a város biztosította a projekt koordinációját, irodahelyiséget és technikai eszközöket. Civil oldalról egy alapítvány vett részt a projektben, mely adminisztratív asszisztenciával és a kezdeményezést támogató egyéb források begyűjtésével foglalkozott. Az egyetem a résztvevő oktatók és kutatók támogatásához és a koordinációs feladatok ellátásához járult hozzá.

A mára nonprofit szervezetként működő kezdeményezést a helyi közösség tagjaiból választott igazgatók tanácsa irányítja, de továbbra is a Yale Egyetem felügyeli szakmailag. A program hatékonyságának fontos eleme, hogy már annak kidolgozásakor bevonja a közösséget a projekt tervezésébe, az azzal kapcsolatos döntéshozatalba, illetve a megvalósításba.

A területek kiválasztása teljes mértékben a lakók kívánsága szerint történik, és többnyire a város elhagyatott közterületeit érinti (parkok, vízgyűjtő területek, elhagyatott utcaképek, bérlakások belső kertjei, parkok, előkertek). A tény, hogy a lakók maguk határozzák meg a városi zöldterületek gondozásának prioritásait, elősegíti, hogy a gondnokság a mindennapi életük részévé váljon. Ez szemben áll a városi ökoszisztéma menedzsment „szakértőibb” formáival, ahol a gondozni kívánt területekben helyreállítás címén a területek között gyakorta elsőbbségi sorrendet állítanak fel (a helyi igények figyelmen kívül hagyásával).

A kezdeményezés leginkább a már aktív közösségeket támogatja (például szakértői segítségnyújtás közösségi fa-gondnokoknak), de a támogatott programok némelyike kifejezetten a közösségépítés céljával jön létre.

A program jelentős eredményének tekinthető a városi adminisztráció szemléletváltása. A fenntartást végző közösségek közül számos engedélyt kapott a faiskolák és közösségi kertek létrehozására, miután fenntartható szervezeti és gazdálkodási struktúrát hozott létre. A közösségi fenntartás rugalmasabb adminisztrációt eredményez, illetve lehetővé teszi a kisebb javítások elvégzését közterületi engedélyek nélkül (Burch–Grove, 1997). További eredmény, hogy a városi adminisztráció átszervezte a vízgyűjtő területek gazdálkodásának célterületeit, abból a felismerésből kiindulva, hogy közparkok és rekreációs területek biztosítása mellett a gondnokság alá helyezhető területek biztosítása is a város feladata.

New Havenben, a program egy másik célterületén 1995 óta több mint 221 különböző városi zöldterület-restaurációs projekten dolgoztak, évente 500 helyi lakos részvételével több mint 1000 fát ültettek el.

2. Community Watershed Stewardship Programme

(A fejezet Shandas-Messer [2008] munkáján alapul.)

A Községi Vízgyűjtő Gondnoksági Program (Community Watershed Stewardship Programme, CWSP) Portland város vízgyűjtő területek tervezésért és gazdálkodásáért felelős

részlege és a helyi egyetem együttműködése. A program keretében a lakók javaslatokat nyújtanak be a vízgyűjtő területek fenntartására és restaurációjára vonatkozóan.

A kezdeményezés kiinduló elve szerint a vízgazdálkodásban való közösségi részvétel elősegíti a lakosok érzékenységét a városi ökoszisztémával kapcsolatban, és lehetővé teszi, hogy aktív állampolgárságukat gyakorolják. A megvalósítás kézzelfogható eredményei láttán a lakók tájékozottabbá válnak a lokális környezeti kihívások kezelésével kapcsolatban.

A CWSP technikai segítséget nyújt a helyi közösség kezdeményezéseinek megvalósításában. A kapacitásfejlesztés mellett, a program egyszerre több célkitűzéssel bír: önkéntesek bevonása, a helyi vízgyűjtőterületek állapotának javítása, a város és az egyetem közti tapasztalatcsere. Ezen célok együttes szem előtt tartása nem mindig konfliktustól mentes, azonban egyes elvi prioritások a mai napig életben maradtak.

Az egyetemi kar és a hallgatók a programmenedzserekkel együttműködve évről évre megvitatják a vízgyűjtő-gazdálkodás prioritásait és az egyetem kutatási érdeklődését, a közösségi bevonás lehetőségeit. A hallgatók fizetett gyakorlatra mehetnek a programhoz.

A közösség javaslatokat nyújt be a vízgyűjtő területek gondozására az ökológiai célokkal összhangban (oktatás, monitorozás, ökotetők építése, csapadékvíz-elvezetők építése, patakpartok helyreállítása).

A támogatottak középtávú és végső értékelő riportokat adnak le a projektjük megvalósításáról.

A program többszereplős megközelítési módja együttműködési keretet biztosít az egyéni kezdeményezéseknek, szomszédsági csoportoknak, egyesületeknek, amit a rugalmas önkormányzati koordináció is segít.

A CWSP összefogja a támogatói programok kidolgozását, a támogatáskezelést, a szervezatközi együttműködéseket és az egyetem bevonását. A program tíz szervezet partnerségeként indult 1995-ben, és 2008-ban már több mint 800 szervezettel számolt. A siker annak is tulajdonítható, hogy már a kezdetektől az érdekelt szervezetek közötti kapcsolati hálókra épített. Már a kidolgozáskor elérték a közösségek képviselőit; a helyi vízgyűjtő területek tanácsának tagjait, potenciális támogatottak körét, kezdeti legitimitást kölcsönözve a programnak.

A programban 12 év alatt 23 000 önkéntes majdnem 150 000 munkaórát szánt 76 000 növény ültetésére, 1,9 millió négyzetláb (kb. 177 ezer négyzetméter) folyó menti földterület helyreállítására.

Hazai példák

1. A Védegyelet Patak-rehabilitációs Programja – a Dera-patak rehabilitációja

A civil kezdeményezések közül a Védegyelet közösségi részvétellel zajló patak-rehabilitációs programját részletezzük.

A program célja a Dera-patak revitalizációja, azaz a meder és a part „visszaalakítása”, élővé tétele, amely során a merevebb, egyenes formákat, zöld, pihenésre is alkalmas, ökológiailag kedvezőbb környezet váltja fel.

A Dera-patak négy településen, Pilisszentkereszten, Pomázon, Csobánkán és Szentendrén folyik keresztül. Az egyes szakaszokon eltér a tulajdonos és a kezelő hatóság. A Védegyelet a rehabilitációt a helyi civil szervezetekkel, lakosokkal együttműködésben szándékozik megvalósítani, ezért a program kezdeti szakaszában az alacsony költségvetésű, társadalmasítható rehabilitációs feladatok elvégzését szorgalmazza (például cserjeültetés).

A programot a két település önkormányzata, valamint a civilek részéről az informálisan szerveződő Pomázi Klímakör és a csobánkai Oszoly Környezetvédő Egyesület, illetve Szentendrén az Élő Táj Egyesület támogatja.

A terv a patak pomázi és csobánkai szakaszát tekinti a rehabilitáció első két állomásának, ahol a helyi civil szervezetekkel együttműködve szervezik meg a lakosok bevonását. Így például a program első lépéseként, 2009 novemberében Pomázon a Dera-patak Bihari János utcai szakaszán ültettek el mintegy negyven helyi önkéntes részvételével a mederben, illetve a mederélen égerfákat és őshonos cserjefajokat, amik hozzájárulnak a patak ökológiai funkcióinak visszaállításához, illetve a patak partján agresszíven terjedő inváziós növényfajok visszaszorításához. A munkálatok első két fázisában a Védegylet biztosította az eszközöket és a növényeket. Bár az önkormányzatok pénzügyi hozzájárulása minimális volt, mindkét önkormányzat a kezdetektől támogatta a projekt elveit, közbenjárt a vízügyi hatóságoknál.

A Védegylet a mederigazítást olyan mintaprojektnek szánja, amely bizonyítja, hogy a patakszakasz ökológikus fenntartása jelentős források nélkül is véghezvihető, mivel hagyományos vízügyi megközelítésben az állapotjavítás túl drága. A program olyan megközelítést javasol, amelyben érvényesülnek a részvétel elvei, biztosítja az érdekegyeztetés lehetőségét az érintettek számára, és amely költségkímélő, hosszú távú megoldásokat szorgalmaz. A rövid távú feladatokhoz az egyes patakszakaszok közösségi gondozásba vételét javasolja (fa- és cserjefajok telepítése).

Erre azért is van szükség, mert a kezelő forráshiány miatt gyakran nem tudja megfelelő színvonalon ellátni a feladatát, illetve a patakrehabilitációkat nagy anyagi befektetéssel, költséges úton viszik véghez. Itt a pomázi szakasz a Közép-Duna-völgyi Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság kezelésébe tartozik, mégis az önkormányzat ad hoc jelleggel átvállalta a fenntartást.

A Védegylet kezdeményezése továbbá hozzájárul a vízgyűjtő gazdálkodási tervekkel kapcsolatos társadalmi vitához és az önkormányzati döntéshozatali folyamathoz, mivel mindegyik patakszakaszra konkrét feladatlistát dolgoz ki. A munka az ökológikus mederigazításban jártas önkéntes szakértők bevonásával zajlik, akik a helyi civil szervezetek közötti viszonyokat is jól ismerik, javaslataik alapján történt a civilekkel való kapcsolatfelvétel. A program célkitűzéseit nehezíti, hogy Magyarországon nem alakult ki a vízgazdálkodásban való társadalmi részvétel gyakorlata.

A vizek állapotának befolyásolása érdekében a társadalmi szervezetek véleményezhetik a vízgyűjtő-gazdálkodási terveket. Egyes vízi munkák elvégzése érdekében a civil szervezetek konzultálhatnak a fenntartóval, és az engedély megszerzése iránti kérelemmel fordulhatnak a vízügyi hatósághoz. Törvényes keretek között azonban nincsen lehetőség közösségi kezdeményezésű patakrehabilitációra.

Az engedélyeztetést nehezíti, hogy a hatóság a beavatkozást attól teszi engedélykötelessé, hogy az megváltoztatja-e a víz áramlási irányát, aminek jelentését a hatóság dönti el.

A hivatalos engedélyeztetési folyamat túl drága és hosszadalmas lett volna, ezért a Védegylet az engedélyeket kiadó hatóság, a Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőség helyett közvetlenül a kezelőkkel (Vízügyi Igazgatóságok és Vízitársulatok) egyeztetett és állapotodott meg, amelyet törvény nem tilt.

Az egyesület jelenleg a pomázi önkormányzattal arról igyekszik megegyezni, hogy szerződéses viszony keretében, az önkormányzat, a civil szervezetek és a Közép-Duna-völgyi Környezetvédelmi, Természetvédelmi és Vízügyi Felügyelőséggel közös megoldást találjanak a fenntartásra. A megállapodás értelmében a Védegylet Patak-rehabilitációs Programja vállalná, hogy szakmai támogatást nyújt a program gyakorlati lépéseinek kialakításában, a program képviselőtét a vízügyi szervezetek felé, illetve a meder fenntartását végző lakosok és önkormányzati irányítás alatt dolgozók kiképzését. A cél, hogy a patak menti civil

szervezetek egy-egy rehabilitálandó szakasz gondozását átvállalják, illetve hogy az önkormányzat vállalja, hogy közmunkásokat biztosít a gondozásba vett szakasz kaszálására.

2. Óbuda – „Fogadj örökbe egy zöldterületet!” program

Az alábbiakban az önkormányzati kezdeményezésre megvalósuló programok közül Óbuda-Békásmegyer önkormányzatának zöldterület-gondozási pályázatait részletezzük.

Óbuda-Békásmegyer a területén található, az önkormányzat tulajdonába tartozó jelentősebb zöldterületek fenntartását kötelező feladatnak tekinti, és az általános gyakorlatnak megfelelően parkfenntartó vállalatoknak szervezi ki.

A kerület nem tudná a közterületeken található összes zöldterületet megfelelő színvonalon ellátni, ezért van szükség a lakossággal és a civil szervezetekkel való együttműködésre. A civilek által gondozott területek rendszerint a közvetlenül a lakóházak közelében lévő zöldterületek, a lakótelepeket összekötő U-alakú kertrészek, amelyek gondozására a parkfenntartónak nem marad kapacitása.

Az önkormányzat évek óta ír ki társasházak és lakásszövetségek számára zöldfelület-gondozási pályázatot a Környezetvédelmi Alapjának terhére. A lakásszövetségeknek és társasházaknak szóló pályázat a lakóépületek közvetlen környezetében található, a társasház/lakásszövetkezet tulajdonában lévő, közterülettel határos, vagy közterületen fekvő zöldterületek gondozására, rendbetételére, kialakítására és megtisztítására vonatkozhat, így például növényültetésre, növénygondozásra, talajjavításra, valamint parképítési feladatok elvégzésére.

A sikeres pályázókkal támogatási megállapodást kötnek, amely egyszeri, vissza nem térítendő támogatást nyújt a fenti célokra, maximum 250 000 forint értékben. Évente mintegy 70–80 közösség jelentkezik a pályázatra, amelynek a közösségépítés is kiemelt célja. Utóbbi cél a visszatérő jelentkezők aktivitása, a pályázatok minősége és a közösségek által benyújtott beszámolók alapján sikeresnek mondható.

A lakásszövetségeknek szóló pályázat mellett idén a kerület egy zöldfelület-gondozási pályázatot is meghirdetett a kerületben működő civil szervezetek, óvodák, általános és középiskolák részére „Fogadj örökbe egy zöldterületet!” címmel.

Mindkét pályázatot a Városfejlesztési, Környezetvédelmi és Közbiztonsági Bizottság bírálja el. A civilek esetében a bizottság javaslattevő, a végső döntést a képviselőtestület hozza meg a pályázatok koordinációjáért és adminisztrációjáért felelős iroda, a Civil és Turisztikai Szolgáltató Iroda javaslatai alapján.

2010-ben a pályázaton 29 szervezet indult el, és 27 szervezet (13 civil szervezet és 16 iskola) kapott támogatást (a kerületben mintegy 150 aktív civil szervezet működik, és az általános civil működési pályázatokra 100–110 körül van a beérkező pályázatok száma).

A támogatottak között szerepel az Aquincum Mocsáros Egyesület. Az Ifjúsági és Sport Minisztériumtól kapott támogatást a 100 hektár alapterületű Mocsárosdűlő területhez tartozó telken pihenőpark létrehozására. Az önkormányzat és az egyesület között 2002 óta érvényben lévő együttműködési megállapodás értelmében az egyesület végzi a park fenntartását. Miután Mocsárosdűlő terület fejlesztési irányai bizonytalanok, az önkormányzat nem tudja garantálni a hosszú távú együttműködést, a megállapodást bármikor felmondhatja. Az egyesület csak szóbeli megerősítésekben, és az állampolgári részvételhez való jogosítványaiban bízhat, miszerint javaslatai befolyásolhatják a fejlesztés későbbi irányait.

A fenntartási munkálatokat az önkormányzat és más szervezetek által kiírt tematikus pályázatok révén fedezik, amit kertészeti eszközök vásárlására, növényekre, sportfelszerelésekre fordítanak.

A fenntartási munkálatok során együttműködnek az önkormányzati szervekkel (közterület-felügyelet), a Fővárosi Közterület Fenntartó Zrt.-vel, kerületi iskolákkal. A park környékén 350–400 család lakik, akik közül évente 60–70 család egyesületi tag. Egy-egy rendezvényükre (növényültetés, szemétszedés) 100–120 ember gyűlik össze.

A zöldfelület-gazdálkodás hazai visszásságai

A környezetgondnokság hazai elterjedését nehezíti, hogy a zöldfelületekre vonatkozó szabályozás több szinten, eltérő formában jelenik meg. Az átfogó törvények, országos rendeletek mellett gyakori az ágazati szabályozás, illetve számtalan helyi önkormányzati rendelet foglalkozik a zöldterületek szabályozásával.

A helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény (Ötv.) alapján a zöldterületek fenntartása, fejlesztése az önkormányzatok közszolgáltatási feladatai közé tartozik, amelyet a településfejlesztés, a településrendezés, az épített és a természeti környezet védelme, a helyi közutak és közterületek fenntartása keretében látnak el. A jogi szabályozás hiányosságai miatt azonban az önkormányzatok eltérően értelmezik az önkormányzati zöldterületek fenntartásában a kötelező és önként vállalt feladataikat, illetve a zöldterület fogalmát a helyi szabályaik kialakításánál, vagyonuk forgalomképesség szerinti besorolásánál (ÁSZ, 2009). Ezért a települési önkormányzatok jelentős része a zöldterület-gazdálkodást önként vállalt feladatai között szerepelteti. Bár miniszteri rendelet írja elő a közhasználatú zöldterületek fenntartását az önkormányzatok számára, de a fenntartás szakmai szempontjait, az ennek keretében elvégzendő feladatokat nem határozza meg.

Az önkormányzatok gyakran saját polgármesteri hivataluk, intézményük, gazdasági társaságuk, többcélú kistérségi társulásuk szervezésében, külső vállalkozás bevonásával, látják el a zöldterület-fenntartási feladataikat.

Budapesten a kettős önkormányzati rendszerből fakadó konfliktus a zöldterületek esetében a fővárosi és a helyi önkormányzat közötti feladat- és hatáskörmegosztásban jelentkezik. Egyes környezetvédelmi feladatait a főváros nem, vagy csak részben látja el, de a kerületek nem kötelezhetők az adott feladat ellátására.

A zöldterület-igazgatási rendszer egyenetlensége, koordinálatlansága, egy átfogó zöldfelületi leltár hiánya, amelyben a zöldfelületekre vonatkozó változások nyomon követhetők, tovább nehezítik a környezetgondnokság intézményének elterjedését (Stúdio Metropolitana, 2006).

A közfeladat ellátásában való civil részvétel akadályai

Amennyiben a zöldterület-fenntartás az önkormányzat közszolgáltatási feladatai közé tartozik, a civilek bevonása a közfeladat ellátásában való civil részvétel keretei között értelmezhető. Utóbbi elterjedésének a vonatkozó jogszabályok ellentmondásossága mellett strukturális akadályai is vannak, amely a közfeladat finanszírozásának módjából ered (Bíró, 2005).

Az állam és az önkormányzat intézményfenntartásban gyakorolja a közfeladat-ellátást és ezt normatívában finanszírozza, míg ritka a feladattípusú államháztartási finanszírozás gyakorlata. A kötelezően ellátandó közfeladatot a központi költségvetési támogatásból végzik el, és ennek megfelelően számolnak el az államháztartási rendszerben. A települési önkormányzatok gyakorlatából hiányzik a „feladatellátás”-típusú államháztartási finanszírozás.

Az állam programtámogatások esetében is támogatásokat juttat a civil szervezeteknek. Ennél jobb megoldás, ha a közfeladatok ellátását segítő szolgáltatásokat vásárol. A támogatás esetében a civil szervezet a saját nevében jár el és nyújt szolgáltatást másoknak, a szolgáltatás ellenértékénél pedig a megrendelő szerződik a civil szervezet szolgáltatóval, hogy a megrendelő közfeladat ellátását biztosítja, tehát a civil szervezet a megrendelő nevében jár el. Az önkormányzatok általában az adott feladat ellátását a külső források bevonásának reményében szervezik ki (például társas vállalkozás alapítása). Ritkábban fordul elő, hogy egyes nem megszervezett vagy kapacitáshiányosan működő szolgáltatások bővítésére jelentkezik egy piaci vagy nonprofit szereplő, hacsak az adott feladat nem normatívan keresztül, központi módon jelentősen finanszírozott. A kiszervezési hajlandóság attól is függ, hogy egy adott szolgáltatás, milyen mértékben finanszírozott a normatívából.

Összegzés

A fent bemutatott nemzetközi példák alapján a környezetgondnokság hatékony módja a helyi közösség a közfeladatok ellátásába való bevonásának. A hazai kezdeményezésekben szintén megjelennek a környezetgondnokság nemzetközi példákban feltárt célkitűzései. Nem kizárólag anyagi erőforrás kérdése olyan környezetgondnoki mintaprojektek szervezése, amelyekben az együttműködő partnerek (önkormányzat, alapítvány, egyetem, helyi lakosság, diákok) szakértelmük és szervezeti erőforrásaik megosztásával támogatnák a helyi környezetük gondozásában aktív civileket.

Irodalom

- Állami Számvevőszék (2009): Jelentés a települési önkormányzatok tulajdonában lévő zöldfelületek fejlesztésének fenntartásáról és ellenőrzéséről.
- Baranyai Orsolya–Tóth Katalin (2009): A társadalmi részvétel lehetőségei a patakrehabilitációban (jogi tanulmány a Védjegyet munkájának segítésére).
- Bíró Endre (2005): *A KCR-dimenzió. A közfeladat ellátásában való civil részvétel jogi akadályai*. Budapest, NOSZA Kiadványok.
- Burch, W. R.–Grove, J. M. (1993): People, Trees and Participation on the Urban Frontier. *Unasylva*, 44:173, 19–27.
- Campbell, L.–Wiesen, A. (2009): Introduction. In: Campbell, L.–Wiesen, A. (szerk.): *Restorative commons: creating health and well-being through urban landscapes*. Gen. Tech Rep. NRS-P-39. U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Northern Research Station. 11–23.
- Colleen, M-D. (2009): From front yards to street corners: revitalizing neighborhoods through community-based land stewardship. In: Campbell, L.–Wiesen, A. (szerk.): *Restorative commons: creating health and well-being through urban landscapes*. Gen. Tech Rep. NRS-P-39. U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Northern Research Station. 154–163.
- Grove, J. M.–Burch, W. R. J. (1997): A Social Ecology Approach and Application of Urban Ecosystem and Landscape Analyses: A Case Study of Baltimore, Maryland. *Urban Ecosystems*, 1. 259–75.
- Holman, N. (2008): Community participation: using social network analysis to improve developmental benefits. In: *Environment and Planning C: Government and Policy*, 26. 525–543.
- Klausen, J. E.–Sweeting, D. (2005): Legitimacy and community involvement in local governance. In: Haus, M.–Heinelt, S. (szerk.): *Urban Governance and Democracy*. London: Routledge. 214–34.

- Lelieveldt, H.–Dekker, K.–Volker, B.–Torenvlied, R. (2009): Civic Organizations as Political Actors: Mapping and Predicting the Involvement of Civic Organizations in Neighborhood Problem-Solving and Coproduction. *Urban Affairs Review*, 45:1. 3–21.
- O'Rourke, D.–Gregg, M. (2003): Community Environmental Policing: Assessing New Strategies of Public Participation in Environmental Regulation. *Journal of Policy Analysis and Management*, 22:3. 383–414.
- Stúdió Metropolitana (2006): Budapest Zöldfelületi-rendszerének Fejlesztési Koncepciója és Programja (egyeztetési dokumentáció).
- Shandas, M.–Messer, B. (2008): Fostering Green Communities Through Civic Engagement. Community-Based Environmental Stewardship in the Portland Area. *Journal of American Planning Association*, 74:4.
- Svendsen, E. (2009): Cultivating resilience: urban stewardship as a means to improving health and well-being. In: Campbell, L.–Wiesen, A. (szerk.): *Restorative commons: creating health and well-being through urban landscapes*. Gen. Tech Rep. NRS-P-39. U.S. Department of Agriculture, Forest Service, Northern Research Station. 11–23.
- Svendsen, E.–Campbell, L. (2004): The Urban Ecology Collaborative Assessment, Understanding the Structure, Function, and Network of Local Environmental Stewardship. *Report Summary Submitted to the UEC Steering Committee and USDA Forest Service State & Private Forestry*. [<http://www.nrs.fs.fed.us/nyc/local-resources/downloads/UEC-July05-shortreport-v3.pdf>, 2010. 01. 03.]
- Svendsen, E.–Campbell L. (2008): Urban ecological stewardship: understanding the structure, function and network of community based urban land management. In: *Cities and Environment*, 1:1. 1–31.
- Weber, E. P. (2000): A New Vanguard for the Environment: Grass-Roots Ecosystem Management as a New Environmental Movement. *Society and Natural Resources*, 13:3. 237–259.
- Who takes care of New York, (2009). Március 4. [<http://urbanomnibus.net/2009/03/who-takes-care-of-new-york/>, 2010. 01. 03.]

Szaló Zsófia

Szomszédsági rendőrség. A közösségi bűnmegelőzés egyik kísérlete Budapesten, a Magdolna-negyedben

Bevezetés

A Szomszédsági Rendőrség egy új gyakorlat a hazai rendőrségi munkában, melynek célja a közbiztonság javításán túl a területen lakók életminőségének javítása. A Szomszédsági Rendőrség azon a koncepción nyugszik, hogy a rendőrségnek aktívabb kapcsolatot kell fenntartania a lakossággal, a helyi önkormányzati szervekkel és a civilekkel egyaránt. Ennek eredményeként segítheti az információ áramlását, először is saját munkájához fontos információkhoz juthat:

- mik a tipikus bűncselekmények;
- mi okoz problémát a területen lakóknak;
- melyek a bűnügyi szempontból fertőzött területek;
- milyen csoportokra kell koncentrálni bűnmegelőzési szempontból;
- a már megtörtént bűncselekmények esetében a lakók információi segíthetik a nyomozást.

A másik oldalon az állandó rendőri jelenlét csökkenti a lakosság bűnözési félelmét. A személyes kapcsolat erősítheti a bizalmat a közintézményekben, és felmerülő problémák esetén a rendőrség segítséget tud adni, hogy melyik szervezethez forduljanak a lakók.

Ez a modell egyfajta társadalmi tökét indukálna különböző ágensek között, ami a várakozások szerint csökkenteni képes a krízisterületeken kialakult anómikus tüneteket, mint a bűnözés, a köztisztaság hiánya és a fenyegetettség érzése.

A rendészeti kultúra ezen reformja Nyugat-Európában és Amerikában már több helyen megtörtént az utóbbi két évtizedben. Magyarországon belül Pécsen és Budapesten egyaránt alkalmazzák. A kutatás a Szomszédsági Rendőrség mechanizmusát vizsgálja abból a szempontból, hogy a modell alkalmazható-e egy olyan erősen szegregált budapesti városrészen belül, ahol elsősorban mélyszegénységben élő hátrányos helyzetű családok, valamint egyedülálló idősök laknak. Emellett az angolszász világhoz képest más történelmi gyökerekkel rendelkező kelet-európai városban a modell korlátokba ütközhet, mivel a rendszerváltást megelőző időkben a rendőrség az államszocialista rendet képviselte. Emellett a szlömös területeken nagyszámban jelenlévő alacsony státusú népesség attitűdjei alapvetően elutasítóak lehetnek a rendőrséggel szemben, mint a hatalom egyik erőszakos szervezetével. A lakossági percepciók pozitív és negatív irányba is befolyásolhatják az együttműködés sikerességét.

A tanulmány célja, hogy számba vegye azokat a körülményeket, amelyek döntően befolyásolhatják a modell sikerességét, és összegezze az eddigi eredményeket. Ezeket összevetve egyfajta ajánlást tudunk megfogalmazni azok számára, akik a településfejlesztés közbiztonság felőli részét is szeretnék tanulmányozni, illetve valamilyen megoldást keresnek a bűnügyi fertőzöttség csökkentésére.

A Szomszédsági Rendőrség

A szituatív bűnmegelőzésről általában

Azokat a típusú politikákat, amelyek a potenciális bűnözőket elrettenteni kívánják a bűncselekmény elkövetésétől, szituatív vagy szituációs bűnmegelőzésnek nevezzük. Ez nem más, mint „a komplex fizikai környezet bűnkeltő, vagy elkövetést megkönnyítő hatásának az alakítása, a bűnelkövetést elősegítő alkalmak csökkentését célzó törekvések összessége.” (Gönczöl, 2006:313) Sok ilyen gyakorlat létezik, legfontosabb jellemzője a lebukás kockázatának a növelése, például az utcák felszerelése térfigyelő kamerákkal, a fokozott rendőri jelenlét és a lakosság összehangolása is ide tartozik.

A Szomszédsági Rendőrség bevonása fontos olyan szempontból, hogy a különféle megelőző technikák önmagukban nem feltétlen képesek csökkenteni a bűnözést. Például a térfigyelő kamerák felszerelése vagy a városrehabilitáció a megelőző kutatások szerint tolóhatást idéz elő a bűnelkövetésben. Ez azt jelenti, hogy a bűncselekmények időben és térben eltolódnak, azonban volumenük nem csökken. A térfigyelő kamerák példáját tekintve a deviáns csoportok kitapasztalják, hogy a kamera meddig lát el, és behúzódnak kisebb utcákba vagy kapualjakba.

A Szomszédok Egymásért Mozgalom, azaz SZEM, a szituatív bűnmegelőzésen belül egy alternatív módszert alkalmaz. Ennek a gyakorlatnak a különlegessége, hogy a lakók, pontosabban a szomszédok közötti kapcsolatot hasznosítja prevenciók erőforrásként, szemben az eddig említett intézményes megoldásokkal. Konceptiója, hogy a közösség minden intézményi keret nélkül is kialakíthat egy olyan mikrokörnyezetet, ami biztonságot garantál a benne élők számára. Az egymás közötti kapcsolat erőforrás abban a tekintetben, hogy a másik ismerete elősegíti, hogy a lakók észleljék azt, ha idegen tartózkodik a házban. Ha ismerik egymás tulajdonát, például hogy ki melyik lakásban lakik, vagy kik az utcán parkoló autóknek a tulajdonosai, ki tudják szűrni a rossz szándékú betolakodókat és tolvajokat. Emellett bizalommal fordulnak egymáshoz, ha bármilyen rendellenességet tapasztalnak. Cserébe elvárhatják másoktól, hogy távollétük alatt tulajdonukra és értékeikre odafigyeljenek. Kisebb fejlesztéseket is finanszírozhatnak, például új kaput vagy riasztót szereltethetnek fel, és előírhatnak a lakóközösség számára olyan szabályokat, hogy a kaput mindig zárva kell tartani. Ez nagyobb anyagi megterhelést nem igényel a résztvevők számára, mivel postaládákra ragasztott matricákkal és figyelemfelhívó plakátokkal, hirdetésekkel mások tudtára képesek adni, hogy az adott házban vagy utcában a lakóközösség „éberan uralkodik a rend felett” és „érdemes” máshol próbálkozni. A SZEM lefedettsége az angolszász világban magas, 2000-re az Egyesült Királyságban a háztartások 27%-a csatlakozott a mozgalomhoz, míg az Egyesült Államokban 41% (Holloway [et al.], 2008).

A rendészeti kultúra átalakítása

A Szomszédsági Rendőrség intézménye az 1970-es években született meg Kanadában, Európában először a 2000-es évek elején vezették be az Egyesült Királyságban. A modell magában foglalja a szituatív bűnmegelőzés már tárgyalt technikáinak előnyeit, azokkal együtt alkalmazva pedig korlátaikat is sikerülhet meghaladni.

A Neighborhood Renewal Unit (NRU) a következő definíciót használja a Szomszédsági Rendőrségre: „A Szomszédsági Rendőrség célja, hogy az adott lakóközösségen állandó és stabil jelenléttel javítsa az életminőséget. A járőrök hozzájárulnak a közbiztonsághoz, segítenek a közösség aktivizálásában és erősítésében, részt vesznek a környezeti fejlesztésekben és a lakásügyi problémák kezelésében. Segítenek csökkenteni a helyi bűnözést

és rendzavarást. Ők a »szemei és fülei« a rendőrségnek, a helyi hatóságoknak és a közösségeknek egyaránt.» (Coward [et al.], 2004)

Ez egy olyan speciális járőrszolgálat, ahol a rendőrök feladata a folytonos jelenlétén és éberségén kívül a helyi lakosokkal való jó kapcsolat kialakítása. Tulajdonképpen a szomszédsági rendőrök hidat képeznek az állampolgár, a civil szervezetek, az önkormányzat és annak szervei, valamint a rendőrség között. Párbeszéd révén segít a célok megfogalmazásában, és a végrehajtást is hatékonyabbá teszi, ha sikeresen kialakulnak azok a megvalósítási szokásrendek, amelyekben minden szereplőnek megvan a feladata, és tudják, hogy kihez lehet fordulni, ha valamilyen probléma felmerül. Célja, hogy a lakosság biztonságérzete erősödjön, és az ismerős rendőrökhöz bizalommal forduljanak a lakosok akár bűnüldözésről van szó, akár általános problémák megoldásáról, mert a rendőr rendelkezik azokkal a kapcsolatokkal és információkkal, amelyek az egyént a mindennapi életben segíthetik. Másrészt a rendőrség is rendelkezni fog lokális tudással a lakókkal és a környék problémáival kapcsolatban, ami nem valósulna meg akkor, ha csak kizárólag bejelentésre vonulnának ki a helyszínre.

Míg a Szomszédok Egymásért Mozgalom ugyanúgy a kapcsolati tőkére épített, ott kizárólag a lakók közötti összefogás volt az erőforrás alapja. Így viszont a rendőrség mint az állam egyik legjelentősebb erőszakszervezete is jelen tud lenni. Annyival több ez, mint a Szomszédok Egymásért Mozgalom, hogy az intézményi szál bevonásával mindkét fél többet képes profitálni, mert a rendőrség hozzá tud jutni olyan információkhoz, amik révén hatékonyabbá tehetik a bűnüldözést, cserébe a lakók még nagyobb védelmet remélhetnek.

A szomszédsági rendőrséget jól fel lehet használni a már kialakult közösségeknél, de más szituatív technikákkal is érdemes alkalmazni. A legalkalmasabb erre a térfigyelő kamerák melletti járőrszolgálat. Amit ebben az esetben meg kell említenünk, az a displacement problematikája. A kamerák felszerelése csökkenti a közterületi nyílt bűnözést, viszont a lakossági bejelentések és a rendőri tapasztalatok szerint a bűnözés nem szűnik meg, csak elbújik. A bűnelkövetők hamar ki tudják tapasztalni, hogy melyek azok az utcák, ahol nincs kamera, és a felszerelt utcáknak melyek azok a részei, ameddig a kamera nem lát el, illetve melyek azok a kapualjak, ahova nem fókuszál semmi. A járőrszolgálat ezzel szemben egy mobil erő, a megtisztult, nyílt csapásvonalak mentén ellenőrizni tudják azokat a gócpontokat, ahol a térfigyelő kamerák védelmi ereje nem teljesül.

A kortárs posztmodern társadalmakban egyre nagyobb mértékben fogalmazódik meg az az igény, hogy a régi nagy államot felváltsa egy új típusú, hálózati alapon szerveződő igazgatás (Hughes–Rowe, 2007). A klasszikus rendőrség negatív és bűnre hajló emberképével szemben ez a modern típusú, közösségi rendőrség azt feltételezi, hogy az egyén normakövető, és a rendőrség feladatai közé tartozik a lakossággal való kooperáció és a biztonság feletti örökös (Finszter, 2006). Az adatgyűjtésnek interaktívna is kell lennie, hogy ne sértse szabadságjogaiban a normakövető állampolgárokat, érdekeltté kell őket tenni, hogy önkéntesen információkat szolgáltatassanak. Ennek egyik fő feltétele, hogy a járőröknek meg kell szabadulniuk militarista vonásaiktól (Finszter, 2006).

Az Egyesült Királyságban a Policy Action Team 1999-ben a következő stratégiai szerepeket rendelte a szomszédsági rendőrökhöz:

1. Bűnüldözés és a bűnözéstől való félelem csökkentése a lakosság körében. Ennek része lehet civil kezdeményezések hirdetése, amik segíthetik a helybeliek biztonságát, pl. a Szomszédok Egymásért Mozgalom népszerűsítése.
2. Lakásügyi menedzsment segítése. A rendőr feladatai közé beemelhető az elhagyatott területek számbavétele és az üres lakások ellenőrzése. Az önkormányzat rendelkezik a saját tulajdonában lévő üres lakások jegyzékével, és ha ezeket a rendőrség látogatja, akkor kisebb az esélye annak, hogy ezekre a helyekre bárki illegálisan beköltözzön.

3. Környezetfejlesztésben való részvétel, pl. vandalizmus visszaszorítása. Ezt egyrészt meg lehet előzni, másrészt a fizikai környezetben keletkezett károkat helyre lehet állítani a megfelelő háttérintézmények bevonásával. A rendőr kommunikációs csatornaként működhet az illetékes szerveknél.

4. Közösségépítés. Meg kell ismertetni az emberekkel a civil szervezeteket, konzultációkat kell tartaniuk a megfelelő kapcsolatfelvételhez, és el kell juttatniuk azokat a híreket vagy hírleveleket, amelyek a lakosság érdekeit szolgálják.

A járőrszolgálat reggeltől estig minden hétköznap, valamint vasárnap is tart. Emellett minden héten van a Szomszédsági Rendőrség irodájában fogadóóra, ahol abban az időpontban a rendőrök megtalálhatóak. A rendőröknek van egy saját szolgálati telefonjuk, aminek a számát a környéken mindenhol kihirdették, ezért ha nem sürgős beavatkozásra van szükség, ezen a telefonszámon a lakó meg tudja keresni az ismerős rendőrt.

A szomszédsági rendőrök is rendelkeznek azokkal a jogokkal, mint bármelyik más rendőr, ezért a helyszínen cselekedni is tudnak, ha szükség van rá. Ugyanúgy rájuk is vonatkozik az intézkedési kötelezettség is, tehát ha jogsértést észlelnek, meg kell tenniük a megfelelő intézkedéseket. Tehát a munkájukat ugyanúgy a rendőrségi törvény és a szolgálati szabályzat határozza meg, kizárólag munkajogilag van eltérés a foglalkoztatásukban.

Kiemelendő, hogy ezek a speciális rendőrök külön képezést kapnak a feladatuk ellátására. Kommunikációs tréningeken vesznek részt, pszichológiai felkészítésre kell járniuk és olyan oktatásra, ahol bemutatják nekik a környéken jelentkező társadalmi problémákat és a lakók helyzetét, hogy jobban tudjanak párbeszédet folytatni a helyiekkel és megértsék azok személyes problémáit. A kapcsolatot tovább erősíti, ha nem mindig más járőrt osztanak be az adott területre, hanem a rendőrséget mint intézményt a lakók konkrét személyekhez tudják kapcsolni.

A bűnözési félelem visszaszorítása

A Szomszédsági Rendőrök alkalmazása elősegíti a lakókban a biztonságérzetet. A folyamatos jelenlét növeli a bűncselekményekkel kapcsolatos lebukás kockázatát. Az igazoltatások a már bűnelkövetőkké vált személyek megfordulásának valószínűségét is csökkenthetik, nem kizárólag a büntett elkövetésének akadályozását. Emellett a deviáns viselkedések visszaszorítása önmagában javít a biztonságérzetten. „A bűnözési félelem egyfajta pszichikai nyugtalanság, aggodalom attól, hogy bűncselekmény – különösen erőszakos bűncselekmény – sértettjévé válunk.” (Korinek, 2006:265)

Az alábbi ábra a bűnözési félelem és a közbiztonság állapotának kombinációt mutatja be. A különböző csoportokban más-más technikát érdemes alkalmazni, illetve azok hatásossága változó lehet.

Bűnözés és bűnözési félelem		
Bűnözés mértéke		
Félelem	Magas bűnözés, magas félelemérzet	Alacsony bűnözés, magas félelemérzet
	Magas bűnözés, alacsony félelemérzet	Alacsony bűnözés, alacsony félelemérzet

Forrás: Forrest [et al.], 2008:5.

Az első kategóriába olyan körzetek tartoznak, mint a leromlott belvárosi területek, ahol általában alacsony státusú népesség lakik. Az itt lakók általában tisztában vannak a környék

problémaival, sokszor még az elkövetőket is ismerik. Ezeknek a csoportoknak a közösségi bűnüldözésbe való bevonása nehézségekbe ütközhet, mert a rendőrség iránti bizalom gyenge, a közösségi összefogásnak nincsenek hagyományai és nagy a megfélemlítés kockázata. Ezekben a szlömös krízisterületeken a közbiztonság és a biztonságérzet növelése komolyabb tervezést és terepmunkát igényel. Először mindenképp fizikai beavatkozást kell végrehajtani a környezetben, hogy a látványos zavarok csökkenjenek, az intézmények felőli bizalom így képes kialakulni. A bizalom erősödését követően érdemes bevonni a lakosságot a közösségi munkába, ami később társadalmi kontrollként is szolgálni fog a bűnelkövetés ellen (Forrest [et al.], 2008).

Az alacsony bűnözés mellett magas félelemérzetű csoportokba a középosztálybeliek és az idősek tartoznak. Habár a lakókörnyezetükre nem jellemző a bűnözés, bizonyos csoportok jelenlétét fenyegetésnek élik meg, például a fiatal társaságokat a közterületen, falfirkákat, vagy más etnikumhoz tartozók betelepülését. Ebben az esetben a közösség megerősítése, az információterjesztés és a hiedelmek alakítása önmagában célravezető.

A harmadik esetben, ahol magas a bűnözés aránya, de nincs félelemérzet az emberekben, olyan területeken alakul ki, ahol nagy az áthaladó forgalom. Az itt tartózkodók nem töltenek el annyi időt a területen, hogy annak veszélyeivel tisztában legyenek. Például üdülőövezetekben, külföldiek által gyakran látogatott részeken, autópálya-pihenőkön és parkolóokban fordul elő sok bűncselekmény. Az ilyen területeken a lakosság bevonása célszerűtlen, viszont a helyi vállalkozókat érdekeltté lehet tenni, hogy fogjanak össze a közbiztonság javításáért.

A negyedik eset az elérendő cél mindhárom tekintetében. Ezt lehet erősíteni intézményekkel, amelyek felszámolják azokat a kellemetlenségeket, mint például graffitik, szemétkerakatok, amik a lakók komfortérzetét csökkentenék. Az erős társadalmi összefogás és az egymással kialakított bizalom is segít a félelemérzet tartós alacsonyan tartásában (Forrest [et al.], 2008).

Nemzetközi tapasztalatok

Az Egyesült Királyságban Coward és társai 13 olyan környék dokumentációját vették alapul elemzésükhöz, ahol Szomszédsági Rendőrség működött. Azt találták, hogy a Szomszédsági Rendőrség megfelelő eszköz az antiszociális viselkedés, az illegális szemétkerakás és a bűnözési félelem csökkentéséhez. Hozzá tudtak járulni olyan célkitűzésekhez, mint a bizalom erősítése, láthatóság növelése és a nehezen elérhető csoportokkal való együttműködés segítése. Külön esettanulmányt három körzetről készítettek, Lambethben, Walsallban és Brightonban, ahol 2005 januárjában végeztek terepmunkát. A három területből kettőnél érdemben nőtt az elégedettség mértéke, a közösségi kohézió szintén két területen megerősödött, a biztonságérzet mindhárom helyen növekedett, két helyen javult a környezet minősége. A fiataloktól való félelem egyedül Walsallban csökkent.

Quinton és Morris négy felmérést végzett el, részben pillanatképeket vettek fel, részben pedig több éven keresztül vizsgálták a helyzetet. Az első esetben rendőrségi statisztikákat használtak fel, valamint területenként 200 főt kérdeztek az új rendszer bevezetése előtt és utána egy évvel. Cél volt, hogy megmérjék a lokális változásokat és összehasonlítsák a többi területtel, hogy van-e statisztikailag szignifikáns összefüggés az intézkedések, a közbiztonság és a biztonságérzet között. Az eredmények azt mutatták, hogy a rendőrségbe vetett bizalom erősödött, csökkent az áldozattá válás mértéke, és megváltozott az antiszociális viselkedés és a bűnözés percepciója. Adatok hiányában nem sikerült mérni a bejelentések számát minden területen, de hatból kettőnél szignifikánsan csökkent a lakossági bejelentések száma. Ezek alapján feltételezni lehet, hogy a rendőrségi bejelentések számának alakulásában a lakossági részvétel növekedése nem nőtt.

Sherman és Eck 2002-es, Weiburd és Eck 2004-es kutatása Angliában és Walesben három megállapítást tett a Szomszédsági Rendőrség működésének eredményességéről. Az állandó járőrök biztosítása a gócpontokon hatékonyan csökkentette a bűnözés mértékét, így bűnmegelőzési szempontból sikeresnek könyvelhetjük el. Eredményesnek bizonyult a bűnözési félelem visszaszorítása, viszont ahol a járőrszolgálat nem párosult problémamegoldással, ott a valós bűnözés nagysága nem változott. Biztatónak tűnik a lakossági bevonás a rendőrség megítélése szempontjából, ezeken a területeken a rendőrséget a bűnözést meggátolni képes erőnek ítélték meg az emberek.

Szomszédsági Rendőrség a Magdolna-negyedben

Magyarországon a Szomszédsági Rendőrség Pécsen és Budapesten került bevezetésre. Vidéken is létezik a Zempléni modell, ami vonásaiban hasonló, közösségi bűnmegelőzést kíván létrehozni. Jelen kutatás egyedül Budapestre terjedt ki, azon belül is a Magdolna-negyedre, ahol a szociális városrehabilitáció keretein belül valósították meg ezt a rendszert.

A terep sajátosságai

(Jelen bekezdés Erdősi [2009] munkáján alapul.)

A Magdolna-negyed a fővárosnak erősen szegregált területe, szegényeknek és alacsony iskolai végzettségű személyeknek nagy arányban ad otthont. 2005-ben és 2007-ben készült reprezentatív felmérések alapján a felnőtt lakosság 35%-a rendelkezik legfeljebb nyolc osztályos iskolai végzettséggel, a felsőfokú végzettség aránya 9%. A negyedben a munkanélküliek az aktív lakosságnak a 13%-át teszik ki, amely sokkal magasabb a budapesti átlagnál.

A lakások 36%-át a Józsefvárosi Önkormányzat tulajdonában lévő bérlakások teszik ki, tehát a háztartások több mint harmada nem saját tulajdonú ingatlanban él. 2007-ben az itt élők 17%-a számolt be lakáskiadásokkal kapcsolatos díjhátralékról. Az összes lakás 40%-a minősül túlszűfoltnak az Európai Unió-s kritériumok szerint. Ezek alapján a Magdolna-negyed lakosságának nagy része alacsony iskolai végzettségű és szegény.

A 2005-ös felmérés szerint a megkérdezettek 69%-a válaszolta, hogy vannak a negyedben olyan utcák, amiket veszélyesnek tart. 2006-ban a háztartások 12%-a számolt be arról, hogy valamilyen bűncselekmény áldozata lett, ezek közül 52% számolt be arról, hogy a rendőrségen feljelentést is tett. A kutatást megelőző tapasztalat azt mutatja, hogy nagy az érintettség aránya a Magdolna-negyed lakói körében, és a bűnözési félelem magas. A megkérdezettek fele válaszolta, hogy bűncselekmény esetén értesítette a hatóságokat, ami azt feltételezni, hogy a rendőr–lakó kapcsolat az intézkedések előtt nem volt erős. Sőt, a lakók fele akkor sem keresi meg a rendőrséget, ha már áldozattá vált. Ennek feltételezhetően oka lehet a rendőrségbe vetett alacsony bizalom, az érdektelenség, vagy a bosszútól való félelem is. Összegezve a Magdolna-negyed a város egyik krízisterülete, ami nem csak közbiztonságbeli problémák miatt hangsúlyos, hanem a helyi lakosság nehéz társadalmi helyzete és attitűdje is egy speciális helyzet elé állít minket.

A kutatás módszertana, főbb megállapítások

A közbiztonság alakulását rendőrségi statisztikákkal elemeztem, valamint a lakosság attitűdjeit vizsgáltam mélyinterjúk készítésével, fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetésekkel és a terepen résztvevő megfigyeléssel.

A társadalmi tőke kialakulása és a közösségi együttműködés létrejötte feltételezhetően hosszabb folyamat eredménye, ennek ellenére az Egyesült Királyságban elvégzett kutatások már egy év után szignifikáns javulást mutattak a biztonságérzet javulásában. Ez az eredmény azt mutatja, hogy akár rövid időn belül is lehet a közösségi bűnüldözésnek pozitív hatása.

Ezzel szemben a Magdolna-negyedben nem mutatkoznak még jelei a javulásnak. A közbiztonságot mutató rendőrségi statisztikák szerint a célterületen a bűnözés mértéke nem csökkent, és a lakókkal végzett felmérések azt mutatják, hogy a bűnözési félelem és az általános biztonságérzet nagyon alacsony.

A kutatás főbb észrevételei a következők:

- A bűnözés mértéke a célterületen nem csökkent.
- A lakók biztonságérzete nem nőtt, magas a más etnikumhoz tartozókkal szembeni bűnözési félelem.
- A lakók nem tesznek feljelentést, kerülik a rendőröket.
- A rendőrségnek és a közintézményeknek a megítélése negatív.
- Nem minősíthetjük közösségnek az egy területen lakók összességét.
- A rendőrség nem tud védelmet nyújtani a tanúknak, a lakók legalábbis úgy vélik.
- A Magdolna-negyed bűnözési jellege az elmúlt húsz évben átalakult, de ez nem segítette elő a lakók számára sem a körzet pozitívabb megítélését.

A rendőrségi munka megítélése

Ebben az esetben érdemes külön figyelmet szentelni arra, hogy ezen a speciális területen a lakosság bevonása miatt ütközik akadályokba. Azoknak a megkérdezetteknek, akik ismerték a Szomszédsági Rendőröket, a véleménye pozitív volt, és úgy vélték, hogy a rendőrségi munka színvonala az utóbbi időszakban sokat javult. Ezzel szemben negatív volt a rendőrségi munka megítélése azok részéről, akik a szomszédságiakkal még sosem találkoztak. Ennek hátterében egyrészt régi rossz tapasztalatok állnak, másrészt ezen a területen a közintézményekbe és az állami intézményekbe vetett bizalom nagyon alacsony. A rendőri munka megítélését elsősorban a csalódottság, a kilátástalanság és a becsapottság érzése jellemzi.

A Magdolna-negyed lakói körében a bizalomvesztés általános életérzés, nem kizárólag a rendőrség intézményére vonatkozó véleményekben nyilvánul meg, hanem ugyanúgy jellemző az összes közintézmény megítélésére is. Amikor arra kértem a résztvevőket, hogy beszéljenek a rendőrségi munkáról és a közbiztonság helyzetéről, a fókuszcsoporthoz tartozók mindegyikében és a mélyinterjúk esetében is mindig felmerültek az utóbbi évek, hónapok korrupciós botrányai. Ezek nem állnak összhangban azzal, hogy a járőr az adott területen milyen munkát végez, azonban a lakosság szemszögéből ez „ugyanaz a társaság”.

A lakosság biztonságérzete, véleménye a közbiztonság állapotáról

A lakosság egyöntetűen azt mondta, hogy a Magdolna-negyed közbiztonsága nagyon rossz. Egyrészt sötétedés után félnek kimenni az utcára, másrészt a negyeden belül vannak olyan utcák, kapualjak vagy gócpontok, ahova még nappal sem szívesen teszik be a lábukat. A gyerekeket nem engedik ki sötétedés után és kerülőt tetetnek velük, ha mennek a villamosmegállóhoz. A környékről az a vélemény, hogy bármikor bűncselekmény áldozatává

válhat az ember, elsősorban a lopások gyakoriak, többükkel megesett, hogy elvették a pénzét, telefonját vagy letépték a nyakából a láncot.

A közbiztonságban javulást nem tapasztalnak, egyesek szerint a fokozott rendőri jelenlét hatásának ellenére inkább tovább romlott. Az egyik csoport szerint pár évvel ezelőtt mutatkozott egy felfelé irányuló tendencia a közbiztonságban, és örültek annak, hogy azok a rémhírek, amiket a régi lakók meséltek, már nincsenek meg a jelenben, azonban az utóbbi két-három évben ez a javulás megszűnt, és a bűnözés újra gyakori lett. Ez a tapasztalat megfelel a már vizsgált rendőrségi statisztikáknak is.

A környék közbiztonságával kapcsolatban egyedül a térfigyelő kamerák telepítése váltott ki elégedettséget rendőrségi és lakossági oldalon egyaránt. A beszélgetések során kiderült, hogy a térfigyelő kamerák esetében is érvényesült a toló hatás, viszont vannak pozitív tapasztalatok arról, hogy a rendőrök betöréseket hamar fel tudnak deríteni.

A magatartásbeli különbségek fenyegetően hatnak az itt lakókra. Az antiszociális viselkedés hatása a bűnözési félelemre magas, ahogy ezt a szakirodalom is alátámasztotta, és ezek a félelmek legerősebben a nyugdíjasokkal készült fókuszcsoportban jelentek meg. Így igazolódott az előfeltevés, hogy a bűnözési félelemnek leginkább az idős emberek vannak kitéve, akik kiszolgáltatottabbnak érzik magukat, jobban hatnak rájuk a közbeszédben kialakult negatív képek.

Ezek olyan vélemények, ami feltételezhetően a média által sugallt információkból erednek. Az idősek bűnözési félelméhez továbbá hozzátartozik, hogy sok esetben olyan problémákat említenek, amelyek a negyedre egyáltalán nem jellemzőek.

A lakossági részvétel korlátai

A lakosság részéről megnyilvánuló passzivitás mindenképpen magyarázatra szorul. A részvételi hajlandóság hiánya nem kizárólag abból fakadhat, hogy a lakosság nem kíván energiát fektetni a közösség helyzetének javulásába, hanem meg kell vizsgálni azt a struktúrát, ami előidézti azt, hogy ezek a döntések megszülessenek. Felmerül a kérdés, hogy az egyén számára racionális döntés-e a rendőrségi bejelentés megtétele. A parancsnokságon elhangzottak alapján Magyarországon is van működő áldozatvédelem, azonban ennek mikéntje államtitoknak minősül. Tehát technikai szempontból a hazai áldozatvédelmet minősíteni nem lehet. Ennek ellenére feltételezhetjük, hogy azok, akik bejelentést tesznek, nagy kockázatot vállalnak, mivel egy kis környezetről beszélünk, de még maga az ország is kicsi. Azok a lakók, akik fordultak már rendőri segítségért, azt állították, hogy a nevük nem maradt titokban, legalábbis a feljelentettek mindig tudták, hogy ők tették a bejelentést, és sokszor megfenyegették őket. Voltak olyan szituációk, hogy helyszínelés során a rendőr nem a feljelentetthez ment, hanem először a feljelentő lakásába ment be és kérte őt arra, hogy mutassa meg, a bűnelkövetők merre vannak. A közösségi bűnüldözésnek legalapvetőbb akadálya a Magdolna-negyedben, hogy a potenciális áldozatok és a bűnelkövetők egy szűk, kicsi környezetben élnek együtt.

A közösségi rendőrség intézménye arra épít, hogy a lakosság képes együttműködő csoportként részt venni a bűnüldözésben. A Magdolna-negyed tekintetében az imént említett környezeti sajátosságok miatt nem beszélhetünk közösségről, mert a teret egyszerre használják a normakövető állampolgárok és a bűnelkövetők is nagy számban. A lakók beszámolóira alapozva a fő problémát az jelenti, hogy a törésvonalak nemcsak az utcán, hanem a házon belül is megvannak. Amikor egy lakó bejelentést tesz, akkor saját mikrokozmoszában idéz elő konfliktust, ami egyéni szempontok alapján egyáltalán nem nevezhető racionális döntésnek. Azért nem, mert a konfliktus léte lehet rá rosszabb hatással, mint a normasértések megtűrése. Ezen felül nem lát az egyén garanciát arra, hogy az ő

személyes biztonsága nem fog sérülni azáltal, hogy feljelenti a szomszédját. A Magdolna-negyed esetében inkább izolált egyénekről beszélhetünk, akik úgy vélik, hogy a rendőrség nem fogja tudni őket megvédeni, mert a rendőr nem tud a házban maradni örökké, és magukra lesznek hagyva a feljelentett szomszédokkal, akik feltehetően meg fogják torolni a feljelentést.

Konklúzió

A kiszolgáltatottság és a bizalom teljes hiánya okozza, hogy a közösségi bűnüldözés gettószerű környezetben nehezen tud kialakulni. A Forrest-féle felosztás, miszerint a magas bűnözési rátájú és magas bűnözési félelemmel jellemezhető környéken először valódi változás szükséges a lakossági részvételhez, igaznak bizonyul. A lakók nem hisznek abban, hogy ezekben a házakban változást lehet elérni, inkább csendben maradnak, nem tesznek rendőrségi feljelentést. A társadalmi tőke kialakulásához elsősorban ezt a bizalomhiányt kell felszámolni, ami feltehetően akkor tud gyengülni, mikor megjelennek a változás jelei.

Irodalom

- Babbie, E. (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest: Balassi Kiadó.
- Burgess, E. W. (1973): A városfejlődés: hipotézisek egy kutatási javaslatához. In: Szelényi Iván (szerk.): *Városshociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 147-160.
- Coward, S.–Etherington, D.–Macmillan, R.–Wells, P. (2004): Neighbourhood Wardens: More than the ‘Eyes and Ears’ of Communities? In: *New Deal For Communities. The National Evaluation*. Letölthető innen: <http://extra.shu.ac.uk/ndc/downloads/reports/RR60.pdf> Letöltés ideje: 2010. 03. 30.
- Csanádi G.–Ladányi J. (2004): A különböző társadalmi csoportok városszerkezeti elhelyezkedésének elemzése. In: Csizmady A.–Husz I.: *Település- és várossociológia*. Budapest: Gondolat. 101–109.
- Cserép A. (2006): Szemlélet- és lépésváltás a közbiztonság terén. *Belügyi Szemle*, 2006/2. 22–47.
- Cséfalvay Z. (2004): Az elővárosi, szuburbanizációs folyamatok felgyorsulása Budapesten és agglomerációjában. In: Csizmady A.–Husz I.: *Település- és várossociológia*. Budapest: Gondolat. 50–59.
- Duncan, O. D.–Duncan, B. (1973): Lakóhelyi szegregáció és foglalkozási rétegződés. In: Szelényi I. (szerk.): *Városshociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 182–202.
- Erdősi S. (2007): A közbiztonság helyzete a józsefvárosi Magdolna-negyedben 2005–2006-ban. http://www.rev8.hu/csatolmanyok/jogidokok/jogidokok_11.pdf Letöltés ideje: 2010. 02. 15.
- Erdősi S. (2009): Közbiztonság és városrehabilitáció a Magdolna-negyedben. *Falu, Város, Régió*, 2009/2. 54–63.
- Fernandez Kelly, M. P. (1998): Társadalmi és kulturális tőke a városi gettóban: következmények a bevándorlás gazdaszociológiájára. In: Lengyel Gy.–Szántó Z. (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest: Aula. 239–280.
- Finszter G. (2006): A bűnüldözés működési modelljei. In: Gönczöl–Kereszi–Korinek–Lévay (szerk.): *Kriminológia-szakkriminológia*. Kaposvár: Complex. 627–665.
- Forrest, S.–Myhill, A.–Tilley, N. (2005): Practical lessons for involving the community in crime and disorder problem-solving. Home Office, Development and Practice Report.

Letölthető innen:

<http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk/activecommunities/activecommunities84.htm>

Letöltés ideje: 2010. 03. 20.

Földes, Á. (2004): Árgus szemek – Kamerás térfigyelés Magyarországon. *Fundamentum*, 2004/2. Letölthető innen: <http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1460> Letöltés ideje: 2010. 03. 01.

Gambetta, D. (2006): A maffia: a bizalomhiány ára. In: Lengyel Gy.–Szántó Z. (szerk.): *Gazdaszociológia*. Budapest: Aula. 191–205.

Gans, H. J. (1973): A kiegyensúlyozott város: homogenitás és heterogenitás a lakóterületen. In: Szelényi I. (szerk.): *Városshociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 303–326.

Gönczöl K. (2006): A bűnözés társadalmi reprodukciója, deviancia-kontroll, társadalmi bűnmegelőzés. In: Gönczöl–Kereszi–Korinek–Lévay (szerk.): *Kriminológia-szakkriminológia*. Kaposvár: Complex. 297–329.

Holloway, K.–Bennett, T.–Farrington, D. P. (2008): Does Neighbourhood Watch Reduce Crime? <http://www.crimereduction.homeoffice.gov.uk/crimereduction038.htm> Letöltés ideje: 2010. 03. 30.

Jármay T. (2006): Városi bűnözés, építészeti bűnmegelőzés. *Rendészeti Szemle*, 2006/11. 75–85.

Kempa, M.–Johnston, L. (2005): Challenges and Prospects for the Development of Inclusive Plural Policing in Britain: Overcoming Political and Conceptual Obstacles. *The Australian and New Zealand Journal of Criminology*. Volume 38. No. 2., 181–191.

Kopasz M. (2004): Lakóhelyi szegregáció és társadalmi feszültségek a magyarországi teleüléseken. In: *Társadalmi Riport 2004*. Budapest: Társ. 414–424.

Korinek L. (2006): A XX. század kriminológiai elméletei. In: Gönczöl–Kereszi–Korinek–Lévay (szerk.): *Kriminológia-szakkriminológia*. Kaposvár: Complex. 71–151.

Korinek L. (2006): A bűnözés visszatükröződése. Latens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In: Gönczöl–Kereszi–Korinek–Lévay (szerk.): *Kriminológia-szakkriminológia*. Kaposvár: Complex. 200–272.

Ladányi J. (2008): *Lakóhelyi szegregáció*. Budapest: Új Mandátum.

Lukovich, T. (2004): Közösségi részvétel, közösségi tervezés. In: Csizmady A.–Husz I. (szerk.): *Település- és várossociológia*. Budapest: Gondolat. 182–208.

Merton, R. K. (1980): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat.

Németh T.–Sárközi F. (2004): A körzeti megbízott szolgálat lehetőségei a rendőrség és a lakosság kapcsolatának erősítésében. *Belügyi Szemle*, 2004/4, 19–25.

Papp G. (2004): Bűnözés és társadalmi kirekesztettség. In: Monostori J. (szerk.): *A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 175–198.

Pfeil, E. (1973): Szomszédsági és érintkezési kör a nagyvárosban; elméleti megfontolások. In: Szelényi I. (szerk.): *Városshociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 267–284.

Riesman, L. (1973): Urbanizáció: A városfejlődés tipológiája. In: Szelényi I. (szerk.): *Városshociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 122–148.

Rex, J. A. (1973): Az átmeneti övezet szociológiája. In: Szelényi I. (szerk.): *Városshociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 203–223.

Sárosi P. (2008): „Zéró-tolerancia”: Veszélyes illúziók a rend fenntartásáról.

<http://www.bunmegelozes.hu/index.html?pid=1460> Letöltés ideje: 2010. 03. 01.

Székely J. (2004): Kik és miért kerülnek rossz lakásviszonyok közé? In: Monostori J. (szerk.): *A szegénység és a társadalmi kirekesztődés folyamata*. Budapest: Központi Statisztikai Hivatal. 109–136.

Tábori Z. (2009): *A Magdolna negyed*. Budapest: Osiris.

Vicsek L. (2006): *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest: Osiris.

Whyte, W. F. (1999): *Utcasarki társadalom. Egy olasz szegénynegyed társadalomszerkezete*. Budapest: Új Mandátum.

Willis, P. (2000): *A skacok. Iskolai ellenkultúra és munkáskultúra*. Budapest: Új Mandátum.

Kovács Edit

A Szatyor bevásárló közösség

Bevezetés

Növekvő és jól tetten érhető igény manapság az egészséges élelmiszerhez való hozzájutás. Nem feltétlen a biotermelésből származó termékek számíthatnak előnyre, a vásárlói döntések inkább a helyi, termelői piacok, a kistérségi bevásárlási lehetőségek irányába tolódnak. Jellemzően a városi fogyasztók – azon belül is inkább a városi értelmiség – fokozott érdeklődéssel fordul a helyi, vagy környékbeli termelőktől, gazdáktól közvetlenül történő vásárlási lehetőségek felé. Ez az alternatív vásárlási forma számtalan előnye mellett nem titkoltan hívja fel a figyelmet a termelő és a fogyasztó közötti bizalom piaci értéken is kifejezhető fontosságára. A tudatos fogyasztó az évszakoknak és az éghajlatnak megfelelő növényi alapanyagokat, illetve a minél inkább őshonos, vagy a természeteshez közeli tartásból származó húsárut keresi, ezzel is elismerve a természet rendjét. E szemlélet fontos szempontja, hogy az áru minél közelebből érkezzen, csökkentve az utaztatás termékre eső összegét és a további káros környezetterhelést.

A bevásárló közösségek alapja a közösség által támogatott mezőgazdaság

Az organikus termelésből származó áruk, a piac közvetítő szereplőinek kiiktatásával se feltétlen jelentenek olcsóbb árakat. Ez az út nem egyértelműen, rövidtávon és közvetlenül jelent megtakarítást a családoknak, hiszen például a Szatyor Bevásárló Közösségek tudatos vásárlói szándékok alapján szerveződött informális csoportok, melyek célja, hogy tagjaik magas minőségű – lehetőleg organikus termelésből származó – helyi termékeket vásárolhassanak e szemléletnek megfelelő lehető legkorrektebb áron.

A közvetlen kereskedelem gazdaságilag és közösségileg is kimutatható haszonnal jár a benne résztvevőknek. Erősíti a közösségi együttműködést, szélesíti a látókört, felelőssé és tervezőbbé teszi a háztartásokat, csökkenti a szállítási költséget és a kereskedői árrést. Bizalmat épít a közösség tagjai között, de ugyanezt teszi a közösség és a termelők között is. Emellett biztos és kiszámítható piacot jelent a termelőnek, ami figyelembe veszi az idényjellegűséget, növeli az áthidaló és az összekötő kapcsolati tőkét, javítja a közösség egészségfaktorát. Formálja a közösségben élő gyerekek világképét, hozzájárulva a fenntartható méretű fogyasztási szemlélet kialakulásához.

A helyi piac szereplőinek és gazdasági kapcsolataiknak vizsgálataiban elmondható, hogy a *globális szereplők*, a multinacionális vállalatok telephelynek tekintik a településeket, az ő számukra a térség komparatív előnyökkel járó erőforrás, de termékpiacként elhanyagolható, mert elsősorban nem itt akar se élni, se eladni. Alapérdeke tehát, hogy az erőforrások olcsók legyenek, ezért hozza ide a tőkét, a nyersanyagot. A térség számára azért jelenthet hasznot, mert munkabért, adót, földjáradékot fizet. Felvevőpiacot, illetőleg az innovációra irányuló kényszert a bedolgozó, alvállalkozó helyi vállalkozásoknak jelenthet.

A *helyi gazdasági szereplők* – akár munkaadók, akár munkavállalók – a közhatalomnak közvetlen alanyai is (választó-, adózó polgárok), erőforrásaik helyiek, a befektetői

felhalmozásaik közvetlenül a térséget gazdagítják, számukra ez az alapvető termék- és szolgáltató piac is.

A *helyi, nem piaci szereplők* körébe foglalható minden olyan gazdasági tevékenység, ami az értéket nem a piacon realizálja. Éppen ezért a ma alkalmazott gazdasági statisztikai számítási módszerek, amelyek az értékesítést mérik, a gazdaság e szegmensét nemcsak mérni, de felfogni sem tudják. A közösségi alapú gazdaság: a helyi tudásra, tapasztalatra épít, új munkahelyeket teremt, helyben lévő hiányokat helyi válaszokkal mérsékli, nem egyéni, hanem közösségi megoldást kínál.

A „*Közösség Altal Támogatott Mezőgazdaság*” (KÁTМ) – módszerének lényege (Kajner, 2007) a termelő és a fogyasztó közvetlen kapcsolata, a bizalom, a jó minőségű, egészséges, környezetkímélő módon előállított áru és tisztességes jövedelem a gazda számára. A termelő és fogyasztó között közvetlen kapcsolat létezik, ideális esetben a kockázatot is megosztják. A közvetlen kapcsolaton alapuló eladási rendszerben mind a termelő/szolgáltató, mind a fogyasztó elköteleződése nagyobb, közös érdeké válik a piac folyamatos jó színvonalon tartása. Az elkötelezettség mértéke a KÁTМ működési típusai alapján:

1. *Kiszállítási rendszer.* A termelő/szolgáltató létrehozza a logisztikai hátteret, aminek keretében egy elosztási pontra, vagy közvetlenül házhoz szállítja a fogyasztóknak a megrendelt termékeket, tehát helyben szolgáltat. A megrendelés és a szállítás rugalmasan történik, a vevők telefonon, faxon, levélben, interneten, vagy személyes kapcsolatok útján rendelhetnek árut. E rendszer nagyobb városok vonzáskörzetében, jelentős felvevőpiac mellett képes működni. Ebbe a körbe tartozik a Szatyor által megvalósított bevásárló közösség is, amely esetében ezt a logisztikai hátteret nem a gazda, vagy azok közössége adja, hanem a vásárlókból szerveződött informális, vagy formális csoport (civil szervezet).

2. *Gazdálkodók piaca.* E piacok alkalmoszerű, időszakos, vagy rendszeres megjelenési lehetőséget biztosítanak a termelőknek. Szervezését a gazdálkodók, vagy a helyi önkormányzat, esetleg egy közvetítő vállalhatja. Elterjedt forma, aminek keretében a termelők a közeli, vagy távolabbi városokba szállítják termékeiket. Néha azt is meghatározzák, mekkora távolságról érkezhetsz a gazda azért, hogy fenntartsák a piac helyi jellegét. Ilyenek például gyakran az öko-, illetve a bio-, az őstermelői, vagy a kiskert piacok. Ezek vidéki – főként kis – városokban terjedőben, de a főváros tekintetében visszaszorulóban vannak, például szabályozási és globális érdekek erősödése okán.

3. *Állandó vásárlók rendszere.* A termelők/szolgáltatók és a fogyasztók értékesítési szövetséget hoznak létre, amelyben a termelő/szolgáltató megbecsüli, hogy mikor és milyen termékeket tud szállítani, milyen mértékben tud szolgáltatni, míg a vásárlók kötelezettséget vállalnak arra, hogy amennyire lehet, rendszeresen vásárolnak, igénybe veszik a szolgáltatást. Ezen az elven működik például a gödöllői Nyitott Kert Alapítvány (NYKA), a hazai KÁTМ egyik úttörőjének kiszállítási rendszere.

4. *Részarányos gazdálkodás.* A termelő/szolgáltató és a vásárló legszorosabb elkötelezettségét, kapcsolatát igényli. A termelő/szolgáltató az év elején becslést készít a termelésről, felméri szolgáltatási kapacitását, megbecsüli a költségeket és a szükséges jövedelmet, azokat pedig a szerződött vásárlók között arányosan felosztják. A befizetett összegért cserébe a fogyasztó rendszeresen megkapja a termés arányos részét, vagy a részarányának mértékében igénybe veheti a szolgáltatást. Így a mezőgazdasági termelés kockázata megosztható, a szolgáltatás értékesítésének esetlegessége csökkenthető. Ilyen jellegű összefogásnak tekinthetők a különböző láda-, és közösségi kertrendszerek.

Persze ezen kapcsolatmegközelítésű felosztáson belül és túl is léteznek még további példák a termelő/szolgáltató és fogyasztó lazább kapcsolatán alapuló szisztémára. No és ezek sem csak önmagukban tisztán értelmezhetők. A kategóriák sosem azért fontosak, hogy abba bele

helyezkedhessünk, hanem azért, hogy legyen mihez képest megtalálnunk a hozzánk leginkább közelálló megoldásokat. Ilyenek speciális kapcsolatok között említhetjük még a termelői boltokat, a szedd magad mozgalmat, a mozgóboltokat, a mozgó szolgáltatások rendszerét, a bioélelmiszert árusító boltokat és azok rendszerét, a speciális minőséget igénylő fogyasztók kiszolgálását, a speciális ellátást igénylő fogyasztók kiszolgálását, a helyi (nem bio-) zöldséges boltokat, a helyi közlekedés szervezését, az internetes kereskedelmet, a Magor Mozgalmat és a hiánypótló helyi szolgáltatások szervezésének közösségi megvalósításait is.

Hazai hasonló kezdeményezések

Zöldségdoboz programok

Az *Évkerék* egy családi gazdaság az Alföldön. Bár ez már önmagában kihívás, de nem ezért egyedi a kezdeményezés, hanem a hozzá kapcsolódó Zöldségközösség okán. A családi gazdaság és a közösség az AMAP¹⁴ francia eredetű közösségi együttműködési forma elvei szerint szerveződtek. Az együttműködés alapja, hogy a fogyasztókat és a kistermelőket közvetlenül kapcsolja össze. A fentebb említett KÁTM kapcsolatok közül ez leginkább a harmadikként említett állandó vásárlók rendszeréhez áll közel, hiszen ebben a kapcsolatban kiemelten fontos, hogy a fogyasztók elkötelezik magukat egy – konkrét – környékbeli kisgazdálkodó mellett rövidebb vagy hosszabb időszakra. Ez időben ez biztosítékot jelent a gazda/gazdálkodó család számára, hogy terményeket vásárolnak tőle. A vásárlás formája itt eltér az eddig részletesebben megismert Szatyor struktúrától, azaz nem utólag, hanem előre egy ún. dobozfinanszírozási rendszer formájában szervezik az értékesítést. A vásárlók doboz-úrtartalomban határozzák meg fogyasztási szándékaikat, cserében a gazdálkodó elkötelezi magát, hogy zöldségeket és/vagy egyéb terményeket termel és azt fix áron értékesíti majd számukra. Az elszámolás alapja a doboz (doboz/Ft), a finanszírozás többnyire a hó elején, egy összegben történik. A kapcsolat lehet tartós és szezonális a magyarországi gyakorlat a min. 3 hónappal számol, de más országokban nem ritka az éves szerződéskötési hajlandóság se. Ez a kapcsolat egy családi gazdaság és kb. negyven család elkötelezett kapcsolatát feltételezi egy egységben a fenntarthatóság érdekében.

További példák és információk:

- Évkerék Zöldségdoboz program, Balástya (<http://evkerek.blogspot.hu>);
- Háromkaptár biokert, Tahitótújfalu (<http://tudatosvasarlo.hu/cikk/akar-kindertojas-zoldsegkozosseg-pilisben>);
- Nyitott Kert Alapítvány, Gödöllő (www.nyitottkert.hu).

Közösségi piacok

Piacot sokat ismerünk, ilyet is, olyat is. Van, ahol szívesen időzünk, és van, amelyiket messze elkerüljük. Egy piac hangulatát nem csak az ott található áruk és árak határozzák meg, hanem egy jó piacnak hangulata van és egy jó piacról azt is meg lehet állapítani, kik élnek azon a környéken, milyen igényekkel és milyen értékek mentén. Az ilyen hagyomány- és értékörző, a piacot összetett térként értelmező kezdeményezések mögött Magyarországon is egyre gyakrabban találunk piacszövetkezeteket. A piacszövetkezet komplex helyi, közösségi vállalkozás, amely a termelők és fogyasztók közvetlen kapcsolatának elősegítése mellett

14 AMAP – Associations pour le Maintien de l’Agriculture Paysanne – Együttműködés a helyi kistermelői mezőgazdálkodás fennmaradásáért – Association for the maintenance of local agriculture (<http://www.evkerék.blogspot.hu/p/mi-az-az-amap.html>)

erősíteni kívánja a közösségi kapcsolatokat, a cserekereskedelmet (használt cikkek cseréje), a helyi tehetségek (kézműves termékek, hétköznapi és egyedi alkotások stb.) felszínre kerülését. A piacot a közösségi élet meghatározó színterének tekintik. Elismerik értékközvetítő jelentőségét ezért annak minőségi biztosítékait és szervezését a maguk kezében kívánják tartani.

Közösségi piac-kezdemenyezések például:

- *Liliomkert piac*, Káptalantóti (www.liliomkert.blogol.hu; www.liliomkert.lapunk.hu);
- *BAB* (Balaton Autentikus Bio- és látványpiac) – Gyenesdiás (www.gyenesdias.info.hu/bab);
- *Falusi piac*, Szombathely (<http://m.facebook.com/pages/falusi-piac-szombathely>).

A Szatyor bevásárló közösségek bemutatása

Az ország több városában szerveződött már „Szatyor” bevásárló közösség.¹⁵ Ezek alapelveikben megegyeznek, melyek közül a legfontosabbak a következők:

- méltányos kereskedelem támogatása, azaz ár-érték arány kalkulálása;
- kéméletes/organikus gazdaság preferálása;
- 50–70 km-en belüli beszerzés;
- megrendelt áru visszautasíthatatlan átvétele;
- közvetlen termelői kapcsolat;
- állandó és garanciális beszállítói hálózat.

Emellett olyan fogyasztásra ösztönöz a bevásárló közösség, mely elfogadja, hogy az évszakok rendjében mindig van, ami bőséggel terem és vannak olyan hónapok, amikor nincs friss gyümölcs, esetleg zöldség se. A közösség ezért népszerűsíti tagjai között a szezonális alapanyagokból való befőzést és egyéb tartósítást, befőtt, lekvár, szárított-, vagy aszaltgyümölcs-készítést, hogy a frissáruhiányos időszakban is legyen mit fogyasztani. Az eltevés módszerei közül is a szelíd technikák a preferáltak, mely eljárások mellőzik a tartósítószerkeket, hozzáadott ízfokozókat és színezékeket.

Az alapelvek általános érvényének elfogadása mellett a bevásárló közösség működésének kialakítása helyi feladat, azaz alapvetően az ott élő vásárlók igényei és az érintett termelők lehetőségei metszetében alakul ki. A termékek köre folyamatosan bővül, ahogy újabb és újabb szimpatikus gazdákkal kerülnek kapcsolatba, akik teljesíteni tudják a fent említett feltételeiket. Az is kritérium a gazdák felé, hogy igény esetén termékeik eredetéről és összetevőiről teljes körű tájékoztatást adjanak, és nyitottak legyenek a személyes találkozásra. A személyes látogatásra a szervezők tapasztalata szerint komoly igény mutatkozik. Ezek során szinte részletkérdéssé egyszerűsödik a „valóban nézzük meg, hogyan megy a termelés” cél, sokkal nagyobb a jelentősége a közvetlen kapcsolatok építésének, a családi, közösségi program jelleg erősítésének, valamint további termékek azonosításának.

A Budapesten szerveződött „*Szatyor bevásárló közösség*”¹⁶ tagjainak heti rendszerű vásárlásra van módjuk. Hét elején lehet (kell) rendelni az interneten keresztül, amit a hét közepén

¹⁵ Budapest (<http://szatyor.org>), Kecskemét (www.kecskemetszatyor.hu), Érd (<http://naturkosar.blog.hu>).

¹⁶ A Szatyor Bevásárló Közösség (<http://szatyor.org>) a Messzelátó Egyesület (www.messzelato.hu) „Fenntartható városi lét” szemléletformáló, képző és tapasztalatátadó támogatásával indult újtárra, terjeszkedik és fejlődik. A „Szatyorbolt” a Szatyor Egyesület által működtetett társadalmi vállalkozás.

kapnak meg. Friss árut egyszer hoznak egy héten a termelők, de autó vagy pesti közlekedési szándék hiányában ezt alkalmanként megteszi helyette a Szatyor valamely tagja. Tartós cikkekből állandóan van raktáron egy bizonyos mennyiség. Központi átvevőhelyük Budapest belvárosában található, de vannak – és tervbe vannak véve – alternatív átvételi pontok is, illetve az egy környékről rendelők önszerveződő módon közösen is hazavihetik – és haza is viszik – áruikat. Bevezetés alatt áll a „házhoz szállítás” szolgáltatásának kiépítése is. A rendszer rugalmasságot igényel tagjaitól és szállítóitól is, hiszen a rendszerben nagy szerepe van az emberi tényezőnek, ami módosíthatja a tervezett menetet. Ilyen lehet például bármelyik fél megbetegedése, a kistermelő autójának meghibásodása, váratlan családi esemény stb. Ezeket a szervezők igyekeznek egyedileg kezelni, ezért különösen fontos a hatékony – gyors és közvetlen – kommunikációs csatorna kiépítése, hiszen városi közösség révén jó esély van arra, hogy a tagok nem ismerik egymást és/vagy távol is laknak egymástól. A termelők és a fogyasztók közötti bizalmi kapcsolatnak éppen ezért nemcsak az árucserében van jelentősége, hanem a kereskedelem fenntartása végett is. Fontos, hogy a verseny-piacon nem tolerált döccenések – késés, nem időben történő szállítás, minőségi hiba, elmaradt áru stb. – itt ne jelentsenek azonnali váltást a vásárlói döntésben. Fontos, hogy a vásárlók ne csak az árut, hanem az árutermelő embert, gazdaságát és családját is lássák hozzá, illetve ismerjék mindazt a körülményt, ahogy az áru megtermelésre és szállításra kerül.

A *Kecskeméti Szatyor Kör*¹⁷ tagjai két vásárlói szempontot helyeznek előtérbe: egyrészt, hogy a termékek helyi, másrészt, hogy organikus vagy kémia-mentes termelésből származzanak. Tagjaik regisztrált felhasználói a Kör internetes oldalának és önkéntes segítői az árucserre megszervezésének. Az aktuális terméklistát pénteken egyeztetik a termelőkkel, szombat reggeltől hétfő délutánig adhatók le a rendelések a Szatyor webshopjában. A megrendelt árut a tagok csütörtökön vehetik át, majd kezdődik a kör előlről. A rendeléseket az átvételkor kell fizetni az átvevőhelyen. A terméket mindenképpen át kell venni, de legalábbis ki kell fizetni. Tárolásra csak a nem gyorsan romló áruk esetében van lehetősége az átadási pontnak. A hibás, esetleg romlott árut visszacserelik, tekintettel arra, hogy még a nagy személyi igényű kereskedelembe is csúszhat hiba. Kecskeméten piacrészt is alakítottak ki a szórakozott vásárlók rendeléseinek értékesítésére, valamint a hely és a tevékenység népszerűsítésére. A kezdetben gazdagon működő „kóstoló-asztal” a közösség tagjai közötti beszélgetést és a tartósabb kapcsolat kialakulását hivatott elősegíteni. Ezt az asztalt a szervezők és a vásárlók által készített termékek töltik meg és adnak okot a szóváltásra. Bár a szervezők időnként elégedetlenek ennek dinamikájával, az ötlet mindenképpen fontos része egy fenntartható közösségnek.

Milyen termékek vannak a Szatyorban?

A Szatyor kínálatában kizárólag megbízható – közvetlenül beszállító kistermelő, őstermelő – azaz ismert forrásból, elveikkel egyezően termelő gazdáktól rendelt áruk vannak.

A termékkála változékony: függ a helyi adottságoktól, az évszakok rendjétől és termelést befolyásoló tényezőktől, de a vásárlói igények is alakíthatják. A sztenderd termékek között található a *zöldségek* (aktuálisan szezonszerűen változó jelleggel), *tejtermékek* (tej, sajtok vaj, vajkrémek, szendvicskrémek és túrók), *borok*, *mézek*, *lekvárok*, *szörpök* és *tojás* mellett vannak egyedibb termékek is, mint a *fűszeres csatni*, az *olajos magvak* és *örleményeik*, *aszalványok*, *szárított fűszernövények*, *teák* stb. Nagy a kereslet az ismert forrásból származó húsárakra, italokra, kenyér-, tészta-, és lisztfélékre is.

Vannak nem annyira tipikus termékek is, mint például a budapesti szatyorban a Fair Trade kereskedelem rendszerén keresztül forgalmazott *kávék* és *csokoládék*, melyek esetében a

17 www.kecskemetszatyor.hu

kakaóbabot termelő gazdák maguk is résztulajdonosai a Szatyorban kapható Divine csokoládégyártó cégnek, így nem csak a garantált felvásárlói ár segíti a biztos megélhetést, hanem a vállalat nyereségéből való részesedés is. Emellett *tisztító- és tisztálkodó szerek* is beszerezhetők, melyek tartósítószer nélküli, teljes mértékben lebomló alapanyagokra épülő termékek.

Miért vágjunk bele? Miért csatlakozzunk?

Alább néhány kérdés, melyek vélhetően felmerültek a téma iránt érdeklődő olvasókban és persze hozzájuk néhány felelet, amelyek remélhetően hasonló törekvésű közösségek kialakítására motiválnak majd:

1. Miért érdemes a közvetlen kereskedelemmel foglalkozni a városvezetőknek és a várostervezőknek?

A városlakóknak sosem szabad elfeledkezniük arról, hogy olyan struktúrában élnek, amelyik önellátásra csak másokkal együttműködve képes. Ha ezek a mások a globális piac szereplői, akkor a városlakók gazdagabb időszakokban esetleg nyertesei, de a legtöbb hétköznapon vesztesei ennek a kapcsolatnak. Éppen ezért a városlakók életéről, pláne a fenntartható életéről gondolkodók nem hagyhatják figyelmen kívül az arról való gondolkodást, milyen minőségű kapcsolatot terveznek a város és az azt eltartó vidék – a közvetlen körülvevő táj – között.

A város és vidéke kapcsolat minőségének jelentősége vitathatatlan hatású a gyerekek életvilág szemléletének formálásában. Talán nem annyira közismert, de a városfejlesztés szempontjából fontos – tudományosan is alátámasztott –, hogy az élelmiszerbiztonság és az emberi kapcsolatok mennyiségében és minőségében tetten érhető társadalmi tőke, jelentős mértékben hozzájárul az ott élő emberek közérzetének alakulásához, világképének formálásához. Éppen ezért a városlakók élelemhez jutásának megtervezése nem tekinthető sem csupán infrastrukturális, sem csupán környezeti nevelési kérdésnek. A város és vidék kapcsolata hosszú távon és összetetten határozza meg egy táj jövőjét és egy város fenntarthatóságát.

2. Mik a láthatatlan feltételei egy bevásárló közösség megszervezésének?

A bevásárló közösség lényege és veleje a közösségi összetevőben ragadható meg. A vásárlás, mint az élelmiszer-beszerzés aktusa a legkisebb jelentőségű feladat és hatás a folyamatban. Persze nem elhanyagolható, de csak akkor lesz fenntartható, ha az azt szervező közösség is fennmarad. Fontos, hogy erős és sokszereplős legyen az a kör, akik szervezik a vásárlást, a gazdákkal a kapcsolatot, az elosztást, akik gondolkodnak a fejlesztésről.¹⁸

Fontos, hogy kialakuljon a városlakó vásárlók erős és többrétű közössége, akik képesek a már említett feladatokat ellátni, illetve emellett fontos, hogy kialakuljon a termelőkkel, gazdákkal való kapcsolat, amely a bevásárlás aktusa mellett az alakulás eredeti célját is erősítik, fenntartják.

Jelen példákban a gazdák nem alkotnak (érdek)közösséget, tulajdonképpen, ha úgy tekintjük versenytársai egymásnak a városlakókkal kialakított közvetlen piacon. A gazdák

18 http://indavideo.hu/video/A_Szatyor_kozosseg

szövetségével – szövetkezetekkel, közösségi vállalkozásokkal, értékesítési társulásokkal stb. – való együttműködés próbája, lehetséges, hogy több új dimenziót is hozna a termelők és fogyasztók közötti közvetlen kapcsolat rendszerébe. E kapcsolatok sokféleségét a fenti példák még csak sejtetik, de az elinduláshoz és a közös(ségi) gondolkodás megkezdéséhez jó alapot adnak.

Összefoglalás

A város és az azt körülvevő vidék kapcsolata a kortárs városfejlesztés fontos kérdése. E viszony hosszú távon és markánsan meghatározza egy város szerkezetét, az ott élő emberek lehetőségeit, és ezáltal az odavágyók és az onnan elvágók lehetséges körét. Az élelmiszerkapcsolat és a fenntarthatóság szempontjai ezen esetben nem pusztán piaci aktusok, hanem gyakran ezeken keresztül válik igazán részévé a városi ember az élet körforgásának. A fenntartható városfejlesztés meghatározó eleme, hogy a városi lakosság milyen viszonyban áll közvetlen városi környezetével, melynek része az épített és az emberi kapcsolati rendszerek. E viszonyban zajlik a közösség tagjainak szocializációja, melynek során az új generációk keresik és tanulják helyüket és kapcsolataikat környezetükkel. E kapcsolat, ha élő és döntéseken alapszik, akkor kialakul a közösségi felelősség, ha a városlakók pusztán elszenvedői létüknek és környezetük alakulásának, akkor könnyen a városnak is csak használói lesznek, semmint felelős, gondos gazdái.

Irodalom

<http://www.tudatoslet.hu/index.php/zoeld-haztartas/724-bevasarlo-koezoessegek-orszagszerte>

http://indavideo.hu/video/A_Szatyor_kozosseg

<http://www.zoldbolt.hu/cikk/szatyor-bevasarlo-kozosseg>

http://utolsoejjel.blog.hu/2011/06/10/szatyor_kozosseg

<http://www.edenkert.hu/edenkert-tv/zoldseg-gyumlcs/szatyor-bevasarlo-kozossegek/4794/>

<http://www.divinechocolate.com>

<http://www.nyitottkert.hu>

<http://www.magormozgalom.hu>

Bevásárló közösségek országszerte, 2011. (<http://humusz.hu/nullahulladek/civilek/szatyor-bevasarlo-kozosseg/9610>)

Évkerék Szegedi zöldségdoboz program. Márton Anikó, 2011. www.tudatoslet.hu

Natúr Kosár Érd – bevásárló közösség. Márton Anikó, 2011. www.tudatoslet.hu

Kajner Péter: *A helyi gazda(g)ság újrafelfedezése*. L'Harmattan Kiadó, 2007.

Szabó Ágnes

Kert – város – közösség

Bevezetés

„A közösségi kerteknek egy közös jellemzője van, hogy kialakulásuk és fenntartásuk a közösség tagjainak támogatásával történik a közösség javára.” (Ellen Kirby, 2008)

A közösségi kertek alakítása és működése országonként, közösségenként változó. A közösségi kert (KK) fogalmára nincsen kiforrott terminológia.

A Székelyföldi Fürdő és Közösségépítő Kalákák (<http://www.arstopia.hu/kalakaeloszto.htm>) alatt megtapasztaltam, hogy ma Magyarországon a közösségben való együttműködés újratanulása a legfontosabb feladatunk.

A hagyományos közösségeink helyett választott közösségeink vannak, amelynek hosszú távú fenntartásához nincsenek működő mintáink. Talán ez hozta magával azt, hogy közösségfejlesztés külön szakmává fejlődött lásd: Közösségfejlesztők Egyesülete (<http://www.kka.hu>). A civilek között is számos olyan kezdeményezés találunk, amelyektől a helyi kisközösségeket segítő módszertant közvetítik, pl. az Átalakuló Városok Mozgalom (<http://lmv.hu/brochura>, <http://atalakulowekerle.blogspot.hu>).

Minden településnek és településrésznek a helyi tudásra és helyi szervezetekre alapozva magának kell megtalálnia működőképes KK-formát, ezért recept nincs arra, hogy hogyan kell létrehozni és fenntartani egy jól működő KK-t, de számos példa van előttünk, amelyek tapasztalataiból tanulhatunk.

Budapesten 2012-ben hirtelen négy, a parcellakertészetet követő közösségi kert nyitotta meg kapuit. A Kalapos Egyesület csapatán keresztül tájépitész tervezőként az Első Kis-Pesti Kert (EKPK) születését segítettem. Most kertészként örömmel szüretelem a kertben termő paradicsomokat.

Ebben az írásban arra törekedtem, hogy számba vegyem a városi közösségi kertek kialakításának alaplépéseit, kibővítve az EKPK kialakulása alatt szerzett tapasztalatokkal. Azóta a Kalapos Egyesület kezdeményezésével szerveződött KK-körút is, amelyen a többi kert kertészével cseréltünk tapasztalatokat. Felsorakoztattam néhány, az interneten fellelhető leírást már működő kertekről, illetve összefoglaltam azokat a szempontokat, amelyek egy KK megvalósításánál felmerülnek.

(Megragadom az alkalmat, hogy köszönetet mondjak Tracey Weatleynek, akivel a KK-ról folytatott beszélgetéseink alatt ez az összefoglaló írás is formálódott. Tracey több alap gondolat sugalmazójaként az írás társzerzőjének tekinthető.)

Közösségi kert szerepe, fogalma, típusai

Az önkormányzatok részére a közösségi kert egy újszerű, innovatív zöldfelület-rendezési módot jelent. Egy KK sokrétű hasznot hozhat a településrész és a lakosok számára egyaránt. Egy közösségi kert olyan közösség által fenntartott zöldfelület (önkormányzat részéről beruházás), amely a közreműködőknek tiszta táplálékforrást biztosít, illetve hozzájárul a közösség fizikai és mentális egészségéhez. A KK-ba fektetett anyagi források, nagy biodiverzitással rendelkező, a közösség által intenzíven használt területet eredményeznek. Külföldön végzett kutatások alátámasztják, hogy a működő közösségi kerteknek

ingatlanérték-növelő hatása van, sőt, a KK-k kimutathatóan csökkentik a környéken elkövetett bűncselekmények számát (Kirbly, 2008).

A KK különböző csoportok megszólítására és oktatására alkalmas eszköz. Nevelő hatása minden korosztályra kihat. Önszabályozás és önmenedzsmentet gyakorlatára tanít. Hozzáadott értéként az egyén tapasztalatot szerez önszervezésben, közösségben való együttműködésben, jövőtervezésben.

Tájépítésként vallom, hogy a köztereink, zöldterületeink megújítása akkor vezet hosszú távú sikerre, ha a helyi tudást bevonva, a helyhasználókkal együtt alakítjuk ki azokat (pl. közösségi tervezés, környezeti nevelés indirekt módjai)!

A következőkben kísérletet tettem arra, hogy a kerteket jellegzetességeik alapján csoportosítsam:

1. **Művelés módja szerint**

- i. *Parcellakerteknek* nevezünk egy felparcellázott területrészt, ahol minden parcellának külön kertésze van. A parcellák mérete általában 3 m²-től 100 m²-ig is terjedhet. Az ilyen kertekhez is kapcsolódik közös kertrész. A parcellák mérete és száma meghatározza a közösség működését és a kertkoordináció mértékét. Tapasztalat alapján kb. 15–35 parcelláig családi-kisközösségi a hangulat (EKPK, Grund), 35 parcella fölött a kerten belül külön közösségek alakulhatnak (Lecsós-kert).
- ii. *Közösségben művelt kertek* azok, ahol egy területet munkamegosztásban egy csoport közösen művel. A terményeket egy előre elfogadott módon hasznosítják (szétosztják a kertészek között, intézménynek adományozzák). A békásmegyeri Földkelte-kert (<http://foldkelte.wordpress.com>) egy ilyen jellegű kertként működött.

2. **KK elhelyezkedése szerint**

Attól függően, hol helyezkedik el a kert, pl. közterületen, magánterületen, intézményterületen, foghíjtelken, közterület leválasztott részén, utak melletti zöldsávon, tetőkertben, függőleges felületen, burkolt felületen, szennyezett területrészen stb.

A kert elhelyezkedése hatással van a kert működésére és tervezhető jövőjére. A településeken, főleg a nagyvárosban nem egyértelmű, hogy szabad, művelhető földterületen hoznak létre kertet. Ennek lehet oka a talajszennyezettség vagy a közműhálózat, vagy mert a terület csak rövid ideig (1-2 évig) áll a kertészek rendelkezésére.

3. **Célcsoport szerint**

- i. *Közösségi célú kertek*: lakóközösség, iskolaközösség, helyi közösség, életkor szerinti közösségek stb.
A KK-ban való közreműködés (együttműködés) minden kertész számára egy új állapot, minden KK-célcsoport szerint más közösségsegítő módszerekre van szüksége. A kertészcsoportot előre meghatározott feltételek mentén tudjuk kiválogatni.
- ii. *Terápiás kertek*: az ilyen közösségi kerteknek mentális egészségfenntartó és/vagy fizikai egészségfenntartó szerepük van.
Általában intézményhez kapcsolódó KK-ban való részvétel egy rehabilitációs folyamat része lehet, amely meghatározott időre szól.
- iii. *Szociális integrációt elősegítő kertek*: börtönkertek, bevándorlók számára épült integrációs kertek, pszichés problémával rendelkezők gyógyítását célzó kertek stb.

A *ii.* illetve a *iii.* csoportban közös, hogy mindkettő egy speciális célcsoportra fókuszál. A KK ilyenkor legtöbbször egy meghatározott szociális intézményhez kapcsolódik és speciális kertprogram mentén működik. A KK-ban képzett kertvezetők és segítők figyelik és irányítják a kertészek munkáját.

4. Kert célja szerint

Termelést támogató, pihenést és kikapcsolódást támogató, önellátást biztosító, közösségi nevelést támogató, környezet iránti tudásosítást támogató kert, integrációs vagy terápiás cél, közösség erősítése stb. A KK-nak létrehozásakor érdemes meghatározni a fő célját.

Az elsődleges cél befolyásolja a kert alaprajzi kialakítását, többek között azt, hogy mekkora találkozóhelyet, közös parcellákat, esetleg növénybemutatóhelyet alakítsunk ki.

5. Kerttípusok szerint

Zöldséges kertek, virágos kertek, díspark, sétakert, gyümölcsösök, közösségi farmok vagy növény- és kisállattartó helyek.

Legtöbbször vegyes kerteket találunk, ahol az ehető és díszkerti növények kiegészítik egymást. Működő közösségi farmokról is tudunk, ahol városon belül a kisállattartás is megengedett, bár ez a típusú kert már sokszor összemosisdik a közösség által támogatott mezőgazdaság rendszerével.

6. Várható, tervezett működési idő szerint

Ideiglenes (min. 1–2 év), középtáv (3–5 év) vagy hosszú távra tervezett kertek.

Az előre látható működési idő meghatározza a kertészek hozzáállását és a gazdálkodás módját. A külföldi tapasztalat az, hogy egy sikeres kerthez arra van szükség, hogy a KK terület min. 3 évre a közösségé lehessen. A kertközösségekben érdemes stratégiát kialakítani arra az esetre, ha a kertet valami miatt fel kell számolni, vagy el kell költöznie.

7. Területtulajdonos szerint

Pl. önkormányzati terület, intézményterület, magánterület stb.

A 2. pontban felsoroltak mellett a KK finanszírozását is meghatározhatja a területtulajdonossal való szerződés tartalma. (<http://www.communitygarden.org/learn/starting-a-community-garden.php>) A budapesti példák között is több eltérő kertet találunk. Az EKPK önkormányzati terület, a Grund-kert beruházó csoport, míg a Földkelte-kert magánszemély telkén jött létre.

8. Kertműködtető szerint

A 7-es és 8-as csoport megegyezhet. Amennyiben a területtulajdonos más, mint a kert működtető csoport, a két félnek célszerű megállapodást kötnie a kerthasználati feltételekről. KK-működtető lehet: önkormányzat, intézmény, egyesület, magánszemély vagy meghatározatlan, önszerveződő csoportok (spontán kertfoglalók).

A gyakorlatban megvalósuló KK-k a felsorolt típusok bármely kombinációját mutathatják. Vannak KK-k, amelyek közösségi parkként működő közterek vagy útszéli virágoskertek, esetleg csak zárt, a közösség tagjai számára elérhető zöldséges kertek, nyitott iskolakertek, függőleges balkonkertek vagy a panelházak tetején méhkasokkal tarkított zöldségeskertek.

Ötletadó külföldi példák

A mai korban a világhálónak köszönhetően számos KK és KK-hálózat működésébe betekintenünk. A KK-k célja is a nyitottság és a tapasztalat megosztás. Az EKPK kertszabályzata és szerződésmintái például több meglévő külföldi kertszabályzat alapján álltak össze, majd az első kerti tapasztalatokat követően a helyi viszonyokra formáztuk őket. Az önkormányzatokkal való sikeres együttműködésre vonatkozó kutatásokat az MRSC oldalán találjuk. (Municipal Research and Service Center of Washington, <http://www.mrsc.org/subjects/parks/comgarden.aspx>) Az NVA, a skót művészetek jótékonyági szervezetének honlapján arra találunk együttműködési stratégiákat, hogy a különböző településeken létrejött KK-k az önkormányzatokkal és egymással hogyan alakíthatnak ki kapcsolatot (<http://www.nva.org.uk/past-projects/glasgow+harvest+2011-32>). Számos KK-t összefogó szervezet fontosnak tarja, hogy a KK létrehívásához és működéséhez, a kertek partnerségi együttműködéséhez irányelveket dolgozzon ki, ilyen pl. a SAGE partnerségi együttműködés (<http://sowandgroweverwhere.org>).

Hazai kezdeményezések (a teljesség igénye nélkül)

A Budapesten nyíló közösségi kertek mindig nagy visszhangot és médiatámogatást kaptak.

- Földkelte-kert – Békásmegyer, 2010. (<http://foldkelte.wordpress.com/kozossegi-kert/ami-kertunk>)
- Első Kis Pesti Kert (EKPK) – Bp., XIX ker., 2012. (<http://ekpk.atw.hu>)
- Grund-kert – Bp., VIII. ker., 2012. (<http://grundkert.blog.hu>)
- Lecsós-kert – Bp., II ker., Millenáris park.
- Leonardo-kert – Bp., VIII. ker., 2012. (<http://kozossegikertek.hu/galeria/ujra-tesz-vesz-varos-a-leonardo-kertben>).

Vidéken a következő kertek jöttek létre:

- HUKK – Kecskemét, 2011. (<http://ingyi.blogspot.hu/2012/04/kozossegi-kert-kecskemeten.html>)
- Pronas-kert – Szentgotthárd. (<http://www.pronas.hu>).

Magyarországon egyelőre nincs közös fóruma azoknak a kistépülésen indított önkormányzati programoknak, amelyek a közösségben való termelést vagy a közösség javára történő zöldségellátást támogatják. Ezek a kezdeményezések fontos tapasztalatokkal szolgálhatnak a közösségi kertek kialakításánál is.

Budapesten a közösségi kertek egy fontos elindító mozgalmának tartom a Gang csapatot (<http://gang-gong.blogspot.hu>), akik 2008-ban számos bérházudvari kertet újítottak meg. Ebben a kezdeményezésben, ahogy a székelyföldi fürdő- és közösségépítő kalákák alkalmával is, a tervezés és a kert-, udvarkialakítás külsősök bevonásával történt, majd a megépítést követően a közösség szervezése és a hely fenntartása a helyi emberekre lett bízva.

Közösségi kertet szeretnénk, de hogyan fogunk hozzá?

Minden kertnek saját életútja van, mégis vannak kihagyhatatlan kezdőlépések.

Külföldön számos összefoglaló létezik arról, hogyan is kezdjünk hozzá egy közösségi kert kialakításának. Néhány magyarra fordított „know-how” a Kalapos Egyesület blogján a jövőben elérhető lesz (<http://kalaposegyesulet.blogspot.hu>).

Előkészítés

Az előkészítési fázis egy 3–5 fős projekt-előkészítő csapat kialakításával indulhat, amelynek tagja lehet például tájépítész, közösségsegítő, közösségi kulcsembert, kertész, kertkivitelező, önkormányzati kapcsolattartó. Második lépésként az elképzelések körvonalazása (célcsoport, elsődleges cél, rendelkezésre álló terület, a lehetséges területek kijelölése, tervezés módja, finanszírozási kérdések stb.) elengedhetetlen. A kezdeti lépéseket hatékonyan gyorsíthatják a KK tervezésében már jártas szakemberek vagy megfelelő rálátással rendelkező civil szervezetek.

Területválasztás

A kiszemelt területen hozzáférhető öntözővíz és benapozottság mellett a beazonosítható, közreműködő területtulajdonos az egyik kulcs. Az éjszakai világítás is fontos. Az eddig Budapesten létrehozott KK-knál a meglévő közvilágítás elegendő volt a kert működéséhez. A KK-k általában kerítéssel elválasztott területek. A „nyitva tartás” módját a kertközösség és a szomszédság igényeihez szükséges alakítani. A területen lévő talaj állapotáról talajvizsgálattal lehet biztos adatokat kapni (nehézfém-szennyezettség, tápanyagtartalom).

Felkészülési szakasz (kerttervezés, közösség-szervezés)

A helyszín és az elképzelések körvonalazódását követően a konkrét tervek elkészítése következhet. A tervezőcsapatba érdemes bevonni kerttervezéssel, menedzsmenttel, közösség-szervezéssel, kommunikációval foglalkozó segítők. A kert időtállóbb lesz, ha a tervezés a közösségi tervezés módszerével történik és/vagy a kivitelezés a közösség bevonásával történhet meg. A megvalósult kertekben tájépítész tervezőcsapatok végezték a kertek alaprajzi kialakítását.

A célközösség megszólításának leghatékonyabb módja a közösségi találkozó szervezése. A tapasztalat az, hogy a helyi kertészek hosszú távon aktívak maradnak, ha a kert maximum 30 perc gyaloglótávolságra van lakóhelyüktől. A 30 percnél hosszabb idővel elérhető kertek kertészei a motiváltság függvényében aktivizálódnak.

A felkészülési szakasz fontos lépése a szponzorokkal, támogatókkal való kapcsolatfelvétel.

Terület- és kertészeti előkészítés

A terület előkészítését a kerttervek alapján végezheti kivitelező cég, de célszerűbb egyes munkálatokat a kertközösség bevonásával (kalákában) megoldani (talaj-előkészítés, ültetés, kerti bútorok kialakítása szakember felügyeletével).

A kertészközösség megszervezése

A KK egyik legmeghatározóbb eleme a kertfenntartó közösség. A közösség működését direkt befolyásoló tényezők a kertészek kerttől való távolsága, a kert szervezettsége és a saját kert/közösségi terek aránya és méretei. A Budapesten 2012-ben kialakult kertek a kertszabályaikat külföldi példák adaptálásával és a közösséggel együtt alakították ki.

A ker(e)tszabály meghatározhatja a következőket:

- a tagsági feltételeket (kerthasználati díj meghatározása, lakóhely, életkor stb.);
- a területhasználat módját (egyénilag, családirag, csoportok részére, tagként a működtető szervezetben, pártoló tagként stb.);
- az új kertészek befogadását, a kertészek kilépését, kizárás feltételeit;
- a kertszabály betartásának és módosításának feltételeit;
- kommunikációs csatornák és módok meghatározását, a személyes megbeszélések gyakoriságát, médiával való kapcsolattartók kijelölését;
- a saját terület és a közösségi területek fenntartását;
- növényvédelem módját (általánosan elfogadott, hogy a kertekben ökológiai növényvédelmet alkalmaznak);
- a közösségi területek és a közös kertészeti eszközök használatát;
- a finanszírozás módját, a tagsági díj felhasználását, a kertközösséghez befolyó adomány, támogatás felhasználásának módját.

Egy alakuló kertenél a kertszabályt érdemes az elején körvonalazni, a véglegesítését a KK megvalósulása után írott formába önteni. Ilyen módon a rövid távú tapasztalatok és felismerések is beépülnek a kertszabályba.

Fülöp Ádám (Földkelte-kert) tapasztalatként mesélt arról, hogy a kezdeti médiaérdeklődés mennyire felkészületlenül érte a kertközösséget. A sok energia, amit a médiával való kommunikációra fordítottak, kevesebb időt hagyott a csapatra és a kertészkedésre.

A kertkoordinátor-csapat kiválasztása esszenciális kérdés, mégsem léphető meg a folyamat legelején, hiszen a kertészek nem ismerik egymást. A folyamat kezdetén fontos, hogy a kertközösséget segítők koordinálják, és az első találkozások alkalmával felhívják a figyelmet a lényeges és eldöntendő kérdésekre.

Felmerülő nehézségek

A kertészkedés módját a *talajösszetétel és a talaj tulajdonságai, a gyomok és a kártevők* nehezítik.

Fel kell készülni az esetleges *kertrongálásokra* is. A közösséget fel kell készíteni arra, hogy elképzelhető külső sérelem, és ilyen esetre megnyugtató, ha van a csapatnak egy kármentesítő stratégiája. A kerítés alapvédelmet biztosít a nemkívánatos látogatóktól, de biztos védelmet sajnos nem.

A KK egy új színfoltot hoz a szomszédságban, ahol akadhatnak hátráltató, *haragos szomszédok*. Fontos, hogy a közvetlenül érintett szomszédság a kertkialakítás előtt tájékoztatást kapjon a tervekről. Segít, ha van fóruma a külső véleményeknek (weblap, kertfüzet, összekötő ember, nyílt óra). A kertműködés során a kertben tervezett programok a jó szomszédság fenntartását tudják elősegíteni.

Az alakuló közösségeknek célja a kert fenntartása és szépítése. Amennyiben ezen felül a működtető szervezetnek más céljai is vannak (pl. mintakertként való működtetés, oktatókert stb.), a célt a közösséggel is tudatni kell. A kitűzött célok megvalósítása történhet az önkormányzati munkacsoport szervezésében, felkért civil szervezetek vagy szakmai csoportok által.

Összefoglalás

Úgy tartom, hogy kertjeink és tájaink olyan fizikai terek, amelyek állapotában és minőségében tükröződik a közösség lelki állapota. A Magyarországon kialakuló KK-k jövője

attól függ, hogy a működtető kertközösségek hogyan tudják megformálni saját működési rendjüket, hagyományaikát, amelyek a kertet élővé, változatosá és vonzóvá teszik. A KK által kialakított fizikai tér alkalmas tudásmegosztásra, gondolatcserére, együttműködési stratégiák tanulására. Ezek a tapasztalatok életbevágóak ma, amikor minden lépésünket a versengés határozza meg, és amikor a fenntartható fejlődés eszméjét próbáljuk követni.

A közösségi kert kerítésén belül biztonságos közeget nyújt arra, hogy kifejlesszük az emberekben a demokratikus gondolkodást, a szolidáris gazdaságra való igényt és a közösségi együtt gondolkodás képességét.

Tanácsom csak annyi, hogy fogjunk hozzá. Minden kezdetnél számos egyéni ellenérv és megoldhatatlannak tűnő kérdés merül fel, amelyeket a közösségi lét által megmozgatott kreatív energiák segítségével könnyedén áthidalhatunk.

Irodalom

Alaimo, K.–Packentt, E.–Milesand, R. A.–Kruger, D. J. (2008): Fruit and Vegetable Intake among Urban Community Gardens. *Journal of Nutrition Education and Behavior*, 40:2, 94–100.

Ellen Kirbly, E. P. (2008): *Community Garden*. Washington: Brooklyn Botanical Garden Inc.

Hynes, H. (1996). A patch of eden, Chelsea Green, White River Junction. In: *America's Inner City Gardeners*.

Lucy Bradley, K. B. (2008): *How to organize an allotment community garden*. North Carolina Cooperative Extension.

Amerikai közösségi kert Egyesületének – Közösségi kert kezdeti lépései
<http://aggie-horticulture.tamu.edu/kindergarden/child/com/commun.htm>

Gert Gröning: A Közösségi kertek szabályozása Németországban- Városi mezőgazdasági jegyzetek, 1996: <http://www.cityfarmer.org/german99.html>

Székelyföldi Fürdő és Közösségépítő Kalákák: <http://www.arstopia.hu/kalakaeloszto.htm>

Közösségfejlesztők egyesülete: <http://www.kka.hu/>

Átalakuló városok Mozgalom: <http://lmv.hu/brochura>, <http://atalakulowekerle.blogspot.hu>

MRSC (Municipal Research and Service Center of Washington):

<http://www.mrsc.org/subjects/parks/comgarden.aspx>

NVA (Nacionale Vitae Activa):

<http://www.nva.org.uk/past-projects/glasgow+harvest+2011-32/>

SAGE (Sow and Grow Everywhere): <http://sowandgroweverywhere.org>

Földkelte-kert: <http://foldkelte.wordpress.com/kozossegi-kert/a-mi-kertunk/>

Első Kis Pesti Kert (EKPK): <http://ekpk.atw.hu/>

Grund-kert: <http://grundkert.blog.hu/>

Lecsós-kert: <http://kozossegikertek.hu/galeria/ujra-tesz-vesz-varos-a-leonardo-kertben/>

HUKK: <http://ingyi.blogspot.hu/2012/04/kozossegi-kert-kecskemeten.html>

Pronas-kert: <http://www.pronas.hu/>

Gang csapat: <http://gang-gong.blogspot.hu/>

Kalapos Egyesület: <http://kalaposegyesulet.blogspot.hu/>

Klézli Cintia

Városkártya, a Ferencváros Kártya példája

Bevezetés

Minden ország, régió vagy település elsődleges célja, hogy a helyi gazdaság erős és stabil legyen. Ehhez a vállalkozások megbízható bevétele szükséges, amire építeni lehet. Ez a bevétel vagy a helyi lakosoktól származhat, vagy az odalátogató turistáktól. Mind a két célcsoport számára létre lehet hozni kedvezményekre jogosító kártyát, amely segítségével sikeresen lehet ösztönözni a vásárlást, és helyben tartani a pénzt. Ha valaki megvásárol egy ilyen kártyát, akkor olyan helyen fog vásárolni, ahol kedvezményben részesül. Sok esetben ennél többről van szó: a fogyasztók többet fogyasztanak akkor, ha az adott terméket olcsóbban kapják meg: „ha már megvettem a kártyát, ki szeretném használni az előnyeit!”

Jelen írásban bemutatjuk a kedvezménykártyák fajtáit. Részletesen a Ferencváros Kártya esetét dolgozzuk fel. Az írás végén bemutatjuk néhány lépésben, hogy egy települési önkormányzatnak mit kell tennie, ha ki akar építeni egy ehhez hasonló települési kártya rendszert.

Városkártyák típusai

Ebben a fejezetben röviden áttekintjük, hogy milyen típusai lehetségesek a kedvezmény kártyáknak. Háromféle csoportosítást különítünk el: célcsoport szerint, területi hatály szerint vagy típus szerint. Minden kártya besorolható a három csoportosítási szempont szerint, tehát elviekben ezek bármilyen kombinációja elképzelhető.

Célcsoport szerinti csoportosítás

1. Turisztikai kártya

A turisztikai kártyák célcsoportját egyaránt alkotják belföldi vagy külföldi turisták, a legtöbb esetben ez nem válik el egymástól. A kártya jellemzően drága, hiszen sok szolgáltatás és termék esetében komoly kedvezményekre jogosít fel. Legfontosabb feladata fogyasztásösztönzés és a város/régió/ország vonzóvá tétele. Ebben az esetben az az elv érvényesül, hogy ha már idelátogatót a turista, akkor ösztönözze fogyasztását. A kártyákban foglalt szolgáltatások sokfélék lehetnek, de a közlekedés (főleg a helyi tömegközlekedés) alkotja legtöbb esetben az alapot. Ezek a kártyák (célcsoportjuk miatt) olyan szolgáltatásokat foglalnak magukban, ami főleg a turistákat érdekli, tehát szállás, étkezés, kultúra, sport, közlekedés stb. Sok esetben több csomag közül választhat az érdeklődő, attól függően, hogy mennyi ideig és milyen szolgáltatásokra szeretné felhasználni a kártyáját.

A vállalkozásoknak azért éri meg csatlakozni a rendszerhez, mert bevételük biztosabbá válik ezáltal. Egy eladott termék után ugyan kevesebb bevételhez jutnak, de ezt a kiegyensúlyozottabb és biztosabb forgalom képes ellensúlyozni.

2. Helyi lakosságnak szóló kártya

A helyi, jobbra városi kártyák elsődleges célja a jövedelem helyben tartása, a helyi fogyasztás erősítése, illetve a lakosság életének kényelmesebbé, olcsóbbá tétele. Éppen ezért, ezek a kártyák rendszerint igen olcsóak, jelképes összegért válthatók ki és minden helyi lakosnak jár. Olyan szolgáltatásokat foglal magában, ami az ott élő emberek mindennapjaihoz szükséges, legyen szó fodrászatról, étkezésről vagy akár parkolásról. A helyi fogyasztás, illetve a fogyasztók és a vállalkozók közti kapcsolat erősítése több okból is fontos. Ha egy városban vagy régióban az emberek jövedelmük jelentős részét helyben költik el, akkor a vállalkozások biztosabb környezetben tudnak működni és kevésbé kitéttek a külső gazdasági változásoknak. A helyi közösség erősödése ugyancsak egy pozitív hatás, ami a közösség összetartó és megtartó erejét is növeli.

A helyi lakosoknak szóló kártyák meghatározatlan időtartamra szólnak általában, de évente meg kell azokat újítani.

Területi hatály szerinti csoportosítás

A kártyák területi hatálya igen különböző lehet. Attól függően, hogy a helyi önkormányzat adja ki a kártyát, vagy valamilyen országos szervezet. A helyi lakosokat célzó kártyák esetében a kisebb gazdasági területben kell gondolkodni, amin belül a lakosok egyébként is mozognak.

Területi szempontból három féle kártya létezik:

1. Országos (pl. Magyar Turizmus Kártya).
2. Régiós (pl. Debrecen Turisztikai Kártya).
3. Települési (nagyváros esetében kerületi, pl. Ferencváros Kártya).

Típus szerinti csoportosítás

A kártyákat a kedvezmények felhasználása szerint is lehet csoportosítani. Kedvezmények terén két megközelítés létezik: az egyik a kuponos (voucher) rendszer, a másik a korlátlan kedvezményeket biztosító rendszer. Az előbbi esetben egy adott szolgáltatásra csak egyszer lehet igénybe venni a kedvezményt, míg a másiknál akárhányszor. Egyes kártyák (pl. a Ferencváros Kártya) nem csak árkedvezményeket ad, hanem hűségpontokat lehet gyűjteni, amelyekért a partner üzletekben lehet vásárolni. Sok esetben a kártyák nem tisztán követnek egy modellt, hanem ezek valamilyen kombinációját kínálják.

Hazai hasonló kezdeményezések

Hazánkban sok település vezetett be települési kártyát, melyek közül a legtöbb a helyi lakosságot célozza. Ezek nagyban hasonlítanak a Ferencváros Kártyára, ezért itt nem foglalkozunk velük részletesen.

Magyar Turizmus Kártya

Ez a kártya egy turisztikai kártya. Célcsoportja nem csupán az idelátogató külföldi turisták, hanem a belföldi turizmusban résztvevő magyarok is. A kártya megvásárlásával szolgáltatásokhoz, szállásokhoz és kulturális programokhoz lehet kedvezményesen

hozzájutni. A kedvezmények köre lefedi az utazás során igénybe vett szolgáltatások legtöbb csoportját. A kártyával például kedvezményesen lehet vonatjegyet, autópálya matricát vásárolni, vagy akár autót is bérelni. A szálláshelyek is adnak kedvezményeket a kártyatulajdonosnak, ami a vendégéjszakák, főleg a belföldi vendégéjszakák számát hivatott növelni. A vásárló nem csak utazásra és szállására kap kedvezményt, hanem kulturális és sportlétesítményeket, szolgáltatásokat is olcsóbban látogathat meg.

Hasonlóan más turisztikai kártyákhoz, három csomag közül választhat a vásárló. A drágább csomagok tartalmazzák az olcsóbbakhoz járó összes szolgáltatást, kiegészítve azt másokkal. A Magyar Turizmus Kártya nem egy fő számára szolgál, tehát egy családnak elég csak egyet vásárolnia. A szolgáltatások köre úgy áll össze, hogy mindenki megtalálhatja a neki való szolgáltatásokat.

A kártya részleteiről a www.hungarycard.hu címen lehet tájékozódni.

Debrecen Turisztikai Kártya (DTK)

Ez egy régiós, turisztikai célú kártya. Arra motiválja a kártyatulajdonosokat, hogy ha Debrecenbe látogatnak, akkor a városon vagy régióon belül maradván töltsék el idejüket. Hasonlóan a Magyar Turizmus Kártyához, ez sem csak egy főre szól, hanem többen is igénybe vehetik a kedvezményeket, tehát családoknak ideális lehet. A helyi múzeumok, termálfürdők, hotelek és egyéb intézmények által nyújtott kedvezményeken túl egy napos, korlátlan utazásra is jogosít Debrecenen belül.

A DTK nagy részben a belföldi turizmust szeretné erősíteni, és nem csak városi szinten, hanem gazdasági régió szintjén is. A megyén túl még Tokajban is feljogosít bizonyos kedvezményekre. A részletekről a <http://portal.debrecen.hu/turizmus/tourinform/kartya> webhelyen lehet tájékozódni.

A Ferencváros Kártya bemutatása

Előzmények

A kerületben már a 1990 óta létezik városkártya. Ebben az időben még csak vonalkódos kártyát bocsátottak ki, amelyet főleg a 62 év feletti generáció használt. A vonalkódos típusú kártyák felmutatását követően a kártyatulajdonosok azonnali árkedvezményt kaptak vásárlásaik után.

A már kibocsátott kártyákkal kapcsolatosan felgyűlt tapasztalatokat felhasználva az Önkormányzat 2010-ben egy új kártya kibocsátása mellett döntött. Az új kártya már chippel működik, így bővíteni lehetett a nyújtott szolgáltatások körét. Az informatikai háttérrel rendelkező kártya képes a tulajdonos egyéni azonosítására, tehát nem csak vásárláskor, hanem bármi egyéb tranzakcióra fel lehet használni, mint pl. parkolás, gyógyszerátogatás stb.

A Városkártya céljai

A Városkártya egy hűségkártyaprogram, amely egyéb kedvezményekkel és szolgáltatásokkal is kiegészül. A kártya létrehozásának célja kettős: kényelmesebbé tenni a helyi lakosok életét, és növelni a helyi vállalkozások versenyképességét, építve ezzel a közösséget.

A legfontosabb az, hogy a kártya létrehozza az Önkormányzat–Lakosság–Vállalkozások kommunikációs háromszöget. Ez egyrésztől közösségépítési szempontból fontos, mert a helyi lakosok jobban megismerik a lokális vállalkozásokat és szolgáltatókat. Másrésztől egyszerűbb, gyorsabb és olcsóbb a kommunikáció a három fél között. Ezeket az előnyöket a kártya háttérében álló informatikai rendszerrel lehet a legjobban kiaknázni, de csak egy jól működő rendszer képes kiaknázni ezeket az előnyöket.

A Városkártya működése

A kártya kibocsátója (az Önkormányzat) lehetőséget biztosít a városban lévő valamennyi szolgáltatónak és kereskedőnek a programhoz való kapcsolódáshoz. A fogyasztói oldalon pedig minden 14 év feletti ferencvárosi lakó jogosult kártya igénylésére. A cél tehát egy olyan hűségkártya-rendszer (loyalty rendszer) kialakítása, amelyben a kártyabirtokosok egyszerre több szolgáltatónál és kereskedőnél használhatják városkártyájukat.

A Ferencváros Kártya kiépítése jelenleg az első fázisban van, tehát egyelőre csak hűségkártyaként funkcionál, de a rendszer kiterjesztését tervezik a jövőben. Az Önkormányzat szándéka szerint erre a kártyára lehetne kiutalni a szociális segélyeket is, de nem kizárólagos hatállyal. Tehát ha valaki nem a kártyájára kéri a neki járó segélyt, akkor azt a vásárlásai után kért számla ellenében is megkaphatja az önkormányzattól. Ilyen módon a városkártya használata nem kényszer, csak egy egyszerűbb és gyorsabb megoldás.

A kártyatulajdonosoknak nyújtott kedvezmények

A kártyabirtokosok fizetés alapján hűségpontokat kapnak a személyes, kártyához kötött folyószámlájukra, amelyet termékek, ajándékok vagy kuponok (voucher) formájában használhatnak fel. A pontgyűjtő rendszer lényege, hogy a kártyabirtokosok hosszútávon hűségesek legyenek szolgáltatójukhoz, illetve motiváltak a programban résztvevő elfogadóhelyeken történő vásárlásra.

A kártya elektronikusan azonosított és regisztrált beléptetést is lehetővé tesz. Ezzel a funkcióval akár szociális vagy gyógyszer-támogatás kártyaként is funkcionálhat. Az elektronikus azonosítási képesség miatt gyakorlatilag bármire lehetne használni, akár parkolásra akár egyéb önkormányzati ügyek intézésére.

Az üzleti modell

Az új városkártya leginkább a mögötte álló üzleti modell tekintetében különbözik elődjétől. A korábbi modell esetében az önkormányzat minden évben maga állta a kártyák nyomtatásának költségét, de abból bevétele nem származott. A kártyákat minden évben matricák felhelyezésével újították meg, aminek a költsége ugyancsak az önkormányzatot terhelte.

Az új modell esetében a rendszer üzemeltetéséért egy vegyes tulajdonú vállalkozás felel. Minden kártyahasználatkor a vásárlási összeg 1%-a bevételként jelentkezik ennél a cégnél. Ebből a bevételből már képes a program saját magát eltartani, így az Önkormányzatnak csak a kezdetben kellett egy összegben beruháznia, de a későbbiekben nincs költsége. Az önfenntartó modell legnagyobb előnye, hogy függetlenül az Önkormányzat finanszírozási képességétől a rendszer működik, és be tudja teljesíteni a hozzá fűzött reményeket.

Know how

Ebben a fejezetben azt fejtjük ki, hogy pontosan milyen háttérrel rendelkezik a rendszer, tehát mit kell tennie egy önkormányzatnak, ha létre szeretne hozni egy, a Ferencváros Kártyához hasonló programot.

A rendszert a következő öt pontban foglaljuk össze:

1. Jogi háttér.
2. Kommunikációs felületek.
3. Ügyfélkezelés.
4. Partnerkapcsolatok kezelése.
5. Arculat, megjelenés.

1. Jogi háttér

A sikeres közbeszerzési eljárás lefolytatását követően a Városkártya rendszer kialakításához az első és legfontosabb lépés az Önkormányzat és a nyertes (Aqua Soft 2004. Kft.) közötti együttműködés létrejötte. Ferencváros esetében nem maga az Önkormányzat, hanem az annak tulajdonában lévő SEM IX. Városfejlesztő Zrt. volt a megrendelő. A városfejlesztő társaság előnyeit Aczél (2010) fejt ki bővebben. A szerződésben a vállalkozó a következőket vállalta:

- kártyarendszer kiépítése;
- a szükséges hardver, hálózati és rendszerszoftver infrastruktúra leírás kidolgozása;
- a kiépítendő városkártya rendszer jogszabályoknak való megfelelése;
- telefonos ügyfélszolgálat működtetése;
- internetes portál működtetése.

A rendszer kidolgozását követően a vállalkozó megalapította az üzemeltető céget, a Ferencváros Kártya Kft-t. Később ebben 50%-os tulajdonrészt vásárolt a SEM IX. Zrt. Ez a megoldás azért szerencsés, mert a cégalapítással járó feladatok és kockázatok nem terhelik a városfejlesztő társaságot, így az csak akkor vásárolt tulajdonrészt, amikor a rendszer már létrejött és működőképessé vált.

Az üzemeltető cég feladata a szervezés és kapcsolattartás, tehát ő áll a kapcsolatban az Önkormányzattal, a támogatókkal, a lakossággal, a kereskedelmi és szolgáltató partnerekkel, valamint a feladatok ellátását biztosító Aqua Soft 2004. Kft.-vel. Az üzemeltető cég megalapításától fogva a SEM IX. Zrt. helyett, mint megrendelő lép fel. Ez segít az egyszerűbb és gyorsabb információáramlásban, a felelősségi körök pontos tisztázásában és a könnyebb számonkérhetőségben.

Innentől fogva tehát a Ferencváros Kártya Kft. a megrendelője az Aqua Soft 2004 Kft-nek. A keretszerződés értelmében a vállalkozó a következő feladatokat látja el:

- *Informatikai szolgáltatások nyújtása* (internetes portál, telefonos ügyfélszolgálat).
- *Adatbázisok kezelése* (valamennyi résztvevő (kártyabirtokosok, szolgáltatók, üzemeltetők) szenzitív adatainak rögzítése, azok kezelése a mindenkor hatályos jogszabályi környezetnek megfelelően).
- *Szoftverfejlesztés*.
- *Logisztikai szolgáltatások nyújtása* (a kártyabirtokosok számára legyártásra kerülő kártyák elosztó központba való eljuttatása).
- *Kártyagyártás- és megszemélyesítés* (a nyers kártya és kártyamegszemélyesítés a névre szóló felirattal).
- *Marketingtevékenység* (kiadványok készítése, DM kampányok szervezése).

2. Kommunikációs felületek

A városkártya kommunikációja során az egyik legfontosabb szempont, hogy minden társadalmi réteget el lehessen érni. A célcsoport heterogenitása miatt nem lehet csak egy csatornán kommunikálni, egy társadalmi csoportot sem célszerű kizárni. Ennek jegyében a Ferencváros Kártya Kft. egyaránt üzemeltet honlapot (www.fvkartya.hu), szórólapokat és kiadványokat készít, telefonos és fizikai ügyfélszolgálatot tart fent.

A *honlapon* megtalálhatók az egész rendszer működésével kapcsolatos legfontosabb információk, szabályzatok, felhasználási feltételek. A kártyabirtokosok ezen keresztül követhetik nyomon pontjaik alakulását, a kártyaelfogadó helyek körét, megtekinthetik az aktuális ajándékkatalógust stb. A szolgáltatók számára lehetőséget ad arra, hogy saját portál oldalukon népszerűsítsék magukat és nyomon kövessék a náluk felírt pontokat. Emellett a portál kiváló eszközként szolgál arra, hogy ezen keresztül tájékoztassuk a lakosságot a Ferencváros Kártya Programmal kapcsolatos legfrissebb információkról.

A Ferencváros Kártya Kft. fenntart egy *fizikai ügyfélszolgálatot* is. Itt lehet személyesen átvenni az elkészült kártyákat vagy a megrendelt ajándékokat. Ezen felül bármi nemű segítség vagy panasz esetén is fordulhatnak az ügyfélszolgálat munkatársaihoz az érintettek.

Telefonos ügyfélszolgálat is működik, amely a programmal kapcsolatos bármely természetű panasz, kérdés, kérés esetén az ügyfelek rendelkezésére áll. A kártyabirtokosok, valamint a partnerek tájékozódását egy tematikusan felépített menürendszer segíti, melynek köszönhetően könnyedén választhatják ki az őket érdeklő menüpontot, és juthatnak általános információkhoz, lekérdezhetik pontegyenlegüket, letilthatják kártyájukat, vagy akár kezelő kapcsolását is kérhetik. A call center napi 10 órában (8–18 óráig) érhető el, ezen időintervallumon kívül üzenetrögzítő fogadja a hívásokat.

A call center mellett a kártyabirtokosok, valamint a partnerek *e-mailben* is kereshetik az üzemeltetőt. Az info@fvkartya.hu e-mail címen fogadják a lakosok kéréseit, észrevételeit a városkártya rendszerrel kapcsolatban.

A lakosság megfelelő tájékoztatásában nagy segítség a kéthetente megjelenő, ingyenes *Ferencváros Újság*, melyen keresztül minden fontos információt meg tudunk osztani az érdeklődőkkel. Rendszeresen jelentjük meg a Ferencváros Kártyával kapcsolatos cikkeket, híreket, így többek között olvashattak a lakosok a Ferencváros Kártya Program indulásáról, partnereink a csatlakozás lehetőségéről, de a technikai jellegű információk (elérhetőségek, ügyfélszolgálat címének változása, kártyaátvétel stb.) is ezen a csatornán keresztül jutnak el legkönnyebben a lakosokhoz.

A Ferencváros Kártya Kft. negyedévente kiállít egy *Ajándékkatalógust*. Ebben a katalógusban szerepelnek azok a termékek és szolgáltatások, amelyekre be lehet váltani az összegyűjtött pontokat. Az Ajándékkatalógusban a partnerek termékei mellett PR cikkek, hirdetőfelületek és a pontfelíró partnerek listája kap helyet. Az Ajándékkatalógus nyomtatott formában a partnereknél és a Városkártya Központban, illetve elektronikusan a Ferencváros Kártya Portálon lesz elérhető. A katalógusban kizárólag a termékek pontértéke szerepel, a kiválasztott terméket pedig a Városkártya Központban vehetik át a kártyabirtokosok. Az üzemeltető cég többféle ajándékot tervez megjelentetni a katalógusban: partner cégek termékei, saját gyártású termékek (Ferencváros címerével) és voucherek, amelyeket szolgáltatásokra lehet beváltani.

3. Ügyfélkezelés

Az ügyfélkezelés során az egyszerűség és átláthatóság a legfontosabb. Mind a polgárok, mind a vállalkozások akkor elégedettek a rendszerrel, ha azt kevés adminisztrációval, gyorsan és egyszerűen lehet használni. Ebben segít a Városkártya Központ, ahol erre a feladatra speciálisan kiképzett kollégák intézik az ügyeket. Itt lehet mindent elintézni, ami személyes jelenlétet igényel: nyilatkozatok és jogi dokumentumok kezelése, kártyák átvétele illetve a pontok beváltása során a termékek átvételének helyszíne.

Az ügyfelek szempontjából következő a folyamat:

1. Kártyaigénylési nyilatkozat kitöltése.
2. Kártya személyes átvétele a Városkártya Központban.
3. A kártya aktiválva van, használható.
4. Honlapon, újságban vagy e-mailben lehet tájékozódni az elfogadóhelyekről.
5. Honlapon vagy a call centerben lehet tájékozódni az összegyűjtött pontokról.
6. Elektronikus vagy postai úton lehet ajándéktárgyakat, voucher-eket rendelni.
7. A megvásárolt termékek személyesen vehetők át a központba.

4. Partnerkapcsolatok kezelése

A városkártya rendszer működésének elengedhetetlen részét képezik a kártyaelfogadó helyek. Nagyon fontos, hogy a területben működő vállalkozások megfelelő tájékoztatást kapjanak a Városkártya nyújtotta lehetőségekről. Az egzakt, lényegre törő tájékoztató tartalmazza a rendszerhez való csatlakozás előnyeit és a vele járó költségeket, kötelezettségeket is.

Előnyök:

- közösségi összetartozás erősítése, szorosabb kapcsolat a szolgáltatók és a vásárlók között;
- állandó törzsvendégbázis kialakítása;
- meglévő ügyfelek megtartása, ügyfélkör bővítése;
- elfogadóhelyek listájának ingyenes közzététele a honlapon és az ajándékkatalógusban;
- a szolgáltatók akcióiról e-mailben vagy sms-ben értesítést kapnak a kártyabirtokosok.

Költségek, kötelezettségek:

- legfontosabb feladatuk a pontfelírás, a vállalkozás által nyújtott kedvezmény a fizetett összeg minimum 3%-a, amiből 2% kerül jóváírásra a kártyabirtokosnak (1 forint=1 pont), a fennmaradó 1% pedig tranzakciós díjként kerül elszámolásra;
- a gyorsabb pontfelírás érdekében lehetőségük van POS-kártyaolvasó terminál bérlésére, melynek 5000 Ft+áfa/hó a költsége. A rendszerhez kapcsolódó szolgáltatóknak nem feltétlenül kell kártyaolvasóval rendelkezniük, a pontokat a városkártya portálon keresztül is fel lehet írni.

A partnerek nem csak, mint elfogadóhelyek csatlakozhatnak a rendszerhez. Vállalkozásukat költségtérítés ellenében *kiemelt hirdetéssel* is népszerűsíthetik az Ajándékkatalógusban, valamint a honlapon. Emellett az Ajándékkatalógusban saját termék elhelyezésére, valamint a POS-terminál bérlésére is külön szerződést kötnek a Ferencváros Kártya Kft-vel.

A Ferencváros Kártya Kft. egyik legfontosabb feladata a partnerszervezés. Az üzemeltető a hirdetések felül a személyes megkeresés módszerét választotta. A feladat sikerességét nagymértékben befolyásolja, hogy a leendő partnereket arra alkalmas, kommunikatív, és jól

képzett személyek keressék fel. A kiválasztás után a szervezők részletes oktatásban részesültek. A személyes megkeresések során a partnerszervezők átadják a promóciós anyagot és a szerződésmintát a cégeknek, és begyűjtik azok adatait a későbbi kapcsolattartás megkönnyítése érdekében. A csatlakozni kívánó partnereket a szerződéskötés után oktatásban is részesítik a POS-terminálok használatát illetően. Az internetes pontfelírók számára készült egy oktatóanyag, hogy problémamentesen mehessen végbe a folyamat.

A partnerszervezés folyamat a következő lépésekből áll:

1. Partnerszervezők kiválasztása.
2. Partnerszervezők oktatása.
3. Partnerek személyes megkeresése.
4. Szerződéskötés, terminálok telepítése.
5. Partnerek oktatása a rendszer használatára.

A Ferencváros Kártya arculata

A kártya előlapja kiválóan alkalmas arra, hogy megjelenítse a városlakók, valamint a rendszerben résztvevők számára a város, a kerület arculatát. A kártyára nyomtatott arculat nagyon fontos szerepet játszik a közösséghez tartozás érzésének megjelenítésében. Ennek jegyében készült el 2011-ben végén a Ferencváros Kártya elő- és hátlap, melyen a Fővám téri Vásárcsarnok fotója, illetve a kerület címere kapott helyet.

A partner cégek üzlethelyeiseiben kikerül egy matrica is (hasonlóan pl. a bankkártya-elfogadó matricához), ami már az ajtón hirdeti a lehetőséget. A matricák megjelenése hasonló a kártyákéhoz, ugyanúgy a kerület arculatát, a közösséghez való tartozást tükrözi.

Összefoglalás

Sokféle városkártya létezik, mégis mindegyiknek hasonló a célja: a fogyasztási szándék erősítése és a helyi vállalkozások versenyképességének javítása. Léteznek országos és régiós kártyák, ezek többnyire turisztikai célú kártyák, ilyen pl. a Magyar Turisztikai Kártya vagy a Debrecen Turisztikai Kártya. Településeken, vagy nagyvárosok esetében a kerületekben létre lehet hozni a helyi lakosságot célzó kártyákat. Ezeknek két alapvető fajtájuk van: vagy azonnali kedvezményt biztosítanak, vagy egy pontgyűjtő rendszeren keresztül lehet hozzájutni a kedvezményekhez. Mind a két rendszer segít a vevők és vállalkozások egymásra találásában, a közösségépítésben és a helyben termelt jövedelem ott tartásában. A kártya megteremt a kapcsolatot a lakosság, vállalkozások és önkormányzat között, amelyet a gyors információáramlásra könnyen fel lehet használni.

A Ferencváros Kártya egyike magyarországi jó példáknak. A rendszer sikere az elméleti hatásmechanizmuson túl a részletekben rejlik. A könnyű használat, tiszta és érthető kommunikáció mind a fogyasztók, mind a vállalkozások irányába kritikus fontosságú. Egy ilyen kártya használata minden fél számára előnyös, de ezt az előnyt csak akkor lehet kihasználni, ha képes az üzemeltető meggyőzni az érintetteket a kártya előnyeiről. Ebben segít, ha egy működését tekintve független cég végzi az üzemeltetési feladatokat. Egy ilyen vállalkozás menedzsmentjén könnyen számon lehet kérni, ha valami nem működik megfelelően. Ugyanez a cég áll szerződéses kapcsolatban a kártya informatikai rendszerét működtető vállalkozással is, így ebben a viszonyban is egyszerűbb a kommunikáció és a számonkérés.

Egy városkártya létrehozása tehát nagyban hozzá tud járulni egy régió vagy város gazdasági sikeréhez és a közösség építéséhez. Mindez akkor tud megvalósulni, ha a rendszer

kiépítésénél a minőség az elsődleges szempont, és a napi teendőket egy független, rugalmas szervezet végzi.

Irodalom

Aczél G. (2010): A városfejlesztő társaság. In: Letenyei L.–Sándor Cs. (szerk.): *Kortárs városfejlesztési modellek I.* Budapest. 15–28.

www.hungarycard.hu

<http://portal.debreceen.hu/turizmus/tourinform/kartya>

www.fvkartya.hu

Szőcs A. Levente

Önkormányzati és civil együttműködés Sepsiszentgyörgyön

Bevezetés

Az önkormányzati és a civil együttműködések partnerei két különböző szférából jönnek. Egyik fél az önkormányzat, ami egy régi hagyománnyal és merev szervezeti kultúrával rendelkező, államilag szabályozott intézményrendszer. Az önkormányzatok intézményeit a rendszerváltás előtti kommunista rendszer is működtette, mivel a Weber (1987, 1996) által leírt bürokratikus államigazgatásnál mai napig nem alakult ki jobb vagy hatékonyabb megoldás. Ezzel szemben a civil szféra szervezkedései alulról jövő kezdeményezések, melyek Kelet-Európában nem rendelkeznek töretlen, régi hagyományokkal. A rendszerváltás előtt, ha léteztek is valamilyen szintű és típusú egyesületek, szervezetek, azok is mind központi ellenőrzés alatt álltak. Figyelembe véve ezt a történelmi helyzetet, Románia és ezen belül Erdély esetében feltehetjük a kérdést, hogy a civil kezdeményezések és szervezetek esetében beszélhetünk-e a kommunista korszakot átívelő kontinuitásról, vagy ezek története és szervezeti kultúrájának az alakulása inkább csak a '90-es évek elejétől eredeztethető.

Ha abból a premisszából indulunk ki, hogy a civil kezdeményezések alapja a polgár, akkor a civil szerveződések történelmi hagyományának a szempontjából Romániában csak néhány város esetében beszélhetünk a kommunista korszakot átívelő kontinuitásról. Ennek az oka, hogy a legtöbb helyen még nem alakult ki az úgynevezett polgári réteg. De ki is a polgár? A habermasi (1971) értelemben vett polgár jóval több, mint az állampolgár, mert igényt formál arra, hogy „nyilvánosan okoskodjék” és megvitassa az őt érintő közügyeket és döntéseket. A polgár, ha kell, közösséggé tud formálódni, és ha szükséges, akkor képes áldozatot hozni a közösségért, ami például adományokban, köz- és önkéntes munkában nyilvánul meg. Ezért cserében a helyi közösség az elismerésével és megbecsülésével tünteti ki ezeket a személyeket. A későbbiekben ebben az értelemben használom a polgár kifejezést.

A polgári/civil kezdeményezések történelmi gyökerei Sepsiszentgyörgyön és környékén

A fenti gondolat vezetett oda, hogy Sepsiszentgyörgy esetében is megvizsgáljam, hogy a kommunista korszak előtti években is fellelhetőek voltak-e a helyi civil szervezetek és kezdeményezések. A város fennmaradt tárgyi kultúrája, gondolok itt a polgári jellegű épületekre, mint például a Székely Nemzeti Múzeum azt igazolja, hogy Sepsiszentgyörgyön már akkor létezett egy polgári réteg. A következőkben Toth (2012) alapján tekintem át a sepsiszentgyörgyi civil szervezetek történetét.

Háromszéken a reformkorban indult el az egyesületi élet. Az egyesületek vagy egyletek több társadalmi réteget öleltek fel és átfogó társadalmi mozgalomként bontakoztak ki. Ehhez nagymértékben hozzájárult az a tény, hogy a 19. század elején, Székelyföldön az írástudók aránya magasabb volt, mint Erdély más részeiben. Akkoriban az egyesületek nemcsak a közműveltség fellendítésében játszottak szerepet, hanem mint vitaklubok, a polgári átalakulás eszméinek terjedéséhez is hozzájárultak. A legtöbb egyesület, bármilyen néven volt is elnevezve, a reformkor irodalmi, társadalmi és politikai lapjaiból saját könyvtárat hozott létre.

A kiegyezés után a polgári jellegű egyesületi szerveződésnek a politikai rendszerben végbement változások adtak lendületet. A legtöbb egyesület ekkor az olvasóegylet, olvasókör nevet viselte. A közoktatást különösen szem előtt tartó népnevelési, népművelődési egyesületek szervezése nagyobb számban Eötvös József felhívása után jelentek meg.

Nagy jelentőségük volt Háromszéken az egyházi egyesületeknek is, melyek az egyházon belüli önszerveződés kezdetét jelentették.

Az egyesületek tevékenységének velejárója a községi és városi tanácsokkal való állandó kapcsolattartás volt, ami nagymértékben meghatározta a szolgáltatásuk minőségét. Fontos szerep jutott a települési önkormányzatoknak, hisz néha ezek döntöttek szavazással az egyesületek anyagi segélyezéséről és ők adtak székhelyet számukra.

A sepsiszentgyörgyi civil szervezetek tipológiája

A Sepsiszentgyörgyön működő civil szervezetek közt ma is megtalálhatóak a fent bemutatott, kommunista korszak előtti civil szervezeti formák, újabb modellekkel kiegészülve.

A civil szervezeteket elsősorban a *jogi formájuk alapján* osztályozhatjuk. A Sepsiszentgyörgyön bejegyzett civil szervezetek adatbázisa alapján¹⁹ a következő civil társulási formákat azonosíthatjuk be: *alapítványok, szervezetek, egyesületek, körök, társulatok, tudományos és szakmai társaságok, szövetségek, szakosztályok, klubok, sportklubok ifjúsági és diáktanácsok*. A hivatalosan bejegyzett civil szervezetek mellett természetesen sok más társulat, kör stb. működik, amelyek elsősorban az egyházak vagy oktatási intézmények égisze alatt fejtik ki tevékenységüket.

A civil szervezetek különböző kategóriákba sorolhatóak a *tevékenységi területük alapján* is. Romániában a civil szervezeteket a következő 13 nagy tevékenységi területbe sorolják:²⁰

1. Kultúra, művészet, sport, szabadidő
2. Oktatás, nevelés, kutatás
3. Egészségügy
4. Szociális szolgáltatások
5. Környezetvédelem
6. Gazdasági és társadalmi fejlesztés
7. Állampolgári jogok védelme és támogatása
8. Nemi egyenlőség és a női jogok védelme
9. Önkéntesség és filantrópia
10. Nemzetközi együttműködés
11. Szakmai és vállalkozói érdekek képviselése
12. Vallás, egyház
13. Egyéb.

Sepsiszentgyörgyön a fenti kategóriák egy kissé átszerveződnek. Az első kategória szétválik, ugyanis külön nagy kategóriába sorolhatóak a (1) *kulturális és művészeti*, valamint a (2) *sport és szabadidős tevékenységekkel* foglalkozó civil szervezetek. A (3) *egészségügyi és szociális szolgáltatások* pedig összeolvadnak és egy külön nagy kategóriát képeznek. Ide tartoznak például az otthoni/házi beteggondozással foglalkozó civil szervezetek (Caritas, Vöröskereszt stb.). Sepsiszentgyörgy viszonylatában talán ez a három kategória nevezhető a legfontosabbnak és legjellemzőbbnek, de a város mégis leginkább a kulturális megmozdulásairól híres. Annak ellenére, hogy egy 54 000 lakost számláló településről van

19 <http://www.adatbank.ro/regio/ispmn/institutii/?oldal=orgJud|Covasna>

20 http://www.cdep.ro/informatii_publice/ong.pe_dom

szó, a városi önkormányzat két színházat tart fenn, továbbá nemrég adta át a megyei tanácsnak a Háromszék Táncegyüttes fenntartását. A fenti színházakon belül külön működik báb tagozat és mozgásszínház. Az Osonó diákszínházcsapat is minden évben bel- és külföldi díjakkal tér haza. A városban körülbelül 12 kórus működik. Kétévente megrendezésre kerül a nemzetközi Reflex színházi fesztivál. A városi és a megyei önkormányzat hathatós segítségével ezek a rendezvények nem jöhethetnének létre és az illető csapatok fennmaradása is kétségessé válna.

Az (4) *oktatási és nevelési* kategóriába tartozó civil szervezetek helyzete Sepsiszentgyörgyön felemás. Az köztudott, hogy mindegyik helyi oktatási intézmény mellett működik valamilyen civil szervezet, amelyik elsősorban az illető intézmény pályázási és pénzhívási lehetőségeit hivatott javítani. Azonban ezek a szervezetek többnyire a kulturális és sport alapokból hívnak le pénzüsszegeket, mert az iskolai kórusok, színjátszó körök és sport csapatok tevékenységeit és kiszállásait igyeksenek támogatni.

A romániai civil szervezetek kategóriái közül Sepsiszentgyörgyön is külön nagy kategóriába sorolhatóak az (5) *egyházi civil szervezetek*, azonban ha ezek konkrét tevékenységét vesszük figyelembe, akkor azt állíthatjuk, hogy ezek is a szociális és egészségügyi kategóriába tartoznak.

Külön kategóriába sorolhatóak Sepsiszentgyörgyön a (6) *környezetvédelemmel* foglalkozó civil szervezetek. Annak ellenére, hogy ezek aránya viszonylag alacsony, az utóbbi időben egyre többet lehet róluk hallani és az önkormányzat képviselői is megerősítették, hogy egyre gyakrabban fordulnak hozzájuk szakmai segítségért (pl. szakmai tanulmányok elkészítése stb.).

Sepsiszentgyörgyön továbbá még beazonosíthatóak a (7) *szakmai vagy tudományos érdekképviseletek*, amelyek többsége az országos vagy regionális szervezetek helyi kirendeltségei (pl. Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság EMT- Sepsiszentgyörgyi Fiókszervezet). Ezek a civil szervezetek azonban olyan tevékenységeket fejtenek ki, amiről ha ritkábban is, de lehet hallani, olvasni a helyi mass-médiában.

A (8) *gazdasági és társadalmi fejlesztés* kategóriában is tevékenykednek civil szervezetek, azonban megítélésem szerint ezeket egyes cégek azzal a céllal hozták létre, hogy bizonyos EU-s pénzforrásokhoz jobban hozzáférjenek. Sepsiszentgyörgyön helyi vállalkozók működtetnek (9) *filantróp jellegű civil szervezeteket* is (pl. Sepsiszentgyörgyi Rotary klub), amelyek minden évben jelentős segítséget nyújtanak a rászorulóknak.

Véleményem szerint a többi civil szervezet a (10) *egyéb* elnevezésű kategóriába sorolható, mert ha ezek a szervezetek jogilag be is vannak jegyezve, mégsem eléggé aktívak vagy nem hallatnak magukról. Az is lehet, hogy egy nagyobb országos vagy nemzetközi szervezet helyi képviseletei, melyek aktivitása szintén elenyészőnek mondható. Az önkéntes kategóriát pedig tudatosan nem sorolnám be sehova sem, mert ha górcső alá vesszük az itteni szervezetek tevékenységét, akkor mindegyik esetben kiemelhetjük az önkéntes tevékenységet.

A civil szervezetek harmadik osztályozási kritériumát, ezek *finanszírozási módja, stratégiája* képezi. A civil szervezetek a következő forrásokból finanszírozzák tevékenységeiket: *pályázatokból, támogatásokból/adományokból*, és ennek a kettőnek az ötvöződése az *állami/önkormányzati támogatás*. A civil szervezetek tagjai, a maguk részéről ezekhez a támogatásokhoz az önkéntes munkával járulnak hozzá.

Sepsiszentgyörgyön a helyi önkormányzat explicit módon támogatja a civil szervezeteket, amire körülbelül 12 éve hivatalosan is lehetősége van. Sepsiszentgyörgyön évente két alkalommal (tavasszal és ősszel) hirdetnek pályázatot a civil szervezetek számára. A beérkező pályázatokat a *kulturális* valamint a *sport- és ifjúsági* bizottság bírálja el. Ezekon kívül van egy *egyházi alap*, ami a polgármester rendelkezésére áll, azonban a polgármester kihangsúlyozta, hogy ő mindig konzultál a testülettel ezek odaítéléséről. A polgármester rendelkezésére áll még egy *sport* és egy *kulturális alap*, amit általában sürgősségi esetekben

szoktak használni. Az előző alapokon kívül még van egy *szociális alap* is, ami gyakorlatilag arról szól, hogy normatív módon, vagy egy időszakra szabva az önkormányzat támogatja azokat az egyházakat, amelyek rászorulnak vagy valamilyen szociális tevékenységet végeznek. Antal Árpád-András polgármester, a vele készített interjú során kihangsúlyozta, hogy ügyelnek arra, hogy egy civil szervezet egyszerre ne részesüljön támogatásban a pályázati forrásokból is és a polgármesteri alapokból is.

A támogatások mértékéről Czibalmos-Kozma Csaba város gondnok, aki több éven át volt a város alpolgármestere, kifejtette, hogy a támogatások mértékének a meghatározásánál azt az elvet követték mindig, „hogy mindenkinek egy kicsit, ezért mindegyik civil szervezet évente egyszer-kétszer erre a partnerségre számíthatott, de ebből kifolyólag, mi is számíthatunk rájuk...”.

Önkormányzati és civil együttműködés Sepsiszentgyörgyön

Sepsiszentgyörgyön az önkormányzat és a civilek közti együttműködés példaértékűnek mondható. Mind az aktuális, mind a volt városvezetők kihangsúlyozzák, hogy a civilekkel való együttműködés mindig is nagyon fontos volt a helyi önkormányzat számára. Antal Árpád-András, Sepsiszentgyörgy polgármestere szerint a civil szervezetek bizonyos területeken sokkal hatékonyabbak tudnak lenni, mint az önkormányzat, mert sokkal flexibilisebbek, könnyebben tudnak támogatásokat szerezni, és ami a legfontosabb, hogy önkénteseket vonnak be az aktivitásukba, akiknek a hozzáállása főként a szociális jellegű problémák esetében sokkal pozitívabb, mint a fizetett alkalmazottaké. „Nekem meggyőződésem, hogy szociális és egészségügyi ellátás terén, főként az egyházi háttérrel rendelkező civil szervezetek sokkal hatékonyabbak tudnak lenni, mint az önkormányzatok” – állítja a polgármester.

A polgármester szerint „a civilekkel való együttműködésünknek van ad-hoc része is és van egy jól meghatározott stratégiai része is”. Meghatározott stratégiának, koncepciónak nevezhető elsősorban az egyházakkal történő együttműködés. A helyi önkormányzat egyre több feladatot igyekszik átruházni az egyházak által működtetett civil szervezetekre és ezekhez anyagi forrást is igyekszik biztosítani. Sepsiszentgyörgyön a polgármesteri hivatal a hagyományosnak mondható szociális és egészségügyi szolgáltatásokat, mint például a *házi beteggondozást* a civileknek szerződteti ki (pl. a helyi Caritasnak). Továbbá egy ilyen jellegű terv az *egyházi óvodák* beindítása és működtetése is. A helyi önkormányzat azt is tervezi, hogy az általa fenntartott szociális étkezdét, öregotthont és hajléktalan menhely működtetését is átadja a helyi civil szervezeteknek.

A helyi önkormányzat civilekkel való együttműködésére az is jellemző, hogy nagyon sokan keresik meg az önkormányzatot különböző ötletekkel. Ilyen volt például a *kutyamenhely* esete is. A polgármesteri hivatal tudott erről a problémáról és igyekeztek megoldást találni rá, de nem volt meg a kellő partnerük hozzá. Amikor az egyik civil kezdeményezés felkereste őket egy ötlettel és egy konkrét javaslattal, akkor azt ők felkarolták és támogatták. Az ilyen jellegű együttműködés mindig is jellemző volt a városi önkormányzatra, mert, ahogy Czibalmos-Kozma Csaba város gondnok fogalmaz: „olyan elszállt dolgot nem tudott egy civil szervezet sem kérni, hogy mi ne vegyük be (a Szent György Napi programba – a szerk.) és ne támogassuk azt valamilyen szinten”.

A sepsiszentgyörgyi civil és önkormányzati együttműködés egyik érdekes jellemzője, hogy az önkormányzat annak érdekében, hogy erősítse a civil szférát, tudatos módon igyekszik keretet biztosítani bizonyos rendezvényeknek. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az önkormányzat megpróbálja az amúgy is mindig megrendezésre kerülő rendezvényeket egy keretbe vinni és

így többletfinanszírozásban részesíteni ezeket. Ilyen jellegű rendezvénysorozatok a minden évben megrendezésre kerülő *Szent György Napok*, a 2011-ben megrendezett „550 éve város” vagy az idén (2012), zajló „*Sepsiszentgyörgy Székelyföld Kulturális és Ifjúsági Fővárosa*”. A polgármester ezzel kapcsolatosan kifejtette, hogy „próbáljuk az egészséges egyensúlyt megteremteni az infrastruktúra-fejlesztés, beruházások és a közösségépítés között, mert véleményem szerint az emberekbe is kell fektetni”.

Szent György Napok a civil és önkormányzati együttműködés tükrében

Az idén 21. alkalommal megrendezett Szent György Napok nem csak a régió, hanem talán egész Erdély legnagyobb városünnepélye, ami mára egy fesztivállá nőtte ki magát. Ha pedig az itt megforduló embertömeg nagyságát²¹ és a programok sokszínűségét nézzük, akkor a marosvásárhelyi Félsziget után Erdély második legnagyobb fesztiváljáról beszélhetünk.

A Szent György Napok ötletét a '90-es évek elején Gheorghe Tatu és Kónya Ádám, helyi tanácsstagok vetették fel. Czimbalmos-Kozma Csaba város gondnok 16 éven keresztül volt a rendezvénysorozat főszervezője és jelenleg is rendezőbizottsági tag. Ő így emlékszik a kezdetekre: „az első évben két hónap alatt szerveztük meg a Szent György Napját akkor három-négy cég segítségével valamint egy színházi előadással.” Az utóbbi években a Szent György Napok szervezésébe a helyi önkormányzat a saját alkalmazottai, művelődési és város imázs irodája mellett szakembereket és szakcégeket vont be, akikkel szerződéses alapon dolgozik.

A Szent György Napok megszervezésében a civil kezdeményezések mindig is fontos szerepet játszottak, ugyanakkor ez a rendezvénysorozat minden évben egy biztos pontot biztosít számukra a megmutatkozásra. Itt elsősorban olyan civil szervezetekről van szó, akiknek fő tevékenységi területe a kultúra, művészet sport és hagyományápolás. Cz. K. Csaba szerint „... az évek alatt kialakult, hogy ki mivel foglalkozik, például ki szervezi a színházi előadásokat, ki a könnyűzenét vagy a vásárt...” A civilek mai napig fontos szerepet játszanak a Szent György Napok szervezésében és lebonyolításában, még akkor is, ha az utóbbi időben a szervezők igyekeznek egyre nagyobb nevet meghívni és a rendezvény költségvetésére is kihat a gazdasági válság.

A Szent György Napokról sokszor mondják a helybéliek, hogy a „találkozások ünnepe”. Ez a civil szervezetek esetében is igaz, mert ilyenkor mindenkinek alkalma nyílik, hogy meghívja bel- vagy külföldi partnereit. Az önkormányzat az ilyen jellegű kapcsolattartást tudatosan támogatja. „A rendezvényekbe mindig belefért, hogy ezeket a csapatokat fogadjuk. Ezért cserében a kapcsolat élt tovább, mert ők is visszahívják a mi csapatainkat, szervezeteinket ahol ők felléphettek és további tapasztalatokkal gazdagodhattak... Kijelenthetjük, hogy ezeknek a civil szerveződések kapcsolatának a 80%-át a Szent György Napok rendezvénysorozata élteti vagy maga a kapcsolat is innen származik... ez egy biztos pontot és időpontot jelent ezeknek a szervezeteknek, csapatoknak a kapcsolatában” állítja Cz. K. Csaba. Az ilyen jellegű civil együttműködések sokszor testvérvárosi kapcsolatok kialakuláshoz is vezettek.

Egy példa a helyi civil és önkormányzati együttműködésre

21 „Ötvenezet ember ünnepelte a 21. Szent György Napokat, és a Szabadság-téri A színpadon fellépő 50 éves Omega együttest.” http://www.szentgyorgynapok.sepsiszentgyorgyinfo.ro/szentgyorgynapok_203_170.html

Az önkormányzati és civil összefogásnak az egyik pozitív példája a *Sing-Sing* néven elhíresült szociális otthonnak nevezett intézmény felszámolása. Körülbelül egy évtizede, amikor az önkormányzat létrehozta ezt az intézményt, az volt az elképzelés, hogy a szociálisan hátrányos helyzetű embereken segítsen, azzal, hogy szociális lakásokat létesít. Valójában az történt, hogy aki bekerült ebbe a tömbházba, az még jobban lecsúszott a szociális ranglétrán és semmiképpen sem tudott felemelkedni. Nagyon kevesen tudtak az ide beköltözött családok közül talpra állni. A *Sing-Sing* nagyban hozzájárult a környék szlömösödéséhez, komoly közbiztonsági, szociális és egészségügyi problémákat gerjesztve az illető negyedben. Ezek a tények szükségessé tették az otthon felszámolását. A konkrét kilakoltatást szociális tanulmányok előzték meg, amelyeket civil szervezetek végeztek el az önkormányzat megrendelésére (pl. a *Pro Nobis* egyesület).

Az önkormányzat koncepciója az, hogy a családok felének máshol kínál fel jobb minőségű lakást, a másik felét pedig, úgy mondd „örökbe adja” az egyházaknak, normatív finanszírozás ellenében. Az egyházaknak gyakorlatilag lakást kell biztosítaniuk ezeknek a családoknak és a támogatásért cserében valamilyen szinten foglalkoztatniuk is kell őket.

A polgármester szerint tudatában vannak annak a ténynek, hogy „nagy fába vágják a fejszéjüket”, de ezzel a programmal azt szeretnék elérni, hogy egy olyan közösség alakuljon ki, amelyik lehetővé teszi, hogy ezek a családok kiemelkedjenek a többszörösen hátrányos helyzetükből.

Civil és önkormányzati együttműködés a civilek szemszögéből

A következőkben két civil szervezeten keresztül mutatom be a sepsiszentgyörgyi önkormányzat és a civilek közti együttműködés sajátosságait. A két civil szervezet kiválasztásánál arra törekedtem, hogy ezek elsősorban sepsiszentgyörgyi helyi civil kezdeményezések legyenek. Ezért nem térek ki az olyan „civil-multik” bemutatására, mint a Caritas, Vöröskereszt vagy Diakónia, akik úgymond „franchise” módon, de jelentős mértékben együttműködnek az önkormányzattal, jelentősen hozzájárulva így a város civil mozgalmához. A választásom elsősorban a *Pro Nobis Egyesületre* esett, mert meglátásom szerint az önkormányzattal való együttműködés szempontjából ez az egyesület tudhatja magáénak a legtöbb sikeres közös pályázatot. A másik szervezet a *FER Alapítvány*, amelyik együttműködése az önkormányzattal új keletű, de ugyanakkor tevékenységeik által nagyon jól rávilágítanak arra a tényre, hogy az önkormányzat felkarolja az olyan polgári kezdeményezéseket, amelyek a közügyeket hivatottak szolgálni.

A *Pro Nobis Egyesület* 2000-ben alakult, olyan emberek hozták létre, akik szociális vagy pályázat írás területén dolgoztak addig. Az egyesület tudatosan igyekezett olyan célcsoportokra fókuszálni, akikkel nem foglalkozott addig senki a városban (pl. idősek, fogyatékkal élők, romák stb.). Az első ilyen jellegű pályázat keretén belül, az önkormányzattal közösen létrehozták az *Idősek Napközi Otthonát*, amelyik egy későbbi Vöröskereszttel megnyert pályázat keretén belül 2003–2004-ben átalakult Idősek Otthonává. Ezt jelenleg az önkormányzat tartja fenn, de tervezik az átadását a Vöröskeresztnek.

Az egyesület másik fontos projektje a *Roma Közösségi Ház* felépítése volt az Őrkői roma lakosság számára. Az önkormányzat ebben a pályázatban önrész fejében adta a területet és az épületet is ő tartja fenn. A *Pro Nobis Egyesület* a jobb roma érdekképviselő érdekében segített létrehozni egy roma civil szervezetet is, az Amenkát. Ezen a kezdeti roma projekten kívül az egyesület még további 3-4 roma projektet bonyolított le, ugyanakkor a figyelmet ráirányította a helyi roma lakosság problémáira és így egy olyan folyamatot indított el, amibe ma már nagyon sok civil szervezet bekapcsolódik.

A Pro Nobis egyesület, ahogy egy előző példában is említettem, aktívan részt vállalt a Sing-Sing elnevezésű szociális otthon átszervezésében, továbbá létrehozta a *Lakossági tanácsadó irodát*, működtetnek egy *Szociális Tanácsadó és Családterápiás Központot*, jelenleg pedig egy Örkön létesített szelektív hulladéklerakó segítségével próbálják rávenni az ott lakókat, hogy ne a közvetlen környezetükben dobják el a hulladékot.²² Ezeket a pályázatok mindegyikét a helyi önkormányzattal közösen valósították meg.

Kernászt Huba-Attila, a Pro Nobis Egyesület ügyvezető igazgatója szerint az egyesületnek, amellet, hogy jó pályázatírói vannak, azzal is szerencséje volt, hogy éppen olyan periódusban alakultak meg, amikor az EU elindította az előcsatlakozási, finanszírozási pályázati kiírásokat (pl. PHARE). Az egyesületnek a Románia csatlakozásáig eltelt 7-8 év alatt körülbelül 10 PHARE projektet sikerült megnyernie, ami messzemenően a legtöbb megnyert pályázatot jelenti nem csak város, hanem a régió szintjén is. Az önkormányzat felvállalta, hogy ezekbe a közösséget érintő projektekbe beszáll az önrésszel. Ezeket a projekteket úgy írták, hogy valamilyen közügyet támogassanak belőle. „Ez konkrétan úgy történt, hogy mi jöttünk egy ötlettel, megkerestük az önkormányzatot, hogy ők hajlandóak-e ebbe a projektbe partnerként beszállni és az önrésszel támogatni. Ők mindegyik projektünkben vállalták az önrészt. A pályázatok keretén belül olyan közügyeket valósítottunk meg, amire az önkormányzat, mint állami szféra nem tudott volna pályázni.” – mondta Kernászt Huba.

A csatlakozás után megjelentek a strukturális alapokból finanszírozott kiírások, amelyeket már az önkormányzatok maguk is megpályázhattak, azonban ez nem vetett véget az egyesület és az önkormányzat közti együttműködésnek, mert ezúttal az önkormányzat fordult szakmai segítségért az egyesülethez, de az is gyakran előfordult, hogy az egyesület hívta fel az önkormányzat figyelmét egy bizonyos pályázati kiírásra és jött konkrét ötlettel (pl. *örkői szemétkerakó*).

A FER Alapítvány (Fejlesztő és Rehabilitációs Alapítvány) 1999-ben alakult. Az alapítvány tevékenysége minden korosztályt átölel, a babától, kisgyermekektől a felnőtt korosztályig, családokig. Van gyógypedagógiai, logopédiai, pszichológiai szakszolgáltatásuk, FER baba-mama-papa klub és családterápia. Az alapítvány működtet egy várandós iskolát, ahol a várandós kismamáknak lehetőségük nyílik a szülésre való felkészülésre. Egyik fontos rendezvényük, a *Születés Hete*, amit az idén (2012) rendeztek meg második alkalommal. Ezzel a rendezvénysorozattal a FER alapítvány arra szeretné felhívni a figyelmet, hogy a születés-szülés az élet legnagyobb és egyben legcsodálatosabb eseménye. A helyi önkormányzat felkarolta a kezdeményezésüket és mind anyagilag, mind erkölcsileg, szellemileg támogatja ezt.

A FER alapítvány másik fontos tevékenysége a *diszlexiás projekt*, amit a Sepsiszentgyörgyi Szülők Egyesületének kezdeményezésére indítottak útjára. A szülők keresték meg az alapítványt, és a segítségüket kérték azért, hogy a diszlexiás gyerekek is egy boldogabb, élhetőbb, emberibb és sikereiben, elismerésben gazdagabb gyerekkort élhessenek meg. Ez a projekt most már olyan fázisba jutott, hogy beazonosítottak egy gimnáziumi V. osztályra való gyermekcsoportot és találtak egy befogadó iskolát is. Folyamatban van a tanárok felkészítése is, amibe sok tapasztalattal rendelkező erdélyi és magyarországi képzőket vonnak be. A tervek szerint a diszlexiás osztály a jövő tanévtől fog beindulni. A helyi önkormányzat támogatja a kezdeményezést, hozzájárulva anyagilag a képzések finanszírozásához.

Az alapítványnak a polgármesteri hivattal való együttműködése körülbelül két-három évre nyúlik vissza. Az alapítvány fent bemutatott projektjei a helyi tanács által kiírt sport és ifjúsági, valamint kulturális pályázataiba szociális jellegük miatt nem fértek be. A projektekkal járó megnövekedett kiadásokat és munkamennyiséget az alapítvány már nem tudta önerőből finanszírozni, ezért a polgármesterhez fordultak segítségért, aki megígérte,

22 A Pro Nobis egyesület további projektjeiről olvashatunk a www.pronopis.ro vagy a www.civek.ro honlapokon.

hogy ha írásba foglalják kérésüket és a testület úgy dönt, hogy ezek a tevékenységek közérdeknek minősülnek, akkor támogatják őket. Az önkormányzat pozitívan bírálta el a kérelmüket és Bakó Erikát, az alapítvány elnökét idézve: „az önkormányzat nemcsak anyagiakkal támogatja az alapítványunkat, hanem más jellegű tárgyi javakkal is, például a Születés Hete keretén belül elültetett facsemetékkel, könyvekkel, és nem utolsósorban morális mellénk állásával”.

Összefoglalás

A fent bemutatott példákat természetesen tovább lehetne sorolni, azonban ezek tükrében is feltehetjük a kérdést, hogy valóban *példaértékűnek mondható-e* Sepsiszentgyörgy esete, és ha igen, akkor milyen *pozitív praktikákat* azonosíthatunk be, amelyek más városokban is alkalmazhatóak.

Az első kérdésre igen nehéz pontos választ adni, ugyanis a civil és önkormányzati együttműködések vizsgáló tanulmányok igen komoly módszertani és definíciós problémákat mutatnak. Az egyik leggyakoribb probléma, hogy maga a civil szervezet fogalma nem egységes úgy az önkormányzatok, mint a tanulmánykészítő számára (pl. van, aki ide sorolja az önkormányzat által létrehozott gazdasági jellegű társaságokat vagy művelődési házakat is). Továbbá az is gondot jelent, hogy egyes kutatások és tanulmányok explicit módon csak egy típusú (pl. sport- vagy kulturális) civil kezdeményezésre fókuszálnak. Probléma az is, hogy nem tudhatjuk, hogy ezek a tanulmányok mennyire mélyrehatóan tanulmányozták az adott város vagy régió civil szervezeteit. A statisztikai összehasonlítás is értelmetlen, mert az egy városra vagy régióra jutó civil szervezetek száma egyáltalán nem árul el semmit ezek tevékenységének a minőségéről, az önkormányzatokkal való együttműködésükről és a tulajdonképpeni hatásokukról. A határokon átnyúló összehasonlítások még ennél is bonyolultabbak, mert a civil szervezetek létrejöttét, támogatását és működését szabályzó törvények is eltérőek országról országra.

A fenti akadályok ellenére beazonosítható egy pár olyan általános tendencia, ami jellemzőnek mondható a legtöbb civil és önkormányzati együttműködésre. Az együttműködés egyik jellegzetes formája a *közös pályázat*. Ilyenkor vagy a civil szervezeteknek van szükségük az önkormányzat – elsősorban anyagi – támogatására, vagy az önkormányzatnak van szüksége a civil szervezetek – elsősorban szakmai – támogatására. Mint köztudott, a pályázatok elbírálásánál is sokszor pozitívumnak számít a civil és önkormányzati együttműködés. „A támogatások formáit tekintve leginkább jellemző, hogy működésükhöz biztosítják a szükséges infrastruktúrát (helyiségek, elektronikai felszerelések, helyi médiákban megjelenés), ezen túlmenően költségvetési támogatásban részesülnek.” (Csúth, 2006:13) Az önkormányzatok ezért cserében elvárják, hogy a civil szervezetek bekapcsolódjanak a döntések és a vidékfejlesztési tanulmányok előkészítésébe. Sajnos az is előfordul, hogy ez a részvétel csak névleges, így a szakmai érvek és tanulmányok megrekednek a formalitásnál, anélkül, hogy gyakorlatba ültessék őket.

A civil és önkormányzati együttműködés egy másik általános jellemvonása abba az EU-s szociálpolitikai irányvonalba illeszkedik bele, amely szerint a törvények nem csak Romániában, hanem más uniós országokban is lehetőséget biztosítanak arra, hogy az önkormányzatok bizonyos szociális feladatok elvégzését kiszereztesék a civil szervezetek számára.

Visszatérve Sepsiszentgyörgy esetéhez, a fent említett általánosságok mellett nézzük, hogy mégis mi az, ami itt sajátosnak vagy egyedinek mondható a civil és önkormányzati együttműködés tekintetében. Általában ha valami jól működik, akkor elsősorban a gazdasági konjunktúrában keressük a megoldást, azonban ha Sepsiszentgyörgy költségvetését és jövedelemforrásait összehasonlítjuk a hasonló nagyságú városokéval, akkor semmi

különbséget nem találunk, így a civilek támogatása és a velük való együttműködés egyáltalán nem eredeztethető ilyen okokból. A gazdasági faktorok mellett sokkal fontosabbnak tartom annak a ténynek a felismerését, hogy a városvezetés tudatosan igyekszik az infrastruktúra fejlesztése és beruházások mellett olyan rendezvényeket és kulturális programokat kitalálni vagy felkarolni, amelyek élhetőbbé teszik a várost. *Egy város nem csak a gazdasága, régi épületei, földrajzi elhelyezkedése miatt lehet vonzó, hanem a vonzó kulturális és szórakoztató programjai miatt is.*

Az önkormányzati és civil együttműködés harmonikus mivoltához elengedhetetlennek tartom a *civil kurázsit*, vagyis a civilek kezdeményező készségét, amit az együttműködés szempontjából szintén az önkormányzatok pozitív és bátorító hozzáállása tehet csak teljessé. Itt még egyszer kiemelném Cz. K. Csaba kijelentését, aki szerint „olyan elszállt dolgot nem tudott egy civil szervezet sem kérni, hogy mi azt ne támogassuk valamilyen szinten”, ami az én olvasatomban azt jelenti, hogy az önkormányzat olyan civil kezdeményezéseket is támogatott, amelyekkel nem igazán értettek egyet vagy nem igazán értették a konkrét célját. Utólag az idő és a közönség hozzáállása eldöntötte, hogy ezek közül melyek életképesek és melyek méltók a támogatásra. A lényeg az, hogy mindegyik civil kezdeményezésnek lehetőséget biztosítottak a kibontakozáshoz.

Egy további érdekes ténynek tartom azt, hogy a civil kezdeményező készség vidékről vidékre változik. Gyakran hallani akár tudományos vagy hivatalos diskurzusokban is olyan kijelentésekről, hogy a lakosságból hiányzik a civil kurázs. Véleményem szerint ezen a problémán a helyi *önkormányzatok támogató és megértő politikája* segíthet, továbbá a tanulmány első soraiban kifejtett *történelmi korszakokon átnyúló modellkövetést* is fontosnak tartom.

Ha a civilek kezdeményezési kedvéről beszélünk általában a felnőtt lakosságra gondolunk, figyelmen kívül hagyva azt a tény, hogy a polgárrá válás egy hosszú szocializációs folyamat, ezért *tudatosan oda kell figyelni a fiatalabb generációk szükségleteire és kezdeményezéseire.* Sepsiszentgyörgyön a magyarországi mintára már a '90-es évek elején megalakultak a diáktanácsok és mai napig is fontos helyet foglalnak el a város civil életében. Az iskolák mellett az önkormányzat is együttműködik és támogatja ezeket a diákönkormányzatokat, de még a legkisebbek körében is igyekszik nyílt napokkal valamint játékos könyvekkel megismertetni a várost és az önkormányzat működését.

A fentiek mellett továbbá fontosnak tartom az önkormányzat *pályázási és a központi alapokból történő pénzlehívási kedvét/hajlandóságát*, mert ez biztosítja a civileknek nyújtott támogatások orozslán részét. A készített interjúk alapján azt a következtetést vontam le, hogy a helyi önkormányzat annak ellenére, hogy ezek a tevékenységek plusz munkával és erőfeszítéssel jártak, mégis mindig vették a fáradságot és éltek a lehetőséggel. Ezt és a civil kezdeményezések felkarolását Cz. K. Csaba így fogalmazza meg: „nem akarom csökkenteni a mi érdemeinket, mert azért sok mindent tettünk, de a Sepsiszentgyörgyi Önkormányzat tevékenységéről azt állíthatom, hogy igyekeztünk alkalmazni a lehetőségeket. Sokan ezeket nem használták ki. Volt olyan is, hogy eredeti ötlettel álltunk elő, de a legtöbb esetben csak éltünk a lehetőségekkel és vettük a fáradságot, hogy bejárassuk, és végül alkalmazzuk ezeket a dolgokat.”

Irodalom

Habermas, J. (1971): *A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása*. Budapest: Gondolat Kiadó.

Weber, M. (1987): *Gazdaság és társadalom 1*. Budapest: KJK.

Weber, M. (1996): *Gazdaság és társadalom 2/3*. Budapest: KJK.

Csúth Sándor (2006): Az önkormányzatok és a civilszerveződések együttműködése.
www.kszk.gov.hu/.../14_resztan_csuth_civilszerv_061031

Toth Szabolcs Barnabás (2012): *Háromszéki román és magyar közművelődési intézmények története 1867–1940 között*. Doktori vizsgadolgozat. Sepsiszentgyörgy. Kézirat.

Instituțiile minorităților naționale – cadastru online (2012. május):
<http://www.adatbank.ro/regio/ispmn/institutii/?oldal=orgJud|Covasna>

Sepsiszentgyörgy lett Románia zöld fővárosa (mti, 2012. május):
<http://www.alternativenergia.hu/sepsiszentgyorgy-lett-romania-zold-fovarosa/28245>

Camera deputaților – Repertoriu ONG (2012, május):
http://www.cdep.ro/informatii_publice/ong.pe_dom

Civilek Háromszékért (2012. május): http://www.civek.ro/civilkatalogus_reszletek.php?id=125

Szentgyörgy Napok hivatalos oldala (2012. május):
<http://www.szentgyorgynapok.sepsiszentgyorgyinfo.ro>

Interjúalanyok²³:

Antal Árpád-András, Sepsiszentgyörgy polgármestere,
Bakó Erika-Mária, a FER alapítvány elnöke,
Czibalmos-Kozma Csaba, Sepsiszentgyörgy város gondnoka,
Kernászt Huba-Attila, a Pro Nobis Egyesület ügyvezető igazgatója.

23 Az interjúk 2012. május hónapjában készültek.

Kismihály Anita

Kalotaszentkirály-Zentelke fejlesztésének sikertörténete

Bevezetés

Napjainkra Kalotaszentkirály-Zentelke Kalotaszeg turisztikai központjává vált azért, hogy a falu lakosainak jelentős része a faluturizmusban kezdett el vállalkozni. A folyamat kialakulásának kezdete az 1990-es évek elejére tehető, amikor a vidéki megtartóerő-csökkenése és a jövedelem csökkenése az agrárszektorban olyan társadalmi helyzetet generált, amely kedvezett a falusi turizmus csírájának a kibontakozásához. Ehhez azonban nagyon sok helyspecifikus tényező is kapcsolódott, amelyek együttesen a faluturizmus virágzását mint vidékfejlesztési modell kialakulását eredményezték.

Az első fejezetben a külföldön elterjedt falusi, vidéki turizmus értelmezésével, illetve a fogalomhasználat bemutatásával foglalkozom. A második és harmadik fejezetben kifejtem a falusi turizmus kialakulásának folyamatát és annak következményeit, különös tekintettel az önkormányzat szerepére. Az utolsó fejezetben összefoglalom az eset általánosítható, modellszerű elemeit, amelyek példaként szolgálhatnak a még fejlesztés előtt álló településeknek.

A falusi turizmus fogalmának meghatározása

A nemzetközi irodalomban több elnevezés is olvasható a vidéki környezetben, helyben lakó családok erőforrásaira alapozott turizmuskínálattal kapcsolatban. Ilyenek például: rural-, agri-, agro-, farm-, zöld-, lágyturizmus. A valóság azonban a fenti elnevezésekkel szemben is sokkal változatosabb és sokszínűbb. A turista az, aki betekintést nyer a portugál, olasz vagy angol udvarházak elegáns világába, vagy kipróbálhatja a paraszti munkát az osztrák, német gazdálkodók vendégszerető házaiban. Olaszországban például létezik olyan kínálat, amelyben csak étkezést ajánl a gazda, saját termékeiből, ezzel is segítve a mezőgazdasági termékek elterjedését. Hollandiában a farmon létesített kempingek váltak igen népszerűvé. (Kovács, 2000)

A Európai Tanács meghatározása kiemeli a helyi szereplők, a vendéglátók fontosságát, összefogásuk szükségességét, és rávilágít a jelenség sokszínűségére, valamint a nem szabályozott jellegére.

OECD (1994) dokumentum szerzői nem vállalkoztak egy mindenütt alkalmazható definíció meghatározására. Azt fogalmazták meg, hogy milyen minőségi jegyekkel kell rendelkeznie a rurális turizmusnak. Ezek az alábbiak:

- „vidéki területen kell elhelyezkednie;
- funkcionálisan rurális, a vidéki terület sajátos megjelenésén alapuló, kisméretű vállalkozás, nyitott tér, kapcsolat a természettel és a természeti környezettel, a helyi hagyományokkal, „hagyományos” társadalom „hagyományos” gyakorlattal;
- mértékében, az épületeket és településeket tekintve is vidékinek számítson, így többnyire kisméretű;

- jellegében tradicionális, lassan, organikusan növekvő, és a helyi családokhoz kapcsolódik;
- gyakran és nagyrészt helyiek által irányított és a terület hosszabb távra szóló fejlődési érdekeit szolgálja;
- fenntartható – abban az értelemben, hogy fejlesztésének meg kell tartania a terület speciális vidéki jellegét, és abban az értelemben is, hogy az erőforrás-felhasználásnak is fenntarthatónak kell lennie. A rurális turizmust a konzerválás és fenntarthatóság lehetséges eszközeinek kell tekinteni, semmint egy urbanizációs és fejlesztő eszköznek;
- rurális turizmushoz tartozik továbbá minden olyan különböző tevékenység, amely képviseli a vidéki környezet, gazdaság és történelem komplex példáját.”
(Uo.: 14, idézi Kovács, 2000:63.)

Ez a szemlélet tehát elsősorban megőrző jellegű, tartalmi meghatározásban pedig a mezőgazdaság kisebb részt képvisel. A hangsúly alapvetően a vidék természeti, kulturális értékeire helyeződik. (Kovács, 2000)

A téma egyik klasszikusának számító A. Gannon, ír szakértő, az agri-turizmust a vidékfejlesztésbe ágyazottan tárgyalja és a tevékenységet üzleti vállalkozásnak tartja. Szerinte az agri-turizmus fogalma magában foglalja mindazokat a tevékenységeket, szolgáltatásokat és környezeti értékeket, amelyeket a falusi lakosság a turistáknak felkínál. (Kovács, 2000)

Michael (1990) a faluturizmus vidékfejlesztő szerepét hangsúlyozza. Ez azt jelenti, hogy a helyiek pénzt fektetnek be a turizmus kialakításába és fejlesztésébe azzal a céllal, hogy ezáltal a falu fejlesztését is előidézzék.

A magyar szakirodalomban a vidéki környezetben, falun, tanyán, családoknál folytatott üdülésre a *falusi turizmus* kifejezést használják. A falusi turizmus és az agroturizmus kategóriák elnevezése, meghatározás körüli bizonytalansága egyrészt nyelvi fordításokra, másrészt arra az eltérő gazdasági, társadalmi és civilizációs fejlődésre vezethető vissza, amelyen a magyar vidék és mezőgazdaság az elmúlt évtizedekben keresztülment.

A fentiek azt sugallják, hogy szinte lehetetlen egy mindenütt alkalmazható definíciót adni a jelenségre vonatkozóan, az eltérő gazdasági, társadalmi környezet pedig az összehasonlítást is bonyolulttá teszi az egyes országok között.

Danis (2003) nem foglalkozik egy meghatározás megfogalmazásával, hanem a falusi turizmus legfőbb jellemzőit emeli ki:

- természet közeli;
- személyre szóló szolgáltatást ad;
- visszatérő vendégekre alapoz;
- nem tömegturizmusról;
- urbanizációmentes;
- a vendéglátó és a vendég kapcsolata személyes.

Ezen jellemzők tehát azok, amik megkülönböztetik a falusi turizmust az iparág egyéb megjelenési formáitól.

A kalotaszentkirály-zentelkei eset

A falusi turizmus kialakulása

A kalotaszentkirályi faluturizmus történetének kezdete 1991 augusztus első hetére vezethető vissza, amikor is először került megrendezésre a Nemzetközi Népzene- és Néptánc Találkozó, ami azóta hagyománnyá és rendszeressé vált a községben. Ekkor jöttek az első külföldi turisták a faluba. Először még kevesen, majd évről-évre egyre többen. Ezen vendégeknek szálláshelyre volt szükségük. A falu néhány lakója megsajnálva őket, hogy sátorban, vagy a szénában alszanak, ingyen szállást, vagy akár ételt biztosítottak számukra, amit egy kis ajándékkal viszonztak. A vendégfogadók elmondásai szerint az akkor kialakult barátságok igen szorosra váltak, és ezek az általában magyarországi ismerősök biztatták őket arra, hogy fogadjanak máskor is vendégeket, mivel kedvező lehetőségeket láttak a turizmus ezen típusának a kialakulásában. Ez arra az esetlegességre hívta fel a figyelmet, hogy ha nem került volna megrendezésre ez a találkozó, talán nem jött volna létre a faluturizmus, vagy ha igen akkor is csak csökevényes formában.

1992-ben döntő esemény következett be, amikor is egy kolozsvári utazási irodától a faluba érkezett két képviselő azzal a céllal, hogy olyan vállalkozó kedvű családokat keressenek, akik vendégfogadással foglalkoznának. A családokat bejárva ismertették a faluturizmus lényegét és igyekeztek meggyőzni őket arról, hogy ez egy igen jó lehetőség számukra. Ekkor egy tizenegy családot magába foglaló kis csoport alakult ki, akik vendégfogadással kezdtek el foglalkozni, az elején csak másodállásban. A vendégeket pedig ezen képviselők által a turisztikai iroda toborozta.

Ennek a kis csapatnak volt a tagja a jelenlegi vendégfogadói közösség vezetője VKI²⁴ is, aki elmondása szerint állása megszűntével kényszer helyzetbe került. Nem tudta hogy mihez kezdjen, ami biztos jövedelemforrást jelent számára. A falut sem szeretne volna elhagyni, mivel oda kötötte őt a családja, barátai és rokonai. Ekkor támadt az az ötlete, hogy a faluturizmust veszi kézbe, hisz az addig magára volt hagyva, nem koordinálta senki, a falu marketing megjelenése sem volt szervezett. Ebből kifolyólag, úgy gondolta, hogy a családjával együtt ebbe belevágnak, elkezdnek egy szervező munkát, és összefogják az embereket, akiket ez a dolog érdekel.

1996-ban felkereste azokat a családokat, akiknél úgy gondolta, hogy megfelelőek a körülmények, akik akár a tánc tábor alatt is fogadtak vendégeket. Ezeknek a családoknak volt egy kis tapasztalatuk is, meg olyan volt a hozzáállásuk is, hogy azt remélte, hogy talán akkor velük együtt ezt majd elkezdhetik. A munka eredményeként új családok csatlakoztak hozzá, illetve az utazási iroda által kovácsolt kis csapatot is átvette, így ekkor már tizenhat család kezdett el faluturizmussal foglalkozni, immár hivatalosan is (Engedélyezett Fizikai Személy-; Családi vállalkozás-; Korlátolt Felelősségű Társaság- vagy Egyéni vállalkozóként). Ekkor formalizálódott ez a tevékenység. Az ekkor szervezői munkába kezdő VKI pedig reklámozni kezdte a községet és a környék látóivalóit, minek következtében egy csapatot kovácsolva a panziótulajdonosokból egy hálózatot alakított ki. Megközelítésében ez a vendégfogadói háló az az együttműködési forma, amelyet a faluturizmusban vállalkozók hoznak létre a csoportos vendégfogadás érdekében. Ez nem egy intézménysült forma, nincsen hivatalos vezetőjük, nem fizetnek tagsági díjat, csupán arról van szó, hogy a vendégfogadók elfogadták vezetőjüknek ezen hálózat kitalálóját, létrehozóját és működtetőjét VKI-t és közösen próbálnak meg minél több vendéget toborozni panzióikba. VKI szervezői tevékenysége tehát nagyon fontos, hisz azóta ő szervezi meg és tartja kézben állandó jelleggel ezt az együttműködési formát. Ez az idők folyamán bővült, ami a vezetőjük szerint annak tudható be, hogy mivel falusi közösségről van szó a vendégfogadó gazdák rábeszéltek rokonaikat, barátait vagy akár szomszédaikat, hogy vágjanak bele. Minden évben még belépett két-három ember vagy család, így jelenleg 45 aktív résztvevője van ennek a hálózatnak. Az évek során mikor többen, mikor kevesebben, de összesen huszonkilenc család csatlakozott újonnan a már meglévő hálózathoz. Ez VKI véleménye szerint annak tudható be, hogy látták, hogy az

24 A diszkréció érdekében, az esettanulmányban szereplő személyt a monogramjával jelölöm.

illető család aki már fogad vendéget, annak több pénze van, amiből házat csinosítja, jó feltételeket teremt, tehát szerinte „*a példa ragadós volt*”.

A falusi turizmus működtetése

Láttuk tehát, hogyan is alakult ki ez a vendégfogadói hálózat, de most nézzük meg, hogy minek köszönhetően tudják ezt fenntartani és miben is működnek együtt.

VKI a hálózat vezetője 1999-től utazási irodaként működteti vállalkozását, amelyhez együttműködési szerződéssel kapcsolódnak a panziótulajdonosok, vagyis a hálózat többi tagjai. Ebből adódóan vendégekkel látja el őket, amiért cserébe ő is jövedelemhez jut. Konkrétan ez azt jelenti, hogy minden vendég után százalékot fizetnek a vendégfogadók. Ez az összeg fedezi VKI szervezői munkáját, ugyanis a turisták érkezését nagyon sok munka előzi meg. Ő az, aki utazási irodákkal veszi fel a kapcsolatot és működik velük együtt, ő jár turisztikai vásárokra és képviseli az egész hálózatot. Ez a tény pedig azt bizonyítja, hogy közös kínálatot alakítottak ki, közösen reklámoznak (pl. a VKI utazási irodájának honlapján), közös programokat/programcsomagokat állítanak össze, amiket együttműködve szerveznek meg. Erre nagyon jó példa az immár hagyománnyá vált Csipkefesztivál, amit minden ősszel megrendeznek. Ekkor a vendégfogadók csipkebogyó lekvárfőző versenyt tartanak, ahol egymással vetélkednek, illetve közös programokkal szórakoztatják a vendégeket. Egy ilyen fesztivál együttműködés nélkül nem lehetne megvalósítható, másrészt meg igen jó reklámként is funkcionál.

Ami az elszállásolást illeti, a turisztikai irodán keresztül érkező vendégeket VKI osztja szét a panziók között egy bizonyos sorrend szerint, ez alul azonban kivétel képeznek azok az esetek, amikor a vendégeknek különleges kéréseik, feltételeik, vagy igényeik vannak. Ebben az esetben is előnyt jelent az együttműködés, ugyanis a panziók lehetőségei igen változatosak, így a látogatók elvárásainak eleget tudnak tenni.

Ami a hálózaton belüli árakat illeti, azt VKI szabja meg annak függvényében, hogy milyen árak vannak a piacon. Emellett fenntart egy bizonyos szintű minőséget, valamint egy állandó minőségbeli fejlődést, ami annyit jelent, hogy aki a megszabott feltételeket nem tudja biztosítani, az nem lehet a hálózat részese, ugyanis az igények a vendégek felől egyre nagyobbak, így tartaniuk kell a lépést. Ennek köszönhetően a faluba érkezők mindig tudják, hogy mire számíthatnak. Bővebben ez azt jelenti, hogy akik újonnan szeretnének belépni a hálózatba és nem teljesítik a megszabott feltételeket, nem köthetnek szerződést VKI utazási irodájával és nem lehetnek a hálózat tagjai. Akik viszont már tagok, csak nem tudják a minőségbeli fejlődést fenntartani, azok a hozzájuk érkező vendégek számában érzik a hátrányt és ez addig is elfajulhat, hogy nem kapnak több vendéget VKI-tól, vagy egyszerűen felbontja velük a szerződést, tehát kikerülnek a hálózatból. Ebből kifolyólag a vendégfogadók állandóan motiválva vannak, hogy fejlesszenek és beruházzak, ugyanis befektetéseik megtérülnek, mivel egyre több vendéget kapnak, ha jobbak a körülményeik és nagyobb a befogadóképességük.

Az étkezés tekintetében is az igényekhez igazodnak, lehetőségük van arra, hogy a vendégháznál, vagy főleg nagyobb csoport esetében a vezető felesége által működtetett étkezdében fogyaszthassák el a finomabbnál-finomabb falatokat.

Az együttműködésen túl azonban a panziótulajdonosoknak van szabadságuk is, nincsenek teljes mértékben elkötelezve a közösség, a hálózat felé, így külön is reklámozzák vendégházaikat. Vannak saját, az ő szóhasználatukkal élve „*magán vendégeik*”, akiket ők szállásolnak el, és igény szerint ők étkeztetnek vagy akár ők szerveznek nekik programot is. Ebben a tekintetben a VKI kikötése annyi, hogy jelezzék neki a vendégfogadók, mikor saját vendégeik vannak, hogy ne történhessen túlfoglalás.

A konfliktusok igen ritkák, elenyészőek, ha adódnak is, hamar megoldódnak, hisz mindenki tudatában van annak, hogy együttműködve többre képesek.

A vendégfogadók többsége esetében a vendégeik legnagyobb százalékát VKI-tól, vagyis a hálózatból származó turisták teszik ki. Ebből kifolyólag annak az előnye, hogy valaki a hálózat tagja, igen kézzelfogható, így mindenki számára egy közkívánt dolog és egy jó vendégforrást veszít az, aki a hálózaton kívül marad, bármilyen okból kifolyólag.

A helyi önkormányzat faluturizmushoz való viszonyulása

Amint az előbbiekből kiderült a faluturizmus ezen típusa egy olyan fejlesztési modell, amit a közösség hozott létre és tart fenn. Felmerül a kérdés, hogy az önkormányzat hogyan is viszonyul a kezdeményezéshez. Mivel az önkormányzat alkalmazottainak vagy azok családtagjainak nagy része az évek folyamán szintén a faluturizmusban kezdett el vállalkozni, tehát vendégfogadó lett, így magától érthető módon az önkormányzat is lehetőségei szerint támogatja a turizmus ezen ágazatának a fennmaradását. Ez annyit jelent, hogy korszerűsítették a vízhálózatot, kiépítették a szennyvízhálózatot, igyekeznek saját költségvetésből az utakat karban tartani, virágokat helyeztek el a villanypóznákon, felújították a játszótereket, gondozzák a parkokat és igyekeznek tisztán tartani a falut és a közterületeket.

A község és ezen belül a vendégfogadók tehát igen szerencsés helyzetben vannak, hogy az önkormányzat akár közvetett, vagy közvetlen módon hozzájárul ahhoz, hogy a faluturizmus minél hosszabb ideig határozza meg a falu gazdasági arculatát.

A kalotaszentkirály-zentelkei eset általánosítható tapasztalatai

Az esettanulmány végére érve összefoglalom, hogy a faluturizmus ezen formájának melyek azok az általános modellszerű vonzatai, amelyek példaként szolgálhatnak a még fejlesztés előtt álló vidéki településeknek.

Elsőként is a faluturizmusnak emelném ki azon jellemzőit, amelyek kedvezőek ezen vidéki környezetben. Ez egy olyan gazdasági tevékenység, amely a háztartással fonódik össze, így a vállalkozók (ebben az esetben a házas nők) a hétköznapi (háziasszonyi) tudásukat kamatoztatják. További előnye ennek a tevékenységnek, hogy kezdetben nem igényel nagy befektetést a vállalkozás beindítása.

Érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni az a rurál turizmus hálózatszerű működtetésére. Ez a típusú együttműködési forma struktúrájának alapja egy vezető. Őt képességei, motiváltsága és tettei alapján közösen elfogadnak a hálózat tagjai és az így kialakult kapcsolatot hivatalosan a vállalkozásaik közötti szerződés határozza meg. Ezzel szemben a vendégfogadók egymás közötti kötődéseit az együttműködés és a kölcsönös szívességi rendszer jellemzi.

A hálózat előnye a közös kínálat-, reklám és marketing-, programok/programcsomagok kialakítása, közös ár, standardizált minőség és fenntartható fejlődési szint. Ezáltal költségeket takarítanak meg és biztosítják versenyképességüket.

A vendégfogadói hálózat sikeressége abban is rejlik, hogy az együttműködésen túl van egy bizonyos szintű szabadságuk, tehát nincsenek teljes mértékben alárendelve a hálózatnak. A rendszer tagjai jól szervezettek, mindenki pontosan tudja, hogy mi a dolga. Ugyanakkor rugalmasak abban a tekintetben, hogy igazodnak a vendégek igényeihez és a turisták is tudják, mire számíthatnak.

Falusi közösségről lévén szó gyors az információáramlás. Ez kedvez az új ötletek elterjedésének. Emellett pedig az újonnan csatlakozók esetében történik egyfajta mintakövetés is, amik együttesen biztosítják a hálózat fennmaradását. Végül pedig nem elhanyagolható az a

tény sem, hogy a vendégfogadók vállalkozásaik működtetése során hasznosítják társadalmi (rokon, baráti szomszédi) kapcsolataikat, amihez a térbeli közelség is nagyban hozzájárul.

Irodalom

Danis Gy. (2003): A falusi turizmus helyzete. In: Kovács D. (szerk.): *A falusi turizmus hagyományai*. Budapest: Mezőgazda Kiadó.

Kovács D. (2000): „Falusi és vidéki turizmus” értelmezések a nemzetközi irodalomban. In: Kovács D. (szerk.): *A falusi turizmus hagyományai*. Budapest: Mezőgazda Kiadó.

Michael K. (2000): *Rural tourism and rural development*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.

Tourism strategies and Rural development (1994). OECD GD (94) 49.

A kötet szerzői

Augusztinovicz Dávid Ottó Máté

Közgazdászként végzett 2012-ben a Budapesti Corvinus Egyetemen, ahol jelenleg mesterszakos hallgató. Tagja és korábban vezetője a Széchenyi István Szakkollégiumnak. 2010 óta dolgozik a TeTT Consult Kft-nél gyakornokként.

Cseh Balázs

Közgazdász, a Vidcom Kft ügyvezetője 1995–1999 között. 2000-tól 2006-ig a Synergon Informatika Rt. üzletfejlesztési igazgatója, 2006-tól a Well Reklám és PR Ügynökség ügyvezetője, 2009-től informatikai és kommunikációs tanácsadóként dolgozik. 12 társával közösen 2005-ben alapította meg a Magyar Élelmiszerbank Egyesületet, amelynek azóta elnöke.

Gutjahr Zsuzsanna

Projekttervező és programkoordinátor. Tanári és KKV-menedzseri végzettséget szerzett, jelenleg pedig az ELTE Társadalomtudományi Karának mesterképzésén vesz részt. 2004-től a civil és közösségi kommunikációval, valamint szervezetfejlesztéssel foglalkozó Harmónium Egyesület irányítója, továbbá az Aprólépés – környezeti szemléletformálási program kommunikációs vezetője.

Huszár Daniella

2008-ban végzett a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi tanulmányok szakán, majd az angliai Warwicki Egyetemen szerzett másoddiplomát kulturális politikából. Főállásban egy városnéző mobilalkalmazást gyártó startup cég tartalomfejlesztési vezetője. A Kortárs Építészeti Központ tagjaként számos építészetről, a városról és kultúrájáról, közösségi kezdeményezésekről szóló kulturális projekt résztvevője.

Kismihály Anita

Szociológus, a BBTE (Babeş–Bolyai Tudományegyetem) szociológia alapképzésén, illetve a Közintézetek és nonprofit szervezetek (NGO) vezetésében alkalmazott szociológia mesterképzésén végzett hallgató.

Klézli Cintia

Szociológus, a Ferencváros Kártya kft. ügyvezető igazgatója. Hat éve dolgozik Ferencvárosban segítve az Önkormányzat munkáját, 2011 óta foglalkozik a Ferencváros Kártya bevezetésének szakmai előkészítésében és megvalósításában.

Kovács Eszter Sára

Szociológus, 2008 óta a Védegylet Egyesület szervezőbizottsági tagja és projektvezetője, ahol hátrányos helyzetű csoportok környezeti jogaival foglalkozik. Az MTA Gyerekszegénység Elleni Programjában kezdett a foglalkoztatást biztosító szociális szövetkezetek kialakításába, illetve Bódvalenke Önkormányzatánál foglalkoztatási felelősként segítette szociális szövetkezet létrehozását. A Közösségi Szociális Szövetkezet alapító tagja, valamint a szövetkezet keretén belül működő adománybolt céhegység vezetője.

Kovács Edit

Közösségfejlesztő, kutató, tréner, tanár, a Magyar Művelődési Intézet munkatársa, a Közösségfejlesztők Egyesületének vezetőségi tagja, az ELTE TáTK és a Civil Kollégium bentlakásos felnőttképzési központjának tanára. Terepmunkái mellett társszerzője több közösségi munka és közösségfejlesztés témájú kötetnek, cikknek. Fontosabb publikációi: RAJTunk múlik, Hogyan szervezkedjünk és képviseljük érdekeinket lakóhelyünkön (társszerző, KÖFE, 2005, 2006), Menedzserhalandzsza helyett a helyi közösség bevonása (KÖFE, 2003), Gyerekek – Szülők – Közösségek. Módszertani kézikönyv, III. kötet: Közösségek (szerk., GYEP, 2009); szakmai filmjei: „KÖZTÁMHÁLÓ” (2009), „Miért éppen Istenkút?!”, (szemle- és közönségsdíjas dokumentumfilm, 2004), „Alföldi történetek” 1–3. (1999–2000), „Csak nézünk, mint a moziban” (1996).

Letenyei László

Közgazdász, szociológus és kulturális antropológus, PhD, egyetemi docens a Budapesti Corvinus Egyetemen, 1999-től a TeTT (Települési és Térségi Tanácsadó) Consult Kft. és a TeTT Stúdió alapítója, igazgatója. Fontosabb könyvei: Kulturális antropológia (Typotex, 2012), Településkutatás I–II (L’Harmattan, 2004), szerkesztett kötetei: Kortárs városfejlesztési modellek I. – Intézményi és gazdasági modellek (TeTT könyvek, 2010, társszerkesztő: Sándor Csaba); Az Andok kultúrája (TeTT Könyvek, 2008). Fontosabb dokumentumfilmjei: Samszán család (2003, Bendl Verával); Észak felől... (Tibet) I–II (1998); Turpan (2002); Mama negra (2000).

Meleg Orsolya

Szociológus és közgazdász. Szakmai érdeklődésének középpontjában a társadalmi vállalkozások, valamint az önkormányzatok és a nonprofit szervezetek közötti együttműködések állnak. 2009–2010 között másfél évet volt a Senior Mentor Program koordinátora. 2009 februárjától öthónapos gyakornoki program keretében az Amerikai Magyar Koalíciónál és a Women for Women Internationalnál szerzett szakmai gyakorlatot az Egyesült Államokban, Washingtonban. 2011-ben a Civil Közoktatás című munkájával a BCE Tudományos Diákköri Konferenciáján első helyezést ért el.

Németh László

Művészetterapeuta, szociális munkás, szociálpolitikus, szupervizor. A '70-es évek végétől foglalkozik társadalomból kirekesztett emberekkel, pszichiátriai, börtön-, pszichoterápiás osztály keretében. MTA Gyerekszegénység Elleni Programjában kezdett a foglalkoztatást biztosító szociális szövetkezetek kialakításába. Több hátrányos helyzetű térségben létrejövő szociális szövetkezet megalakításában vett részt. Jelenleg elnöke a Közösségi Szociális Szövetkezetnek, valamint szintén elnöke a Szociális Szövetkezetek Országos Szövetségének.

Pápay Boróka

Szociológus, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem mesterszakos hallgatója. A Max Weber Szakkollégium elnöke. Publikáció: Nagyvárad az 1896-os millenniumi ünnepség vetületében. (In: Vámost Imre: A magyar ipari és technológiai forradalom III. Lendva: Magyar Fiatalok Határok Nélkül Alapítvány, 2012. 44–50.)

Szabó Ágnes

Tájépítész, a szakmát a Kerekliget Táj- és Kertépítész Műhely keretein belül műveli. Közösségsegítő tapasztalatát 2004 óta főként az Ars Topia alapítvány szervezésében évente megszervezett Székelyföldi fürdő- és közösségépítő kalákák szervezőjeként csiszolja. 2005-ben részt vett a REC Ifjú Környezetvédelmi Vezető képzésen. 2009-ben a Kalapos Környezettudatos Közösségfejlesztő Egyesület alapító tagja. 2012-ben a Kalapos egyesület

tagjaival karöltve Budapest XIX. kerületében az Első Kis-Pesti Kert egyik tervezője, aktív kertésze és közösségsegítője.

Szaló Zsófia

Szervezetpszichológus, 2010-ben végzett a Budapesti Corvinus Egyetemen. 2008-tól 2009-ig kutatási asszisztens a BCE Szociológiai és Társadalompolitikai Intézetében (terület: társadalmi kapcsolatháló elemzés, social dynamics), 2009-ben vendéghallgató a Trentói Egyetem (Universita degli Studi di Trento) Szociológiai Karán. Meghívott előadó a BCE szociálpolitikus MA hallgatói számára. Jelenleg a MAPI Magyar Fejlesztési Iroda Zrt. tanácsadója, európai uniós projektek fejlesztésében és menedzsmentjében vesz részt.

Szőcs A. Levente

Sepsiszentgyörgyön született 1977-ben, 1999-ben végzett a Kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem szociológia szakán, 2008-ban köz- és szociális politikák szakon szerzett mesteri diplomát a Brassói Transilvania Egyetemen, jelenleg a Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza. Az Oltszemi Speciális Iskola igazgatója és a BBTE Sepsiszentgyörgyi kihelyezett Tagozatán működő Közigazgatási Tanszék oktatója.